د نازو انا یاد

(د نازو انا په یاد د جوړ شوي سیمینار د لیکنو ټولګه)

سریزه او راټولونه
د
محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ل

Ketabton.com

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا یاد

سریزه
او
راټولوونه
د

محمد اسمعیل یون

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه

د کتـــاب نــــوم:	د نازو انا یاد
راټــولــوونـکی:	محمد اسمعیل یون
خـــپـــرنـــدوی:	یون کلتوري یون
چـــاپـــشمـــېر:	۱۰۰۰ ټوکه
لـــومــــړی چاپ:	۱۳۶۹ ل کال
دویـــــم چـــاپ:	۱۳۸۷ ل کال
د راټـولـوونکي پرله پسې نومره:	(۵)
د خـــپرنـــدوی پرله پسې نومره:	(۵)
کـــمــــــپوزر:	ضیاءالرحمن ضیاء

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

ګڼه	سرلیک	مخ
۱	دا اثر او دویم چاپ	۱
۲	سریزه	۲
۳	د خوشال فرهنګي ټولنې د رئیس وینا	۱۲
۴	د ښوونې او روزنې د وزیرې وینا	۱۸
۵	پیام شورای سراسری زنان به مناسبت...	۲۲
۶	د نازو انا ژوند ،سخاوت،شجاعت او شاعري	۲۶
۷	مخمس (شعر)	۴۲
۸	د یونس د یوې معما حل	۴۸
۹	محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که...	۵۸
۱۰	سخن چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه	۷۴
۱۱-	د ګورګاني هند او صفوي ایران تر منځ...	۹۰
۱۲-	د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه	۱۱۷
۱۳-	راوبط میرویس هوتکی با شاهان ګورګاني هند	۱۳۴
۱۴-	د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې...	۱۴۳
۱۵-	د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه	۱۵۱
۱۶-	د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه	۱۶۴
۱۷-	د چا بدل (شعر)	۱۷۴
۱۸-	د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه	۱۷۶

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثر او دويم چاپ

پر ۱۳۶۹ل کال د لړم د مياشتې پر (۲۵)مه نېټه په کابل کې ((خوشال فرهنګي ټولنه)) جوړه شوه، په دې ټولنه کې په لسګونو څه، چې په سلګونو هغه افغان ليکوال، شاعران او کلتورپالي راټول شوي وو، چې پر خپل هېواد او ملي کلتور يې تر هر چا زيات زړه سوزېده او د ملي فکر څښتنان وو. زه دا مهال ددې ټولنې د ځوانانو د ادبي انجمن مسئول وم. دې ټولنې له خپل تاسيسه، بيا په کابل کې د جنګونو تر پيل، په نږدې يو کلن بهير کې ډېر مهم او په زړه پورې فرهنګي کارونه ترسره کړل، څو عنوانه کتابونه يې چاپ کړل او تر لسو زيات علمي سيمينارونه او ورکشاپونه يې جوړ کړل، دا هغه برې و، چې په دې دومره کمه موده کې، په کابل کې هېڅ دولتي او نادولتي ټولنې تر دې مهاله نه و ترلاسه کړې. دې ټولنې د همدې يوه (۱۳۷۰)ل کال په بهير کې د نازو انا په ياد، په ملي کچه يو سيمينار جوړ کړ، ټولنې ماته دنده راوسپارله، چې په دې سيمينار کې اورول شوې او نا اورول شوې ټولې ليکنې سره راټولې، ايډيټ او چاپ کړم. ما دا کار وکړ او د ۱۳۷۰ل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال پر وروستیو میاشتو مې دا کتاب چاپ ته تیار کړ. دا په داسې حال کې و، چې زه د پوهنځي د څلورم ټولګي محصل وم او د فراغت وخت مو رانږدې کېده، د پایلیک (مونوګراف) لیکنه او نورګڼ کلتوري مصروفیتونه هم را ترغاړې و. هره ورځ به ما سپېنیین مهال د کابل-

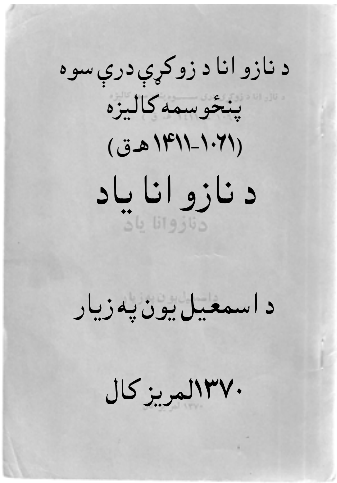

جلال اباد پر لویه لاره، د کابل هوتخېلو سیمه کې اریانا چاپخونې ته ور روان وم. کله به په چاپخونه کې کاغذ نه و، کله به کاریګر نه و، کله به برښنا نه وه او کله به نورې ګڼې ستونزې وې، خو فرهنګي ولولې، دا ټولې ستونزې له موږه هېرولې، ددې ترڅنګ سیاسي وضعه هم ډېره وېروونکې وه، داسې اټکل کېده، چې د ډاکټر نجیب الله حکومت به نسکور شي او په کابل کې به یوه سخته ګډوډي رامنځته شي، اریانا چاپخونه دا مهال په افغانستان کې یوه ډېره لویه او مجهزه چاپخونه وه خو د کاغذ د کمښت له ستونزې سره مخ وه، که نه خو دا چاپخونه دومره مجهزه او سمباله وه، چې د ورځې یې هم یو کتاب چاپولای شو. موږ چې د افغانستان حالت ښه درک کړی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

و او د راتلونکي اټکل مو هم کولای شو، نو تر وروستي بریده مو هڅه کوله، چې کتاب شي، که څه هم په چندان ښه کاغذ نه وي، سره له دې چې دا کتاب مو د دولت په لګښت نه چاپوه او خوشال فرهنګي ټولنې چاپوه، خو بیا هم که پخواني حالات او امکانات وای، تر دې ښه چاپېدلای شو. پر کتاب مې ډېر بېړنی او ضربتي کار وکړ او د ۱۳۷۰ل کال پر وروستیو شپو ورځو؛ مخکې تر دې چې کابل ته د جګړو فصل راورسي، چاپ کړ. دا نو زما په فرهنګي ژوندانه کې د ډېرې خوښۍ یوه ورځ وه. د ۱۳۷۱ل کال د ثور تر (۲) مې نېټې وروسته، په کابل کې جګړې پیل شوې، بیا نو د دې چاپخونې ننښه او نبیره چا ونه لیدله، څه چې یې درلودل، ویجاړ، لوټ او پر پاکستان وپلورل شول. دا د دې اثر د لومړي چاپ داستان و. په کابل کې دا مهال زما او زموږ د نورو لیکوالو په زیار اکثره چاپ اثار، دا او د بېته ورته داستان لري. له دې کیسې څخه مې هدف دا دی چې زموږ په هېواد کې فرهنګي کار، هغه هم د جګړې پر مهال او د جګړه‌ییز نسل د واک په بهیر کې، څه اسانه خبره نه ده. اوس چې د خدای(ج) په فضل په هېواد کې د چاپ امکانات او تخنیکي چارې اسانه شوي، موږ باید پخوانی محرومیت او اوسنی ضرورت دواړه خروب کړو، خپل ټول هغه اثار چې هنري، تاریخي، کلتوري، علمي او نور ارزښتونه لري، بیا له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره چاپ او د مرګ له خطره وژغورو ، اوس د کمپیوټر او انټرنیټ زمانه ده ، له دې تخنیکي امکاناتو ، چې اوس هم موږ ګټه نه پورته کوو ، نو بیا خو باید ځان په مړو او ویدو قومونو کې حساب کړو او مرګ ته خپله پښې وغځوو. یو ځل چې د کمپیوټر او انټرنیټ څپو ته یو اثر ورسېد ، بیا یې نو د مرګ قاصدان په اسانۍ نه شي وژلای، نو موږ باید د زمانې له همدغه رمز او امکان څخه ګټه پورته کړو ، ځکه خو زه دا کتاب او نور کتابونه د همدغه رمز په رڼا کې، نه یوازې دا چې بیا له سره چاپوم، بلکې سي ډي ګانو کې یې هم ثبتوم او د انټرنیټ په څپو کې یې بېلابېلو وېبپاڼو ته هم ورسپارم، چې د مرګ له بلا څخه وژغورل شي.

دا چې دا اثار به څومره زموږ او سني او راتلونکي نسل ته ګټور وي او زموږ ټولنې ته به یې ګټه څه وي، دا قضاوت به لوستونکو ته پرېږدم، زه اوس خپل مسولیت رفع کوم، قضاوت د لوستونکو کار دی او زه ځان ته د چا په قضاوت کې د مداخلې حق نه ورکوم، نو د یو ساده یا مبتدي لیکوال په توګه دومره وایم، چې د خپل تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري خلا نه شم زغملای، زموږ او سنی فرهنګیالي پښتانه ته په کار دي، چې د تېر او راتلونکي نسل ترمنځ کلتوري پُل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغځوي او د پوهې په دې زمانه کې کلتوري خلا ته اجازه ور نه کړي.

د همدې ارمان په ارمان
پوهندوی محمد اسمعیل یون
ارګ- د جمهوري ریاست ودانۍ
کابل- افغانستان
۱۳۸۷ل کال، د سلواغې ۷مه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه

څرنګــه چــې ټولــو تــه څرګنـده ده، د هېــواد يــو شــمېر روښــانفکرانو او فرهنګيــانو پــه شــعوري هڅــه او هانــد ، د ۱۳۶۹المريز کال د عقرب مياشتې پر (۲۵) نېټه د خان علين مکان لوى خان، خان خوشال خان خټک فرهنګي ټولنه (د خوشال فرهنګي ټولنه) د ډېرې شانداري غونډې په ترڅ کې په انټرکانټيننټال هوټل کې پرانستل شوه.

له هغه وخته راهيسې دا دى څه کم يو کال تېرېږي. په دې زماني واټن کې خوشال فرهنګي ټولنې نه يوازې په هېواد کې خپل ملي هويت وځلاوه ، ټولنيز بنسټ يې پياوړى شو ، بلکې په داسې عملي فعاليتونو يې لاس پورې کړ، چې کولى شو ، د هېواد د فرهنګي تاريخ يوه ځلانده پاڼه يې وبولو. د ۱۳۶۹ل کال تر عقرب مياشتې وروسته د کامل مومند په ياد علمي- ادبي سيمنار جوړ شو ، د لوونو فصل شعري جونګ چاپ شو ، د استاد اولمير تلين په درنښت غونډه جوړه شوه، د ګل او غزل سندريز پروګرام د لومړي ځل لپاره ثبت شو ، د فرهنګي ټولنې هنري ډله جوړه شوه، د هېواد د پياوړي شاعر نصرالله حافظ شپېتمه کليزه ونمانځل شوه، په ځينو تحصيلي او علمي موسسو کې د ټولنې څانګې پرانيستل شوې، د ملي اتل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب خان اپريدي سيمينار جوړ شو ، د عجب خان اپريدي د سيمينار د مقالو مجموعه چاپ شوه ، د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ علمي ادبي سيمينار جوړ شو ، د خوشال خټک پسرلنۍ مشاعره جوړه شوه او يو لړ نور ورته کارونه سرته ورسېدل.

او دادی اوس شمشاد مجله (د ټولنې خپرنی ارګان) له چاپه د راوتو په حال کې ده. د محترم استاد کاډميسين عبدالشکور رشاد د اويايمې کليزې د نمانځنې لپاره هلې ځلې روانې دي او د عبدالقادر خان خټک په باب د يو لوی سيمينار د جوړېدو لپاره کارونه پيل شوي دي.

د خوشال فرهنګي ټولنې د کلني پلان له مخې يو هم د نازو انا د درې سوه پنځوسمې کليزې په وياړ د علمي-ادبي سيمينار جوړېدل او د يوه ځانګړي کتاب په شکل د هغه سيمينار د مقالو چاپول و. د دې سيمينار د جوړېدو لپاره مخکې تر مخې کار پيل شو د ټولنې اکثرو غړو خپلې هڅې ونه سپمولې، ښايسته ډېرو فرهنګي دوستانو او پښتو پالونکو ، چې نومونه يې وروسته راوړم، له موږ سره مادي او معنوي مرستې وکړې، خو زما د ډېر پرکاره استاد ، د پښتو د خدمت او پالنې د عملي او نظري ډګر لوی اتل او يا هم زموږ د يوه ليکوال خبره ((زموږ ژوندۍ اکاډمي)) محترم (زلمي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هېوادمل) منډو رامنډو او هلو ځلو غوځ او ټاکونکی رول ولوباوه، دی نه یوازې د مادي امکاناتو د برابرونې لپاره کوښه پر کوښه او کور پر کور ګرځېدلی دی، بلکې د مقالو د تنظیم لپاره هم په لیکوالو پسې ستړی شوی دی. استاد هېوادمل ماته ویلي و، چې د دې کتاب تدوین او چاپ ستا پر غاړه دی، خو په دې برخه کې ده دومره کار سرته ورساوه، هغه د چا خبره ماته یې تیاره مړی په خوله کې راکړه.

دا سیمینار د ۱۳۷۰ل کال د میزان د میاشتې پر ۱۷مه نېټه د کابل پوهنتون د علمي شورا تالار کې د سهار پر نهه نیمو بجو پیل او د ماسپښین پر دوو بجو پای ته ورسېد. د سیمینار کار د قران کریم د څو مبارکو ایتونو په تلاوت سره پیل شو، تر وینااوو او پیغامونو وروسته لیکوالو خپلې مقالې ولوستلې. د سیمینار په وروستۍ برخه کې یوه ازاده مشاعره وشوه او د ټولنې له خوا څو ټوکه کتابونه، د سیمینار پر برخوالو ووېشل شول. څنګه چې ټول پوهېږي، د خوشال فرهنګي ټولنه یوه غیر سیاسي، غیر دولتي او غیر ګوندي ټولنه ده، یوازینۍ تکیه یې د خپل هېواد پر فرهنګپالونکو او پښتو پالونکو ده، نو د مالي امکاناتو په برخه کې هم پر همدوی تکیه کوي، نو که د دې کتاب په ځینو مقالو کې څه لنډون شانته راغلی وي، هغه به یوازې د ټولنې د مالي امکاناتو له کبله وي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ضروري بولو، د هغو ښاغلو له مرستو څخه یادونه او مننه وکړو، چې ددې سیمینار په جوړولو او د کتاب د چاپ لپاره یې له موږ سره کړې دي. ددې فرهنګپالونکو نومونه او د مرستو څومره والی په لاندې ډول دی:

۱- محترم حاجي بابک کندهاري یو سلو پنځوس زره افغانۍ.

۲- محترم حمید جان قادري، د قادري شرکت رئیس سل زره افغانۍ.

۳- محترم هریش کمار کندهاري شل زره افغانۍ.

۴- محترم دوکتور شاه محمد (په کابل کې د پښتونخوا سټوډنټس ارګانیزیشن (P.S.O) د سازمان مشر) شل زره افغانۍ.

۵- محترم عمر معروفي لس زره افغانۍ.

۶- محترم فدا محمد خوار یکښ لس زره افغانۍ.

۷- محترم احسان اریئزي څلور زره افغانۍ.

۸- محترم بسم الله حقمل دوه زره افغانۍ.

۹- محترم علي محمد رسولي دوه زره افغانۍ.

۱۰- محترم انجنیر ګلاب دوه زره افغانۍ.

۱۱- محترم جلات خان حکمتي دولس سوه افغانۍ.

۱۲- محترم پوهندوی شېرا احمد ګردیوال زر افغانۍ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳- محترم پوهنمل اصف بهاند زر افغانی.
۱۴- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې د لومړي ټولګي محصلینو ټولې درې زره افغانۍ.

اوس چې زه دغه سریزه لیکم، خوشال فرهنګي ټولنې په یو بل نوښت لاس پورې کړ، هغه د خوشال فرهنګي ټولنې په چوکاټ کې د یوې طبي څانګې پرانیستل دي. په دې څانګه کې د کابل طب انستیتیوت د (۳۰۰) تنو په شاوخوا کې محصلینو او استادانو غړیتوب واخیسته، سره له دې چې یو شمېر لنډ فکرانو د دې څانګې د جوړېدو د مخنیوي لپاره خپل لنډ فکره هویت په ډاګه څرګند کړ، خو له نېکه مرغه د کابل طب انستیتیوت د نوښتګرو محصلینو د پرله پسې هلو ځلو او کوښښونو له کبله، د هغو ټولې هڅې له ناکامۍ سره مخامخ شوې او د دې څانګې افتتاحیه غونډه په داسې شاندارو مراسمو او احساساتو سره پرانیستل شوه چې حتی تصور یې نه کېده.

په دې مجموعه کې درې پیغامونه، دوه ټوټې شعرونه او یوولس مقالې راغلې دي. په مقالو کې ځینې مشخصې د نازو انا د فرهنګي او ملي ژوند د بېلابېلو اړخونو په څېړنې او تحلیل پورې اړه لري او ځینې نورې مقالې د هوتکو د ملي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرهنګي غورځنګ په ارتباط ليکل شوې دي، چې د ځينو ربړو په حل کې مرسته کولی شي.

د خوشال فرهنګي ټولنه هيله لري، چې ددې مجموعې مقالې به د هوتکي دورې د فرهنګي او ملي کارونو له څېړونکو سره مرسته وکړي.

په پای کې زه دغه مجموعه خپلې فرهنګي ټولنې ته ډالۍ کوم او هيله لرم چې زما دا هاند او هڅه د فرهنګ د يوې پېښې په رڼولو کې د څېړونکو په درد ولګي.

په ډېر درنښت
له پښتو، پښتونولۍ او انسانيت نه په ډکو ولولو
اسمعيل يون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانګې
محصل

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کاليزې په غونډه کې د خوشال فرهنګي ټولنې د رئيس وينا

درنو پوهانو، مېرمنو او ښاغلو!

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشال فرهنګي ټولنه له خپلې اساسنامې سره سم د هېواد دعلمـــي، فرهنګـــي او ټـــولنيزو شخصـــيتونو د کارنـــامو او خدمتونو د نمانځنې لپاره علمي او فرهنګي غونډې جوړوي.

دا زمـــوږ ملـــي وجيبـــه ده، چـــې د فرهنـــګ د رښـــتينو خدمتګارانو درناوی وکړو او هغو تاريخي شخصيتونو ته، چې د ملي فرهنګ د غني کولو په برخه کې يې ونډه اخيستې ده، د عقيدت ګلونه وړاندې کړو.

د نـن ورځـې علمـي غونـډه د نـازو انـا د زوکـړې د درې سـوه پنځوسمې کاليزې په وياړ جوړه شوې ده. په دغه علمي غونډه کې بـه د افغانسـتان د سياسـي، ټولنيز او فرهنګـي تـاريخ پـر بېلابېلو خواو رڼا واچوله شي، ګوندې د تاريخ په هېنداره کې مـوږ افغانـان خپـل صـلاحيتونه، خپـل ملـي کرکتـر، خپلـې برياوې او خپلې نيمګړتياوې يو ځل بيا لـه نظره تېرې کړو، تـاريخ مـوږ تـه اجـازه نـه راکـوي، چې د حقـارت عقـده ولـرو، پرځان باور له لاسه ورکړو او تورې تيارې په خوب کې ووينو. افغانـانو لـه پـاريس ښځـه نيـولې تـر ډهلي او بنګالـه پـورې پـه اداره، سياست او فرهنګ کې ستره ونډه اخيستې ده. سره لـه دې، بايد وويل شي، چې د افغانانو په تاريخ کې له قلم ښځه د تـورې نقش زيـات وو، دوی لـه مغـزو ښځـه هغـومره کـار نـه دی اخيستی لکه څومره يې چې له خپلو متو ښځه اخيستی دی. د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په باره کې دا خبره ډېره مشهوره ده، چې وايي: پښتانه يې په توره ګټي، په سياست يې بايلي.

که چېرې د اسيايي ملتونو سياسي تاريخ ته په ځير وکتل شي، نو دلته سياسي فلسفي او سياسي ايډيالونو چنداني انکشاف نه دی کړی. په پښتنو مشرانو کې شېرشاه سوري، خوشال خان ختک، افضل خان (د تاريخ مرصع مولف)، ميرويس هوتک، احمد شاه بابا، سيد جمال الدين افغان او محمود طرزي د لوړې سياسي پوهې خاوندان وو، دوی د خپل قام د لوړتيا لپاره له ځانه سره ايډيالونه درلودل او د قامونو د عروج او زوال علتونه يې پلټل. له بده مرغه، د پښتنو د سياسي مشرانو نظريې په ځانګړي اثر کې نه دي راغونډې شوې او په انتقادي توګه نه دي تحليل شوي.

درنو پوهانو او د فرهنګ مينه والو ! د نن ورځې علمي غونډه د فرهنګيانو له نظره خاص ارزښت لري: لومړی دا چې نازو انا د ميرويس خان هوتک مور ده او د هغه ستر تاريخي شخصيت په پالنه کې مهم نقش لري. دوهم دا چې نازو انا يوه شاعره وه او د شعر ديوان يې درلود. درېيم دا چې نازو انا يوه مېرمن وه او دا د ټولو فرهنګيانو انساني وظيفه ده چې د ښځو له حقوقو څخه په کلکه ملاتړ وکړي. که چېرې د يوې ټولنې نيمايي نفوس په ټولنيز فعاليت کې له ونډې اخيستلو څخه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محروم شي، نو دا به یوه لویه فاجعه وي. د ښځو ښوونه او روزنه سربېره پر دې، چې یوه انساني او عاطفي مساله ده، د ټولنیز پرمختګ یوه نه بېلېدونکې موضوع هم ده. تجربې ښودلې ده چې تعلیمیافته مېرمنې د ماشومانو په روزنه کې اساسي نقش لري. همدارنګه په کومه ټولنه کې، چې د تعلیمیافته ښځو شمېر زیات وي هلته د نفوسو د ډېروالي پرابلم هم تر زیاتې اندازې کنټرول کېدی شي.

خوشال فرهنګي ټولنه، د خوشال بابا تعلیماتو ته په وفاداري سره، د نجونو تعلیم او تربیې ته خاص اهمیت ورکوي. خوشال بابا په خپل اثر (دستارنامه) کې دنجونو ښوونې او روزنې ته خاصه پاملرنه کوي او وایي، لکه څنګه چې د زامنو تربیت لازم دی، لونې لا حقدارې دي. خوشال بابا د نجونو لپاره جلا تعلیمي نصاب ټاکلی دی، چې په هغه کې دیني علوم، د منزل تدبیر او اجتماعي سلوک ته ځای ورکړ شوی دی.

که چېرې پښتني کلتور په ژوره توګه مطالعه شي، هلته به د ښځو مقام او ونډه د یوه څرګند حقیقت په توګه ځان ښکاره کړي. د پښتنو په هنري فرهنګ کې د ښځو ونډه ډېره زیاته ده. ویل کېږي چې د پښتو د فولکوري ادب زیاتې بېلګې د ښځو ایجاد دی، په لیکني ادب کې هم د یو شمېر ښځو نمونه ثبت

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوي دي، چې شعرونه يې ويلي دي او داستانونه يې ليکلي دي. نازو انا هم د هغو مېرمنو له جملې څخه ده، چې په ادبي تاريخ کې يې نوم راغلی دی. که څه هم د مېرمن نازو د شعر ديوان لاس ته نه دی راغلی، خو د دې د شعرونو له دوو بيتونو څخه چې په پټه خزانه کې راغلي دي، داسې ښکاري چې نازو انا د لوړې ادبي قريحې خاونده وه.

هغه دوه بيتونه دادي:

سحر کـه وه د نـرګس ليمـه لانـده
څاڅکي څاڅکي يې تر ستر ګو څڅېده
ما وې څه دي ښکليه ګلـه ولې ژاړې؟
دې ويل ژوند مې دی يوه خولـه خنديده.

دغه شعر د تصوير، تمثيل، لفظي صنايعو او د مضمون د نوښت له پلوه د پښتو ژبې کلاسيک اثر بلل کېږي. له دې شعر څخه دا هم څرګندېږي، چې د دوه پـه لـوديزه برخـه کې يـو ځانګړی سبک د پوخوالي درجې ته رسېدلی و او د شاه حسين هوتکي په دربار کې هم دغه سبک پالل کېده.

که چېرې د روښانيانو عرفاني اشعار، د خوشال ختټک او رحمان بابا شعرونه د هغه عصر روح وبولو، نو د مېرمن نازو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر هم د هغه عصر په چوکاټ کې لوېږي او کومه نادره ادبي پدیده نه ګڼله کېږي.

درنو پوهانو او فرهنګیانو ! د خوشال فرهنګي ټولنې په علمي غونډو کې تراوسه پورې ډېرې تحقیقي مقالې لوستل شوي دي. زموږ غونډې یوازې تجلیلي او تشریفاتي بڼه نه لري، سره له دې که ددغې فرهنګي ټولنې ځینې غړي د راتلونکو سیمینارونو او سمپوزیمونو د ماهیت په برخه کې کوم وړاندیز لري او یا غواړي چې د کار په سبک کې بدلون راشي، خپلې نظریې دې په لیکلې توګه لاربښود دې شورا ته راولېږي.

په پای کې درنو پوهانو ته بلنه ورکوم، چې خپلې علمي تحقیقي مقالې واوروي. د فرهنګ په چارو کې ستاسو د بریالیتوب په هیله.

په درناوي
کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي
د خوشال فرهنګي ټولنې رئیس

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا د زوکړې د درې سوه پنځوسمې کالیزې دنمانځنې په مناسبت، د ښوونې او روزنې د وزیرې مېرمن معصومې عصمتې ((وردګ)) وینا

درنو پوهانو، محترمو حاضرینو او ښاغلو راغلو !

خوشاله یم، چې د افغانستان د روښانفکرو ښځو او میندو په نیابت د یوې داسې توریالۍ او فرهنګیالۍ افغانې مېرمنې د زېږېدو د درې سوه پنځوسمې کالیزې په دې درنه غونډه کې برخه اخلم، چې نوم به یې د افغانستان ملي او فرهنګي تاریخ تل په ځلاندو تورو خوندي وساتي، دا مېرمن نازو انا ده.

مېرمن نازو انا نه یوازې له دې جهته د درناوي وړ ده، چې دا یوه فرهنګي ښځه وه او په پښتو یې شعر وایه، بلکې له دې امله هم د درناوي وړ ده، چې د میرویس نیکه غوندې یو لوی شخصیت یې په ملي او وطني روحیه وروزه. میرویس هغه څوک و، چې د دولسمې هجري پېړۍ د دوهمې لسیزې په وروستیو کلونو کې یې د خپل ټاټوبي د ازادۍ او د خلکو د نجات لپاره ملي او ولسي هلې ځلې پیل کړې، څو په پای کې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل مقدس مرام ته ورسېد او په کندهار کې یې د یوه ملي حکومت بنسټ کېښووده. تر ده وروسته یې په کورنۍ کې هم دغسې مشرۍ د دولسمې هجري پېړۍ تر دویمې نیمایي پورې دوام وموند.

سره له دې چې د نازو د کورنۍ د تسلط او حکمرانۍ دوره لنډه وه، مګر په سیاسي، اجتماعي او فرهنګي ساحو کې یې مثمریت ډېر څرګند و او د افغانانو په سیاسي او اجتماعي ژوند کې یې د یوه داسې تحرک زړی رازرغون کړ، چې د دوی د پاچهاهۍ تر ختمېدو لږ وروسته په سیمه کې د افغانانو د اقبال ستوری په ځلېدو شو او لوی احمدشاه بابا د افغانستان د لویې امپراتورۍ د بنسټ ډبره کېښووده او د یو پیاوړي افغانستان د جوړېدو په لاره کې یې متین ګامونه پورته کړل. د نازو انا کورنۍ سربېره پر خپل ملي او سیاسي هویت یوه فرهنګي کورنۍ هم وه. خپله نازو انا او ددې زوی میرویس نیکه، لمسی شاه حسین هوتک او لمسۍ مېرمن زینبه د پښتو ژبې شاعران وو. دوی د شاعرۍ ترڅنګ شعر دوستان او فرهنګ پالونکي هم وو. په خاص ډول د شاه حسین هوتک پاچاهۍ دوره د افغاني فرهنګ د ودې په پروسه کې د عطف ټکی دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی په شاهي قصر کې د ادبي دربار موجودیت او په دې دربار کې د شاعرانو، ادیبانو او عالمانو راټولېدل د دې کورنۍ د علمدوستۍ او فرهنګ دوستۍ ښکاره ثبوت دی. سره له دې چې د دې کورنۍ د حکومت تر سقوط وروسته د دربار ډېر زیات اثار له منځه ولاړل، خو څه چې را پاته دي، هغه هم خورا غنیمت اثار دي او اوس د همدغو محدودو راپاتو اثارو پر استناد موږ د خپل فرهنګي او ادبي تاریخ اساسات بنا کوو. د کندهار د هوتکو پاچاهانو دغو فرهنګي او ملي هڅو ته د احترام سرونه ټیټوو.

دغسې چې د میرویس خان هوتک تر مشرۍ لاندې د کندهار د ولسونو ملي غورځنګ د افغانانو د ملي تاریخ یو ښکلی فصل دی. دغه ډول د ده د زوی شاه حسین هوتک په دربار کې رامنځته شوی ادبي غورځنګ زموږ د ادبیاتو په تاریخ کې خپل لوړ مقام لري. د نازو انا د شخصیت یو بل بعد دادی، چې مورخینو دا مېرمن ډېره زړوره، بهادره او د سخاوت او شجاعت خاونده مېرمن توصیف کړې ده. موږ نازو انا د افغانستان د ښځو نهضت په تاریخ کې د څو بعدي شخصیت خاونده مېرمن ګڼو.

د دې مېرمنې شجاعت او مېړانه دومره وه، چې په خپل وخت کې یې له خپل پلرني ټاټوبي څخه بریالۍ دفاع کوله او په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخاوت کې هم زیات شهرت لري. تر دې چې فکري او هنري استعداد یې تر دې حده و، چې په پښتو ژبه یې د شعر دفتر له ځانه په یادګار پرېښود.

درنو پوهانو او ګرانو حاضرینو!

زه د نازو انا ملي، اجتماعي او فرهنګي کارنامو ته د احترام د وړاندې کولو تر څنګ د خوشال له فرهنګي ټولنې څخه د زړه له کومي مننه کوم، چې د دغې فرهنګيالۍ او توريالۍ افغانې مېرمنې د نامه د راژوندي کولو او د دې هڅو ته د درناوي په منظور یې دغه درنه غونډه جوړه کړې ده.

د نازو انا کارنامې دې تل د افغاني میندو سر مشق وي
ستاسو له توجه تشکر.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیام شورای سراسری زنان به مناسبت سه صد و پنجامین سال تولد نازو انا

(۳۵۰مین) سالروزو تولد مادر گرامی وطن مپرمن نازو را از نام هر مادر و خواهر هموطن گرامی میداریم.

کاملاً بجاست که پس از گذشت (۳۵۰) سال باز هم خاطره پرشکوه مادر نامدار کشور بالوسیله مردم قدر شناس ما بصورت شایسته تجلیل میگردد ، زیرا نقش اجتماعی و خانواده گی این خانم رسالتمند در ان سطح پر عظمت قرار دارد که هموطنان مادر برابر همت والا ، سخاوت، شجاعت و طبع والای ادیبانه اش سر تعظیم فرود میاورند. هم او بود که در دامان پر محبت و پاک مادرانه اش فرزندان راد مردی را که در راه وحدت و همبستگی مردم ما همت گماشتند و مردم را از شر ظالمین نجات دادند پرورش داده نام پر اوازه میرویس نیکه راحتی هر طفل ازین سرزمین باعزت و احترام بزبان میاورد و نقش میرویس نیکه در تامین وحدت ملی و نجات مردم افتخار بزرگی است برای همه ملت پښتون و بخصوص برای مادرش که همه ارزویش از اوان تولد پسرش همین بود که او کارهای بزرگ و مثمری را برای مردمش انجام دهد و مپرمن نازو همه نیروی مادرانه اش را در تربیت چنین فرزندی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بکار بست و مادر چنین فرزندی نیز شد و برای یک مادر افتخار بزرگتر ازین نمیتواند و جود داشته باشد ، مېرمن نازو انا در همه امور خانواده گی زنه با فهم، باتقوی و شجاعی بود که مدبرانه امور خانواده گی اشرا تنظیم میکرد.

دوستان محترم !

خوبست که زن افغان را در نمونه زنان ناموری چون مېرمن نازو مطالعه کرد. او اگر از یک سو مادر خوب و نمونه بود از جهت دیگر نقش پر بار اجتماعی اشرا نیز صمیمانه درک میکرد او هم در میدان نبرد و هم در ساحه قلم مطمین و استوار قدم برمیداشت، و در عین زمان قلب روف و مهربان یک زن را نیز در کمال صداقت باخود داشت. سخاوت و مهربانی او در ان حدودی بود که منزل او مهمانخانه کلیه مسافرین بود که از محل زندگی اش عبور میکردند و پیوسته از فقر او نیازمندان دلجویی مینمود و برایشان نان و لباس تهیه مینمود اینها همه خصایل خوب انسانی این زن دلاور است. طبع ولای ادیبانه او در کلام شرین او تجلی خوبی دارد و افکار عالی، فلسفی او را منعکس میسازد ، دیوان مناجاتی او در بر گیرنده دو هزار بیت است و این بیانگر طبع شعری بزرگ اوست.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همه گفته ها و مطالبی که در وصف میرمن نازو گفته شد کافی است که او را در سطح یک انسان ارزشمند و با تمکین مورد احترام همه بسازد و این مسله خیلی قابل اهمیت است زیرا از یکطرف او به حیث یک شخصیت مستقل از همه خصائیل علی انسانی بر خوردار و مورد احترام است و از جانب دیگر او نمونه خوبی از یک زن افغان بمثابه مادر و پرورش دهنده نسل اینده بشمار میرود.

دوستان گرامی !

ما در حالیکه اقدام بجا انجمن فرهنگی خوشال که پس از قرنهای متولی به منظور تجلیل از یک زن قهرمان همت گماشته است با حسن توجه استقبال مینمایم.

ارزو مند یم که این اقدام بزرگ اغاز کار باشد تا همه انجمن های فرهنگی رسالت بزرگ خویش را در قبال زنان و مادران وطن درک نمایند و با معرفی چنین زنان از یکطرف مردم با چنین شخصیت ها اشنا میگردند و از جانب دیگر این امر ثابت میگردد که در کنار هر شخصیت بزرگ یک مادر رسالتمند قرار دارد و تاکید این امر باعث میگردد تاروان جامعه در برابر کمک به تقویت جنبش زنان اماده گردد.

یکبار دیگر از کار بس نیکوی انجمن فرهنگی خوشال اظهار سپاس مینمایم و درعین زمان با در نظر داشت

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدودیت بود جوی شورای زنان مبلغ نا چیزی را که حاوی (۵۰۰۰۰) افغانی است جهت نشر کتاب میرمن نازو به این انجمن اهدا مینمایم، و انتظار چنین برگزاریهای را در اینده نیز داریم.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل عبدالخالق رشید

د نازو انا ژوند ، سخاوت، شجاعت او شاعري

((زما مور ماته د لويو کارو د انجام وصيت کړی دی زه بايد زيار وباسم چې د مور وصيت پر ځای کړم او له خدای(ج) څخه توفيق غواړم)) ((ميرويس نيکه))

زموږ د خلکو د تاريخ په پاڼو کې که له يوې خوا د نارينه اتلانو نومونه تلپاتې شوي، مګر له بلې خوا دا نښې نښانې هم شته، چې د همدغو نارينه وو ترڅنګ د اتلو ښځينه وو نومونه هم تلپاتې دي او درناوی يې په هم هغه اندازه دی، لکه د نوميالیو نارينه وو. وايي چې په عباسي واکمنانو کې تر هارون الرشيد وروسته مامون الرشيد د خپل عصر زبده روزګار واکمن شو ، دده ددغې لويې او پوهې يو سبب دا و ، چې دی د يوې نوميالۍ خراسانۍ مېرمنې مرجيلې زوی و ، هغې دی په پوره تقوا او سپېڅلتيا سره وروزه، ځکه نو په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل عصر کې یو نه ماتېدونکی او پر ځان ډاډمن واکمن شو ، د مامون په روزنه او پالنه کې د هغه د مور مرجیلې خراسانۍ ونډه ځرګنده وه.

د هند د مغولي لړۍ د بنسټوال ظهرالدین محمد بابر د پاچاهۍ د لويې اوده ته د لويو ویاړونو د بښلو په ترخ کې دده د پښتني مېرمنې بي بي مبارکې نوم او هلې ځلې په تاریخي لحاظ د یادونې وړ دي، همدغه پښتنه مېرمن وه، چې د یوه ځانګړي تاریخي نزاکت له مخې یې د بابر غوندې لوی واکمن مړی سره له دې چې په هند کې ښخ شو له هغه ځایه د شېرشاه په عصر کې راویوست او دلته یې په کابل کې په اوسني بابر بڼ کې چې په ((هغه وخت کې د حضرت رسول(ص) په قدم ګاه باندې مشهور و))(۱) خاورو ته وسپارل شو. د بابر ښخول په کابل کې د هغې سیاسي او تاریخي ځیرکۍ نتیجه وه، چې زموږ د دغې نومیالۍ پښتنې په هغو تاریخي شرایطو کې ورپام شو، چې په هغو شرایطو کې یې په سیمه ییز او ملي لحاظ ستر اهمیت درلود.

په همدې شان زموږ د هېواد په تاریخ کې دربیمه تلپاتې ښځینه څېره، چې زموږ د لیکنې اصلي موضوع هم د هغې ژوند، تقوا او سپېڅلتیا ده هغه زموږ د ملي مشر او ملي لارښود میرویس خان مور (نازو انا) ده. نازو انا د توخیو د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګې د نوميالي مشر سلطان ملخي توخي لور وه، سلطان ملخی هغه نوميالی مشر و، چې د هند د مغولي واکمن محی الدين اورنګ زېب په عصر کې يې له غزني تر جلدکه په بشپړه خپلواکۍ سره حکومت کاوه او د اورنګزېب د عصر په نامتو کسانو کې ياديږي (۲).

نازو انا د همدغه ملي مشر او واکمن په کاله کې پر ۱۰۷۱هـ کال وزيږېده، په همدغه واکمن کاله کې يې د هغه وخت له شرايطو سره سمې ديني زده کړې لکه چې دود وې، سرته ورسولې، نازو په خپل عصر کې په رښتيا هم د يوه پښتون مشر د کاله روزنه په بشپړه توګه واخيسته او ځان يې په تمامه مانا په ښځينه جامه کې داسې عيار کړ، چې هم د رزم شوه او هم د بزم، داسې چې:

نازو انا د يوې سپېڅلې پښتنې مېرمنې په توګه:

نازو د لوی حکمران سلطان ملخي توخي لور وه، کرم خان نوموړې پښتنه پېغله د خپل زوی ښالم خان لپاره وغوښته او هغه يې وکړه او د ښالم خان د کاله مېرمن شوه، هغې له خپل ناوي توبه بيا تر زړه بوډۍ توبه د خپل کاله چارې لکه د يوې رښتينې پښتنې په شان سمبال کړې، هغې په لومړي ګام کې د خپلو اولادونو په روزنه کې ډېره ښه ونډه واخيسته، دا ځکه چې دا کار په کورني چاپېريال کې د يوې مېرمنې له اساسي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهمو دندو څخه ګڼل کېږي، نازو انا چې د دوارو خاني کورنیو د پایښت پوښتنه ورسره وه دغه کار ته په دوه لحاظه په جدي توګه متوجه شوه. یو په دې لحاظ چې هغه په داسې چاپېریال کې اوسېده، چې د هغو ناسته ولاړه، راشه درشه دا یوادونو د واکمنانو په سطحه وه. هغه هم د داسې ایوادونو له واکمنانو سره چې هغو د ایران او هند په پرتمینو دربارونو کې د شان او شوکت ډمامې په هغو شپو ورځو کې ګرمې کړې وې، چې د لوید یز له پرتمه ډکه درباریان هم د هغو دربارونو جاه جلال ته ګوته په غاښ وو. نازو انا له داسې حالاتو او داسې راشه درشه سره او د هغې خسر ګنۍ او پلار ګنۍ د داسې ناستو پاستو واکمن پښتانه وو. ځکه نو هغه په شعوري توګه تر هر څه لومړی دې ټکي ته ځیر شوې وه، چې دا باید خپل اولادونه څه ډول او څه ډول شرایطو لپاره وروزي. دا هغه اصل و، چې نازو انا یې ناچاروله، چې د یوې دراکې پښتنې په توګه باید هغه ته ځیر وي او هغه ته باید تیاری ولري.

دویمه مهمه مسئله، چې هغه د نازو انا لپاره ددې سبب شوه، چې باید د خپلو اولادو روزنې ته ملا وتړي، هغه د هغې هغه خوب لیدل وو، چې د هغه په ترڅ کې د پښتنو درانه بزرګ او منلې څېرې ببټ نیکه دې ته هغه وخت چې ملي مشر میرویس خان وزېږېده وویل: ((دا زوی ښه تربیت که چې لوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي، لوی کارونه به وکا او په زیارت د بیت الله به ځان مشرف کا او له نسله به یې پیدا شي بادشاهان چې دین به روښانه کا)) (۳)

همدا وجه وه، چې نازو انا خپلو اولادونو ته په اوداسه شدې ورکولې او هڅه یې کوله چې هغوی باید پر مادي شته والي برسېره داسې انسانان شي، چې په معنوي ارزښتونو یې هم خلک او د هغو فکرونه پېړۍ پېړۍ روښانه او ویاړمن وهڅول شي. نازو انا خپل مشر زوی حاجي میرخان همداسې لکه چې عصر غوښته کوله او د بېټ نیکه معنوي سپارښتنه وه، وروزه، میرخان یې د پوهې او زده کړې لپاره وګماره: ((څنګه چې یې مور په خپله عالمه او پوهه مېرمن وه، زوی یې په شپږ کلنۍ په روزنه او تعلیم پیل وکړ په یوه کال کې یې د دین ټول فرایض پرې زده کړل...)) (۴)

نازو انا میرویس نیکه په هغو ټولو خویونو او خصلتونو پوره وروزه، لکه چې لوی خوشال، مفکر خوشال په خپل نامتو اثر ((دستار نامه)) کې د دولسم هنر (۵) تر سر لیک لاندې بیان کړی دی، کله چې مور د دستارنامې هنر لولو بیا په دې پوهېږو چې میرویس خان هغه پښتون دی چې د خوشال خټک ایډیال روزنیز ښوونځی په منځ کې روزل شوی او راپورته شوی دی. نازو انا د کلمې په رښتینې مانا هغه پښتنه مور ده،

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوره سپېڅلي احساس يې په دغه برخه کې خپله ونډه په پښتني مينه سرته رسولې ده.

نازو انا په ملي او سياسي څېره کې:

په دې کې شک نه شته په هغو شپو ورځو کې چې نازو انا او ددې د پلار د واکمنۍ شپې ورځې وې، هغه مهال او هغه وخت داسې وخت و، چې د افغانانو ملي غورځنګ، هغه غورځنګ چې د خپل قام تېر تاريخ، تېر برم او عظمت يې بيا را ژوندي کول، هغه د بريالیتوب پولې ته ورنږدې کېده، هغه رنګينه لاره، چې د روښان او روښانيانو د قربانيو له کربلا څخه د اکوړي په هسکو او ټيټو کې تر خوشال پورې راورسېده، هغه لاره هغه د پت او خپلواکۍ لاره بايد د پښتونخوا تر لويديزې پورې رسېدلې وای، ځکه چې د بري سر منزل يې تقدير د پښتونخوا لويديزه څنډه کړې و، د خپلواکۍ د همدغې رنګينې ناوې د هرکلي په خاطر په لوی کندهار کې نه يوازې د پښتنو زلميو هنګامې وې، بلکې په دغو ځان تېرېدونو کې د پېغلو او ښځو د قربانيو د احساس شور او فرياد د هوتکو په نارو کې بل ډول انګازې کولې، داسې انګازې چې اوس نو زموږ لوی اتل جهان پهلوان کروړ هم ورته ځوانېده او د مخسوري په دغه بريمينه سوبه کې يې د پښتنو بيرغ اوچت ساته. نازو انا د همدغه غورځنګ پر ټولو اړخونو باندې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهېده او د هغه پر وړاندې يې د قربانۍ ډګر ته توره په لاس وردانګل، د پټې خزانې درونـد ليکوال محمد هوتک په دې برخه کې د نازو انا په باب کاږي چې:

((...او مېـړه مخـې ارتينـه وه، چـې نارينـه يـې مېړانـه او شـجاعت او سـخاوت تـه حيـران وو. روايـت دی چې لـه سـقه راويانو چې سلطان ملخی د سور غره ته نژدې پـه جنګ کې ومـړ او حـاجي عـادل چـې د نـازو انـا ورور و د پـلار پـه انتقـام جنګ ته ولاړ، کلا او کور يې نازو انا ته پرېښول، په هغه وخت نازو انا توره په ملا کړه او د جنګياليو ځوانانو سره يې کوراو کلاله تړاک د دښمنانو وساتل...)) (۲)

بلـه د يـادونې وړ مسـئله، چـې پـه پښـتني ټولنـه کې پـه ملي لحـاظ ځـانګړې ارزښـت لـري، هغـه د قـام پـه منـځ کې د ډوډۍ ماری او سخاوت مسئله ده، دغـې مسـئلې د نـازو انـا پـه ځېـره کـې څرګنـد او ددې لـه شخصـيت سـره تړلـي ارزښـتونه ځانتـه غـوره کـړي دي. معمـولاً دې ځانګړتيـا د پښـتنو پـه منـځ کـې تـر نـازو انـا دمخـه د شېرشـاه او خوشـال خـان پـه شخصـيتونو او کردارونو کې ځـای نيـولی دی، د شېرشـاه پـه بـاب ليکـل شـوي چې: ((... ځانګړې لوی پخلنځی يې درلود چې په هغې کې بـه پـه زرهاوو سورو او پلو عسکرو تـه خـواړه پخېـدل او ورکـول بـه، په دې برخه کې داسې حکم شوی و. کـه سـپاهي دی، کـه حـاکم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی او که رعیت چې وږی وي او پخلنځي ته راشي باید دلته په خوړو باندې موړ شي. چې له دې ځایه بېرته وږی لاړ نه شي، شېرخان په خپل لښکر کې د فقیرانو او مسکینانو لپاره څو لنگرونه پرانیستي وو، چې خواړه به پکې پخېدل د دغو لنگرونو ورځنی لګښت پنځه سوه اشرفۍ وو.(۷)

د نازو انا په باب هم د هغې د سخاوت او ډوډۍ مارتوب خبره په پټه خزانه کې داسې کښل شوې ده: ((ما ته خپل پلار حکایت کا چې نازو انا په مېلمستیا او د غریبانو، مسافرانو په پالنه معروفه وه او هر وخت چې په ژمي به د مسافرانو قافلې راغلې، د نازو انا پر کلایي اړول، په سوو سوو مېلمانه به یې روزل او دوی ته یې ډوډۍ ورکوله، چا چې به کالي نه درلودل. لباس یې ورکاوه او د سخاوت نوم یې له خیبره تر کوسانه خپور شوی دی)) دا چې پښتانه تر اوسه هغې ته د انا خطاب کوي دا د هغې د ملي خېرې او د قربانۍ د ارزښتونو په خاطر دی، په پښتنو کې هر څوک ((بابا)) کېدی نه شي او هر څوک ((د نازو انا)) په شان له مینې او عاطفې ډک نوم نه شي ترلاسه کولای، ځکه په پښتنو کې ((بابا)) کېدل او ((انا)) کېدل د ټولو افغانانو د فتوا خبره ده.

نازو انا یوه پښتنه ادیبه:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا نوم او شعر دومره سره نږدې دي، چې کله د نازوانا نوم اورو تر هر څه دمخه د هغې او چت شعري استعداد او ادبيه طبعه زموږ مخې ته درېږي. نازو انا په پښتنو ښځينه شاعرانو کې هغه شاعره ده، چې له شعر څخه يې د ښکلا، ښځينه عاطفې او پښتني صميميت تعبير کېږي. په پښتو ژبه کې تراوسه خورا ډېرو ښځو د شعر او شاعرۍ په برخه کې طبعه ازمويلې، له ډېرو ښځو څخه ډېر شعرونه پاتې دي، مګر په ادبي نړۍ کې يې هنګامه دومره توده نه ده. د نازو انا د شاعرۍ په باب په پټه خزانه کې راغلي دي: ((زما پلار هسې ويل: چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه وه، چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود، چې دوه زره بيتونه په کې و او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي وو چې نارينه يې هم نه شي ويلای)) (۹).

د نازو انا څخه د شعر په برخه کې يوه څلوريځه پاتې ده، ددې لپاره چې ددغې څلوريځې په هنري ارزښت پوه شوي وو نو ښه به دا وي چې دلته يې راواخلو:

سحر ګــه وه د نــرګس ليمـــه لانـــده
څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دې ښکلي ګله ولې ژاړې؟

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده ویـل ژونـد مـې دی یـوه خولـه خند پـده.

د هنر او هنري پدیدې په باب یو شمېر پوهان داسې عقیده لري، چې هنر باید ښکلی وي او پـه عـین حال کې هنر بایـد د اخلاقي روزنې دنده هم پـه ټولنـه کې ترسره کړي، د نازو انـا ځلوریځه زمونږ پر وړاندې یوه بشپړه ټولنیزه تـابلو، چې تـر هـر څه دمخـه د ټـولنې د اساسـي تـوک (فـرد) برخلیـک انځـوروي ږدي، دا چې د نازو انا نور شعرونه زمـوږ پـه واک کې نه شـته، موږ به د هغې د شعر نور ټولنیز ارزښتونه بل وخت ته پرېږدو، خـو دا بایـد ووایـو، چـې د نـازو انـا ځلوریځـه زمـوږ د ختیـزې شاعرۍ د انسان په اروایي سفر کې خپله لاره په پوره او بشپړه انسـاني وړتیـا سـره ایسـتلې شـي، زه دلتـه یـو مثـال د بنګـالي نامتو شاعر او لیکوال ټاګور له ګیتا نجلي څخـه را اخلـم، هغـه د همدغه ((ګل)) په باب چې د یوې خولې خندا تمـه لـري وایـې:
دا کوچنیوټی غوندې ګل وشکوه، وایـي خلـه، ځنډمـه کـوه، نـه چې دا ګل مړاوی او په خاورو ولړل شي.

کېدی شي چې ستا په امېل کې بـه ورتـه ځـای پـاتې وي، خـو تـه یـې د خپل لاس د مښود په درد سر لوړی کړه او ویـې شـکوه، زه ببرېږم چې زما تر خبرېدو دمخه د نذر وخت تېر نـه شـي زه دا منم چې رنګ یې ډېر تېز نه دی، خوشبو یې کمزورې ده خو تـه د

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل خدمت کار ځیني واخله او ویې شکوه چې دغه یې وخت دی. (۱۰)

دټاګور په هنري کلام کې هم ((ګل)) هم هغسې انځور شوی لکه دنازو انا په څلوریځه کې، دلته هم ((ګل)) د یوه نیمه خوا برخلیک انځور دی او هلته هم، مګر په دواړو انځورونو کې د هنر وړتیا او شاعرانه نزاکتونه په لوړه شاعرانه او انساني عاطفې سره خپله اغېزه ښندي. د محتوا په لحاظ موږ دنازو انا څلوریځې ته ورته خورا زیات شعرونه او هنري ارزښتونه موندلای شو، د ختیز له نامتو شاعر علامه اقبال څخه هم یو داسې شعر پاتې دی، چې څو بیتونه یې دا دي:

شبی زار نالید ابر بهار
که این زنده گی گریه پیهم است
درخشید برق سبک سیر گفت
خطا کرده یی خنده یکدم است
ندانم به گلشن کی برد این خبر
سخن هامیان گل و شبنم است

دنازو انا د شاعرۍ او ددې د شاعرانه طبعې ډېره مهمه او ځرګنده ځانګړتیا او ارزښتیا داده، چې ددې د شاعرۍ اغېزې یوازې پر دې باندې پای ته ونه رسېدې، ددغې سپېڅلې شاعرې انا د شعر برکت و، چې تر دې وروسته ددې اولادونو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شعوري توګه د شعر له پراخې لمنې څخه ځانونه لرې ونه ساتل، د شجاعت، سخاوت او دولت تر څنګ يې د انسان د ژوند ددغې مهمې پديدې اهميت هم درک کړ او د نازو انا د شعر او شعري طبعې برکت و، چې زموږ له لوى ملي اتل ميرويس خان څخه هم شعرونه پاتې دي، شاه محمود د خپل بري تر څنګ په ټولو سوبو کې نامتو شاعر ريدي خان مومند له ځان سره ملګرى کړى و او تر اصفهان پورې يې له ځان سره بوت، هوتكي شاه حسين هم په خپله شعر وايه او هم يې دربار له شاعرانو او ليکوالو څخه ډک و دا ښکلى شعر دده دى چې وايي:

بېلتانه دې د غمو په چپاو چور کړم
په تيارو کې د هجران يې له تادور کړم
بېلتانه دې هسې اوښکې راخپرې کړې
ستا د فکر په ګرداب کې تل عبور کړم
د فراق پړى مې کښېوت و مرى ته
په جهان کې يې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد يمه دلبرې
د بېلتون فکر په زړه کې ان صبور کړم
د بانو غشې مې وخوړ په ځيګر کې
غمازانو په غمو غمزو مجبور کړم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلــک یــاد زمــا د عشــق پــه لېونــو کــا
زه حســـین محبــت هســـې مشــــهور کــړم.
(پټه خزانه ۲۱مخ)

د نازو انا لور بي بي زینبه د پښتو ژبې شاعره شوه، د هغې د شاعرۍ او شعر ویلو خبره هم په پټه خزانه کې محمد هوتک لیکلې ده، د شاهنشاه شاه محمود په مرګ د هغې د غم ویرنه هغه له سوز او ګدازه ډکه ویرنه ده، چې ساری یې په پښتو ادب کې خورا لږ لیدل کېږي، دغه ویرنه د ملي ماتم یوه ناره ده، چې د زینبې له خولې راوځي:

ږغ سو چې ورور تېر لـه دنیـا سـونا
کنـــــدهار واړه پـــــه ژړا ســـــونا
زړه مــې پــه ویــر کــې مبــتلا ســو نــا
چې شاه محمود له ما جلا سونا...(۱۱)

دا چې نازو انا زموږ د پښتنو ښځینه وو په منځ کې د څو بعدي شخصیت لرونکې ښځه ده، د هغې نوم، د هغې شجاعت، د هغې سخاوت او بالاخره د هغې شاعرانه احساس او تپلپاتې عاطفي دنیا زموږ له ژوند او زموږ د ژوند له تاریخ سره نه شلېدونکې اړیکې لري، د نازو انا خپلواکي او پښتني پت هغې مجسمې ته ورته دي، چې د هغې ترڅنګ به افغان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بچی بې له درناوي تېر نه شي. هوتکیانو د افغانانو د واکمنۍ، فرهنګي شته والي او لوړ افغاني کلتور د استازو په توګه زمونږ خلکو او هېواد ته د سر لوړۍ نوم او ویاړ ګټلی دی او دا ټول د نازو انا د سالمې او سپېڅلې روزنې ثمره ده، ځکه چې میرویس خان به د خپلو ټولو بریالیتوبونو یو سبب خپله مور بلله او ویل به یې: ((زما مور ماته د لویو کارو د انجام وصیت کړی دی زه باید زیار وباسم چې د مور وصیت پرځای کړم او له خدای(ج) څخه توفیق غواړم)) (۱۲)

اخځونه

۱- عبدالحی حبیبي، ظهرالدین محمد بابرشاه، کابل ۱۳۵۱ل کال

۲- شېرمحمد خان تواریخ خورشید جهان لاهور، ۱۳۱۱هـ ق کال

۳- محمد بن داود هوتک، پټه خزانه، کابل څلورم چاپ ۱۳۵۲ل کال، (۱۰۲) مخ

۴- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمر ځرک، پېښور، ۱۳۶۸ل کال.

۵- خوشحال خان خټک، دستارنامه، کابل، ۱۳۴۵ل کال (۲۵) مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- محمد هوتک، پټه خزانه (۱۰۱) مخ
۷- عباس سروانی، شېرشاهي تاریخ، کابل، ۱۳۵۴ل کال (۲۷۲مخ.
۸- پټه خزانه، څلورم چاپ (۱۰۲)مخ.
۹- همدغه اثر (۱۰۳) مخ
۱۰- رابندراناتهـ ټاګور، ګیتانجلی، د بېنوا ژباړه، کابل ۱۳۵۴ل کال (۲)مخ.
۱۱- پټه خزانه (۱۰۸) مخ
۱۲- حاجي امان الله هوتک، د خپلواکۍ لمرڅرک، پېښور، ۱۳۶۸ل کال، (۲۲) مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصر الله (حافظ)

مخمس

څوک زما د زړه په خوږ څه پوهېده
چې جانان زما له خوا نه بېلېده
را په برخه شول د عمر کړېده
په نصیب مې بېلتانه کړه سوزېده
رود د اوښکو مې ګرېوان کې بهېده.

✵✵✵

نه یې ومنل زما زاري عذرونه
په ژړا مې کړه کاڼه اشنا غوږونه
که مې لاړل تر اسمانه فریادونه
ستورو ووهل زما په غم مخونه
خو د یار غوږ ته مې غږ نه رسېده.

✵✵✵

د سره اور لمبه زما په زړه شوه بله
شنه دوږه مې د دود تله له ګوګله
سوزېدم په دغه اور لکه خځله
د فراق چغه زما له خولې وتله

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چـــې پـــه ســـرو ســـترګو جانـــان رخصـــتېده.

❋ ❋ ❋

پـه زړه سـخت پـه هـېڅ رنـګ نـه شـو مهربانـه
پـــه دې خپلـــه جفـــا هـــېڅ نـــه شـــو ســـتومانه
هـــی توبـــه شـــه لـــه دې هســـې مســـلمانه
چـــې د غـــم پېټـــی وا نـــه خلـــې لـــه انســـانه
مـــــا ژړل ورتـــــه او دی روانېـــــده.

❋ ❋ ❋

کـور مـې وران مـال مـې تـالا ژونـد مـې تبا شـو
چـــې د عمـــر وفـــادار مـــې بـــې وفـــا شـــو
د ګـــونګې تپـــوس وزر راتـــه همـــا شـــو
هغـــه څـــه چـــې چـــا ویلـــې وو رښـــتیا شـــو
دا چـــې یـــم د غـــم پـــه نـــم لیمـــه لامـــده.

❋ ❋ ❋

نـــه پـــوهېږم چـــې مـــړ نـــه شـــوم څـــه بـــلا یـــم
چـــې ګـــل لاړه زه ژونـــدی پـــه دنیـــا پـــایم
د هغـــه ســـاعت لـــه خـــوږه بـــه څـــه وایـــم
پوښـــتې څـــه چـــې ولـــې هســـې نیمـــه خـــوا یـــم
د غـــم غـــر زمـــا پـــه ســـرو نړېـــده

❋ ❋ ❋

لاهـــو شـــوی د غمونـــو پـــه دریـــاب یـــم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بـــې بنيـــاد او بـــې بقـــا لکـــه حبـــاب يـــم
د فـــراق د ســـرو لمبـــو پـــه ســـر کبـــاب يـــم
يـــم ژونـــدی کنـــه د مـــړو پـــه حســـاب يـــم
دي هېـــر کـــړي مـــې د عمـــر خند ېـــده.

❋❋❋

پـــاس اســـمان او لانـــدې ځمکـــه راتـــه اور شـــوه
رابيـــداره شـــاوخوا زمـــا پـــه شـــور شـــوه
چـــې مـــې چغـــه د ببلتـــون د زړه پـــه کـــور شـــوه
د کـــور شـــپه مـــې لـــه ناکامـــه نـــن پـــه ګـــور شـــوه
څـــومره ســـخت دی لـــه ژوندونـــه تېرېـــده.

❋❋❋

دواړه ســـترګې مـــې لمـــدې ښـــکارې پـــه اوښـــکو
ځـــای پـــر ځـــای پـــه کـــې تغمـــې ښـــکارې د اوښـــکو
پـــه ګرېـــوان مـــې هـــم ولـــې ښـــکارې د اوښـــکو
پـــه ژېـــړ مـــخ مـــې سلســـلې ښـــکارې د اوښـــکو
کـــانی هـــم راســـره ســـم وژړېـــده.

❋❋❋

د هجـــران څپـــو اخيســـتی يـــم ډوبېـــږم
لاس وهـــم پښـــې وهـــم کلـــه خلاصـــېږم
وار و پـــار مـــې خطـــا شـــوي دي پـــوهېږم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې له دې بلا مې نه شته خلاصېده.

❋ ❋ ❋

لېوني لکه مجنون ګرځم له غمه
یم لوېدلی مینې ستا له جوش و جمه
په اور و سوزې زما نصیبه کمه
چې یوه شېبه مې جوړه نه شوه دمه
په شپه ورځ مې شو په دښتو ګرځېده.

❋ ❋ ❋

چې رسوا یې راز زما د یارانې کړ
رادوڅار یې نوی غم د زمانې کړ
رانه بېل یې ګران زما د پیمانې کړ
زما نوم یې سر د هرې افسانې کړ
رقیب خپله په دې کار و شرمېده.

❋ ❋ ❋

نا ارام چې د پارې په رنګ ته ښورم
د فراق دا اوږد مزل په مخکې ګورم
دین دنیا د یار د مخ په بها پلورم
بې له مینې هر چې وایې هغه اورم
په سکروټو مې ده ناسته پاڅېده.

❋ ❋ ❋

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

راتــه یــاد چــې هغــه نــاز هغــه مکېــز شــي
پــه هغــه دم مــې برېــاد واړه پرهېــز شــي
کــه يــې ورک رانــه د عشــق دســت اويــز شــي
د غــرور بــب بــه مــې مــات او رېــز مرېــز شــي
چاتــه پــښ مــه شــه پــه عشــق کــې ماتېــده.

✵ ✵ ✵

لاس مــې څــه نيســې طبيبــه نــه رغېــږم
هــر قــدم د نيســتۍ خواتــه نــږدې کېــږم
ستا دارو مــې پــه کــار نــه دي نــه جــوړېږم
زه د خپــل زړه پــه مــرض بانــدې پــوهېږم
چــې لــه دې رنځــه مــې نــه شــته رغېــده.

✵ ✵ ✵

خدايه ! کور د غماز وران کړې مخ يې تور کړې
د دوزخ لــه اوره ډک يــې ورتــه ګــور کــړې
پــرې نازلــه لــه اســمانه هســې اور کــړې
لولپــه يــې پــه دې اور کــې د زړه کــور کــړې
چــې زمــا پــر حــال هــېڅ ونــه رحمېــده.

✵ ✵ ✵

د ځــوانۍ د بــڼ ګــلان مــې شــول خزلــې
د پيــري خــزان پــرې کېښــودې منګــولې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نــه بــورا ورتــه راځــي او نــه بلبلــې
نــه پــرې وايــي اوس خــوږې خــوږې بــدلې
نــه پــرې شــته دي د توتيــانو چغېــده.

✵✵✵

اى دنيــا دا مــې ژونــدون دا مــې انجــام دى
د ســاقي پــه لاس کــې تــش د ميــو جــام دى
دا لــه کــومې خــوا پــه مــا راځــي الهــام دى
دا چــې خــوږ دى د نــازو انــا کــلام دى
چــې د خيــال پــه غــوږ زمــا ولګېــده
ســحرګه و د نــرګس لېمــه لامــده
ښــاخکي ښــاخکي يــې لــه ســترګو څڅېــده
مــا وې څــه دي ښــکلي ګلــه ولــې ژاړې
ده وې ژونــدې مــې دى يــوه خولــه خندېــده.

۷/۷/۱۳۷۰ راديو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکاډمیسین پوهاند عبدالشکور رشاد

د یونس د یوې معما حل

د دولسمې هجري سدۍ په لومړۍ نیمایي کې د پښتو ژبې یو شاعر و، محمد یونس نومېده، دېوان یې درلود، دده د دېوان یوه خورا نفیسه او طلا کاره خطي نسخه د افغانستان د پایتخت (کابل) د پاچاهۍ ارګ په کتابتون کې خوندي وه، دا نسخه د فیض طلب خان اشنغري[1] په پرمایښت پېښوري خطاط زین الدین[2] په ۱۱۷۲هـ ق کال کښلې وه.[3] د دغې

(۱) د اشنغر د سیمې لوی خان فیض طلب خان محمد زي (د تاریخ احمد شاهي محمود زي) د عبدالصمد خان (۱۱۷۴ هـ ق شهید) درانی احمد شاه (۴۱۹مخ) کې فیض تالاب خان چاپ سویدی، د سمون وړ املایي تېروتنه ده، فیض طلب خان د پلار تر مرګ (۱۱۷۴هـ ق) وروسته، د لوی احمد شاه بابا(رح) (۱۱۲۰-۱۱۸۲هـ ق) له خوا د اشنغر د خان په توګه ومانه سو، د تیمورشاه سدوزي د پاچاهۍ (۱۱۸۲-۱۲۰۷ هـ ق) تر وروستیو کلو پورې د اشنغر خاني دده وه، په پښتانه شعرا (۱-۲۰۲ مخ کې فیض طلب خان توپچي باشي لیکل شوی سهي خبره نه ده، فیض طلب خان توپچي باشي (د پښتني شاعرۍ د دراني عایشې ځوانیمرګ زوی د یونس ددغه دیوان تر امتنساخ شپږ ویشت کاله وروسته (په ۱۲۰۲هـ ق) په کابل کې زېږېدلی دی.

(۲) د دولسمې هجري سدۍ په دوهمه نیمایي کې زین الدین د پېښور له نامتو خطاطانو څخه و، د پېښور د پښتو اکاډمۍ په کتابتون کې د سکندر خان خټک دېوان او د ټونک د پښتنو نوابانو په کتابخانه (اوس د ډهلي په موزیم) کې د ملا علم اپریدي دېوان دده په خط خوندي دی.

(۳) د یونس د دیوان دغه نفیسه خطي نسخه اوس د افغانستان په ملي ارشیف کې ساتله کېږي. (و ګ. فهرست نسخ خطي پشتو ارشیف ملی افغانستان ۱۱۱ګڼه ۷۵مخ)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نسخې له مخې څخه د یونس دېوان په ۱۳۵۶ل (۱۹۷۷ع) کال د پښتو ټولنې له خوا د کابل په دولتي چاپخانه کې چاپ شوی دی، خطاط یې نصیر هنر پښتون دی، سریزه او حاشیه ښاغلي څېړندوی (سرمحقق) عبدالله خدمتګار بختاني پرې لیکلې ده او دده په قول یې له خپله انده سره د متن ځینې تېروتنې هم سمې کړي او سهي کړې دي[۴] ښاغلی څېړندوی خدمتګار په سریزه کې دا هم لیکلي دي:

(((په اصل کې) د علت د تورو هېڅ مراعات نه دی سوی ناسخ کله لیکلي دي کله نه، موږ د لیک دغه برخه هم د چاپي نسخې لپاره سمه کړې ده.)) [۵]

د یونس د دغه چاپي دېوان په دولسم مخ کې د شپاړسمې غزلې مقطع داسې چاپ شوې ده:

((چه سل شپږ پنځوس و دوه او یا دوه نام که
هغه یوه ګنه یونسه په ابجد ستا))

دا بیت یوه معما ده او له معموله سره سم هېڅ ناسخ حق نه لري چې په معما کې لاس ووهي او د خپل وخت له لیک دود سره یې سمه کړي، خو ما باور نه درلود چې دغه معما به د یونس په چاپي دېوان کې له لاس وهلو خوندي پاته سوې وي،

[۴] و ګ. د یونس د دېوان سریزه د یرشم مخ.
[۵] و ګورئ د یونس د دېوان سریزه یو د یرشم مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه مې نو د یونس د دېوان خطي نسخه وکتله، هلته چې دا بیت د شپاړسم مخ دریېم بیت دی، ما ولید ، چې د چاپي نسخې ((دوه)) ((دوه)) کلمو پرځای په دغه خطي نسخه کې ((دو)) ((دو)) لیکلي دي، زما په خیال د بیت په لومړي نیم بیتي کې د دوهم ((دو)) تحریف د معما حل ته څه کړکېچ هم ورپېښ کړی دی.

د یونس په دېوان کې نورې معماوې هم شته، ددغو معماوو حل ته تر ټولو دمخه د ځمکنو میامحمدي صاحبزاده رحمة الله علیه (۱۲۲۰ هـ ق مړ) ځیر سوی او د ځینو معماوو حل ته یې وخت موندلی دی، خو زموږ تر بحث لاندې معما په هغو معماوو کې ده، چې نوموړی میامحمدي صاحبزاده (رح) نه ده حل کړې او د یونس د چاپي دېوان حاشیه لیکونکی ښاغلی څېړندوی خدمتګار د دولسم مخ په پنځمه حاشیه کې ددغې معما د پرانیستلو په باب داسې کښلي دي:

((دا بیت هم د یونس په نامه معما ده[٦] او په دې توګه حلېږي: که یو سل و شپږ پنځوس له دو اویا سره یوځای کړو، نو دوه سوه اته ویشت ترې راوځي، که د ابجد کلمې توری (اب ج د) د ابجد په حساب وګڼو لس ترې جوړېږي، چې دا لس په

[٦] د یونس د نامه یوه بله معما تر دغې وړاندې (د چاپي دېوان په لسم مخ کې) تېره سوې ده.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتني عدد واچوو دوه سوه اته دېرش کېږي، د یونس د کلمې توري (ی و ن س) د ابجد په حساب یو سل و شپږ ویشت کېږي چې دوه ځلې یې وګڼو نو هماغه دوه سوه اته دېرش تر پې جوړېږي، یعنې:

۱۵۲+۷۲+۱۰= **۲۳۸** تقسیم (۲)= **۱۲۶**= ((یونس))

زما خیال دادی، چې د ښاغلي څېړندوی خدمتګار د فکر نو کانو د یونس د دغې معما غوټه ښه نه ده سپړلې، دده په حل کې یوه کمزوري او یوه تېروتنه سته، کمزوري یې داده چې د تاریخي مادې د عددونو (**۱۵۲**+۷۲) پر مجموعه (**۲۲۸**) باندې چې یې د ابجد کلمې ابجدي ارزښت یعنې لس زیات کړی دی، د هغه لپاره هېڅ قرینه نه شته او نه ده ښوولې ده، تېروتنه یې داده چې د دوه سوه اتو دېرشو نیمايي یو سل و شپږ ویشت نه کېږي، بلکې یو سل و نولس کېږي یا په بل عبارت د یونس د نامه ابجدي ارزښت، چې یو سل و شپږ ویشت کېږي که دوه چنده کړو، دوه سوه دو پنځوس ځنې جوړېږي، مګر د تاریخي مادې لپاره د ښاغلي څېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دوه سوه اته دېرش دی[۷] چې تر دوو سوو دوه پنځوسو څوارلس کمېږي او محتاج الیه عدنه پوره کوي. د یوه پېښوري لیکوال

[۷] د معما د حل په عملیو کې یو عمل تکمیلي نومېږي، د تکمیلي عمل یو راز دادی چې تاریخي ماده د څو کلمو یا څو عددونو له یوځای کولو څخه لاسته راشي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي قلندرخان مومند هم دغې تېروتنې ته پام شوی او په یوه مقاله کې یې چې د یونس د دېوان شهادت یې عنوان دی ددغې معما د پورتني حل تېروتنه داسې په ګوته کړې ده:

((دا حساب په دې لحاظ ښځي غلط دی، چې د یونس د نامه[۸] عدد چې دوه ځلې وشمارلی شي نو دوه سوه دوو پنځوس ترې جوړېږي او چې د شعر دوه سوه اته د برش په دوو وویشلی شي نو یو سل و نولس کېږي.))[۹] ددې تېروتنې د ښوولو په څنګ کې ښاغلی قلندر خان مومند د معما هغه حل هم وړاندې کوي، چې ده را ایستلی او په خپل خیال یې سهي ګڼلی دی، په دغه باب د نوموړي لیکنه داسې ده:

((په دې شعر[۱۰] کې د یونس د اب (پلار) او جد (نیکه) د نومونو عدد ښیلی شوي دي[۱۱] که د ترتیب په رعایت سل شپږ پنځوس د هغه د پلار نوم دی نو دوه اویا یې د نیکه نوم دی او که د شعر وزن له کبله ترتیب ساقط شوی وي، نو بیا دو اویا یې د پلار او سل شپږ پنځوس یې د نیکه نوم دی...

---

[۸] په اصل کې: نوم

[۹] ددغه اقتباس په وروستۍ جمله کې چې د شعر کلمه راغلې ده، له هغه څخه د قلندرخان مراد د ښاغلي څېړندوی خدمتګار تکمیلي عدد دی.

[۱۰] له شعره څخه د قلندر خان مراد زموږ تر بحث لاندې بیت او معما ده.

[۱۱] ښاغلی قلندرخان د خپل فکر په چاره ابجد کلمه پر منځ دوه ځایه کړې ده له ((اب)) څخه یې د پلار او ((جد)) څخه یې د نیکه معنا اخیستې ده، اب او جد دواړې عربي کلمې دي چې د پلار ونیکه معناوې لري.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شعر مضمون کې ((دوه نام)) هم په دې دلالت کوي، چې يو سل و شپږ پنځوس او دوه اويا دوه نومونه دي، (اوس نو څېړنه په کار ده چې) دا يو سل شپږ پنځوس او دوه اويا د چا نومونه دي؟ هسې خو ددې عددونو ځينې ډېرې نامې جوړېدی شي خو هر کله چې د دېوان په حاشيه د معمو حل د محمدي په دستخط شوی دی، نو په کار دي، چې ددې عدد اولنی تعلق ((محمدي)) سره فرض کړی شي او په دې لحاظ چې موږ حساب وکړو، نو محمدي جان ټيک يو سل و شپږ پنځوس راووځي او دا هم حسن اتفاق دی، چې د احمد جيو اعداد دوه او يا دي له دې نومونو سره د جان او جيو لاحقې دا څرګندوي چې احمد جيو مشر او محمدي جان کشر دی، نو په دې حساب احمد جيو د يونس نيکه او محمدي جان د هغه د پلار نوم کېدی شي او که د دوه او يا نه مطلب يو سل و ثلوښت واخيستی شي نو سل شپږ پنځوس نه يوسف او سل و ثلوښت نه يسع راوتی شي[۱۲] چې د يونس په شان د هغو نبيانو نومونه دي چې قران کريم کې يې ذکر راغلی دی.))

زموږ تر بحث لاندې معما چې ښاغلي قلندرخان پر دوو برخو وېشلې او د يونس شاعر د پلار و نيکه نومونه يې ترې

[۱۲] د پښتو په نومونو کې ((يسع)) ما تراوسه پورې نه دی اورېدلی، ښايي د پېښور په سيمو کې داسې نوم وي. (؟)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زېږولي دي، ماته د بيا غور وړ ښکاري، زه ګومان کوم د ((نام)) په کلمه کې چې کومه توريه سته، هغې د ښاغلي قلندر خان فکر له لاري ايستلی او د ((نام)) غير مقصودي مګر نژدې معنا ته يې متوجه کړی دی، وړاندې تر هغه چې د دغې معما په باب زما حل، د مقالې ګرانو لوستونکو ته وړاندې کړم لازمه بولم د ((نام)) کلمې پر توريه او ايهام وغږېږم ځکه چې زما په حل کې د دغې توري لويه برخه شته:

نام کلمه د عربي ((اسم)) په معنا په خورا جزوي بدلون په ډېرو انډو اروپايي ژبو کې باب ده، حتی په جاپاني ژبه کې هم name د نامه معنا لري، زما په خيال په دغه تر بحث لاندې معما کې د نام کلمې دغه معنا غير مقصوده معنا ده.

((نام)) (د ميم په زور) په عربي ژبه کې د ((بيده سو)) معنا لري په عربو کې متل دی: نام عصام ساعة الرحيل. يعنې عصا د کوچ په وخت کې بيده شوه [۱۳] عربان خوب ته نوم وايي، د نوم بله معنا بيده کېدل دي چې ((غشی)) يې هم بولي، نائمه مرګ ته هم ويل کېږي[۱۴] عربان وايي نومت النار يعنې اور مړ شو، نومت الابل: اوښ مړ شو، نومت الريح: باد ودرېدی،

(۱۳) وګ. فوائد الاداب فی الامثال والاقوال السائرة عند العرب او مجمع الامثال (د ابوالفضل ميداني تاليف.

(۱۴) په عربو کې متل دی: النوم اخ الموت (وګ. خزينة الامثال) په دغه متل کې نوم (خوب) مشبه او قوت (مرګ) مشبه دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(نومه) او (نوم) د ګمنام او بې اعتباره سړي معنا لري، نام الثوب: جامه زړه شوه، نامت السوق: د پلاني شي بازار ولوېدی ارزانه شو، څوک يې نه رانيسي د نوم کلمې دغه وروستي معنا ګانې مجازي دي[۱۵].

زما په خيال په دغه تربحث لاندې معما کې د نام کلمې د عربي معنا مجازي اړخ مقصوده ده خو دا معنا يې دومره لرې پرته ده چې د ډېرو ادبي څېړونکو له سترګو يې ځان نهام کړی دی او بې له ډېره تتبعه چاته اسانه په لاس نه ورځي.

د يونس ددغې معما حل زما په خيال داسې دی: تاريخي ماده يوازې په لومړي نيم بيتي کې ده، دوهم نيم بيتی په تاريخي ماده هېڅ اړه نه لري.

د لومړي نيم بيتي سل شپږ پنځوس او دواو يا چې سره يوځای کړو دوه سوه اته ويشت لاسته راځي، (دمرګ، ګمنامۍ، بې اعتبارۍ، نام قرينه ده، چې په عربي کې مجازا ارزاني، کوټه کېدلو (کساد) معناوې لري او دلته د نفی، ايسته کولو، له منځه وړلو او له اعتباره لوېدلو حکم کوي موږ به ددغه حکم (دونام که) په اغېزه د ((دو کلمې يونس

---

(۱۵) وګ مختر الصحاح، صرائح، منتهی الارب فی لغات العرب، المنجد، لاروس المعجم ۱۳۲مخ القاموس العصری ۷۴۴مخ او نور...

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابجدي ارزښت چې لس دی، له دوو سوو اتوویشتو څخه وباسو دوه سوه اتلس به پاتې شي[۱۲] او د محمد ابجدي ارزښت چې لس دی، لاس ته راسي، د معما د حل صورت به په اعدادو داسې وي:

۱۵۲+ **۷۲**= **۲۲۸** - (دو=۱۰) = (**۲۱۸**= **محمد** یونس). په پای کې ددغې معما د حل په باب، د پښتو ادب د ښاغلو څېړونکو نظرونو لار څارم، په درناوي.

---

(۱۲) دغې عملیې ته تخرجه ویله کېږي، د یونس د نامه په دوو نورو معماوو کې هم دتخرجې له عملیې څخه کار اخیستل شوی دی. (وګ. د یونس د چاپي دېوان ۱۰-۱۸۸مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد رحیم الهام

محمد هوتک او محمد یو شاعر دی که بېل کسان دي؟

سرمحقق زلمی هېوادمل د لیننګراد د ختیځ پوهنې د انستیتیوت په خطي کتابونو کې د فوایدا شریعت د یوې خطي نسخې په پای کې د ((محمد)) په نامه د یوه شاعر یوه غزله موندلې ده.[1] ده دا غزله ((د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع)) په رساله کې رانقل کړې او ویلي یې دي، چې ښایي دغه ((محمد)) د ((پټې خزانې)) مولف ((محمد هوتک)) وي چې دغه یوه غزله یې په دې نسخه کې نقل او خوندي شوې ده. هېوادمل دغه غزله له هغې غزلې سره پرتله کړې ده، چې محمد هوتک د پټې خزانې په پای کې د خپل شعر د نمونې په توګه راوړې ده او دې نتیجې ته رسېدلی دی، چې د فوایدا شریعت د قلمي نسخې غزله چې دده د کتاب ((د پنځمې برخې یوولسمه نمره غزله ده، له محمد هوتک څخه پرته د بل شاعر

(۱) زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاریخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبیاتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شي کېدی.))[۲] خو سره له دې هم، ښاغلی هېوادمل چې يو دقيق او څېرک سرمحقق دی، غواړي چې دغه مساله نوره هم وسپړله شي چې مبادا ده په خپل دغه قضاوت کې اشتباه کړې وي. نو له مانه يې هم وغوښتل چې خپله رايه په دې باب کې څرګنده کړم، چې که دی په خپل قضاوت کې تېروتلی وي خپله سهوه اصلاح کړي. ما د سرمحقق هېوادمل دا غوښتنه ومنله او دا دی هڅه کوم چې که وکولای شم د پرتليزې سبک پوهنې د اصولو په رڼا کې دغه مساله وڅېړم.

سوال:

ايا هغه غزله چې هېوادمل په لېننګراد کې د فوايدا شريعت په خطي نسخه کې موندلې ده د پټې خزانې د مولف محمد هوتک ده که د کوم بل محمد چې لاتراوسه پېژندلی شوی نه دی؟

دې سوال ته د يو تقريبي سم ځواب د موندلو لپاره لومړی د هغه ميتود چوکاټونه راوړم چې دلته يې تطبيقول غواړم.

د ځينو پوهانو په عقيده، د سبک پوهنې ساحه پر نهو برخو باندې په دې ډول وېشله کېږي:

۱- سيمه ييز واحد سبک

[۲] زلمی هېوادمل، د پښتو ادبي تاريخ خطي منابع، د افغانستان د علومو اکاډمي، د ژبو او ادبياتو مرکز، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲ل کال، ۱۴۹-۱۲۴مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- ملي سبک
۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریکې ځانګړتیاوې
۴- د یو دریځ، مکتب یا نهضت سبک
۵- د یو لیکوال فردي سبک
۲- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې.
۷- د یو اثر سبک
۸- د یو اثر د یوې برخې سبک
۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یادشوو هنري پوړیو باندې اغېزه کوي.

ددغه دوو غزلونو په برخه کې د دوو فرضیو د اقامې امکان شته:

لومړۍ فرضیه: دا دوې غزلې به د دوو تنو وي.

دویمه فرضیه: دا دوې غزلې به د یوه شاعر وي.

د دواړو فرضیو د ازمویلو لپاره له عین میتود نه کار اخیستلای شو. زموږ لومړۍ هڅه به دا وي چې په پاسنیو نه ګونو ساحو کې هغه چوکاټ پیدا کړو، چې دغه دوې غزلې د قرینې، منطق او کمیت له مخې په کې واچولای شو. پاتې دې نه وي، چې د یوې علمي فرضیې د سموالي او نا سموالي د ثابتولو لپاره د data کمیت ډېر اهمیت لري.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یعنې هر څومره چې data زیات وي، همغومره د څېړنې نتیجه ډاډمنه وي. خو له بده مرغه data ډېر کم دی، یعنې صرف له دوو لنډو غزلونو څخه د سبکي عناصرو او ددغو عناصرو د جوړښت د کلیت پشانتیا او بېلوالی په یقیني توګه نه شو معلومولای.

خو موږ به خپله هڅه ونه سپموو.

او س خپله data رانقلوو: د محمد هوتک غزل:

ساقي، پاڅه، د سرو ملو ډک یو جام را
ستا له غمه نا ارامه یم، ارام را
بې له میوو د سهار نندارې څه کړم؟
پسرلی شو، د خوښۍ ښه پیغام را
دنیا پاته ده، ښادي مو یو ګړۍ ده
یو ګړۍ مې خوښ که، مې کړی انعام را
د بېلتون په تاریکو کې مې زړه شین شو
رڼا لمر د جام د میوو په ظلام را
ناکامیو د دنیا مې کام رانه تریخ کا
چې مې خوږ کا کام، ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته، نه مستي سته، نه رندي سته
چې سم رند هغه او به علی الدوام را

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اوبو مې سوړ زړګی لړ ځه راتود که
محمد ته د اوربل یو هسې جام را.

د محمد غزل:

نه کړې په هېڅ بانديې صرفه هجرانه، ته
یار دې له ما بېل کړ ما په دوه سترګو کاته
دا ترابه ما نه ول چې به یار له ما جدا کا
ځکه مې په ځیر د یارو مخ وته کاته
مه وایه خندان ګل دې بېل کړی له بوستانه
ولاړه په ارمان بلبل له ګلو الواته
تور باڼه دې غشي ناوکي کړه ما په وژنې
ولې صرفه نه کړې، تر زړګي مې وخاته
نجونه زلمي واړه تورو خاورو لره درومي
تور اوبل و ځنې و لحد ته پرېواته
ولاړه د ... کړه ولاړه نه ستنېږي
یار یې ځنې بېل کړئ محمد یې وناته

اوس، راشئ وګورو چې خپله data په کومو چوکاټونو
کې ازمویلای شو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- سیمه ییز واحد سبک: زموږ data په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی شي.
۲- ملي سبک: په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی نه شي.
۳- په یوه دوره کې د یو ملت د سبک شریک خصوصیتونه: په دې چوکاټ کې هم ځېړل کېدی نه شي.
۴- د یو دریځ، مکتب، یا نهضت سبک: په دې چوکاټ کې هم نه شي ځېړل کېدی.
۵- د یو لیکوال فردي سبک: په دې چوکاټ کې ځېړل کېدی شي.
۶- د یو لیکوال فردي سبک د لیکوالۍ په یوه خاصه دوره کې: په دې چوکاټ کې نه شي ځېړل کېدی.
۷- د یو اثر سبک: په دې چوکاټ کې هره غزله لومړی جلا ځېړل کېدلای او بیا دواړه سره پرتله کېدی شي.
۸- د یو اثر د یوې برخې سبک: په دې چوکاټ کې نه شي ځېړل کېدی.
۹- د یو عصر سبک چې پر ټولو یاد شوو هنري مرحلو باندې اغېزه کوي. په دې چوکاټ کې هم ځېړل کېدی نه شي.

لومړی:

د سیمه ییز واحد سبک په چوکاټ کې.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوا ړه غزلې د ژبنيز جوړښت له مخې په لهجوي لحاظ پـه دې لاندينيو پوړيو کې تحليل او پرتله کوو:

۱- فونو لوژيک جوړښت.
۲- لګزيک جوړښت
۳- مورفولوژيک جوړښت
۴- سنيتا کتيک جوړښت

مور، پوهېږو ، چې د محمد هوتک لهجه د کندهار داده، چې په خپله د پټې خزانې د نثر متن يې ثابتوي.

الف- فونولوژيکه پرتله:

د پښتو پـه ګرافيمي سيستم کې د دې ژبې ټولې فونتيکي ځانګړتياوې نه شي منعکسېدی. په غزله کې ، سره لـه دې هم، د پټې خزانې د قلمي نسخې د ليک دود لـه مخې يوازې يوه کندهاري ځانګړنه موندلای شو:

((پسرل سو ، زړه شين سو ، نه نشاط سته، نه مستي سته، نـه رندي سته، چې سم رند.))

دکندهار په لهجه کې د ((سول)) د مادي ټول مشتقات پـه (س) ويل کېږي او دغه فونيم په همدې کلمه کې د نورو لهجو له (ش) سره تقابل لري:

کندهار	نورې لهجې
سوم	شوم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوو	شوو
سوی	شوی
سواست	شوئ
سو	شو
سول	شول

خو د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې د فونيميک جوړښت بېلګې نه شته.

ب- لګزيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د کندهار د لهجې خاص لګزيکي عناصر نه ليدل کېږي. خو د محمد د غزلې د دويم بيت په لومړۍ مصرع کې د ((ترا)) کلمه او د ((مانه ول)) جمله چې د نورو لهجو له ((ما نه ويل)) سره تقابل لري، د کندهار د لهجې ځرګندې لګزيکې بېلګې دي. همدغسې د محمد د غزلې په مقطع کې چې وايي:

يار يې ځنې بېل کړئ محمد يې وناته

د کندهار د لهجې دوې نورې بېلګې شته دي: ((کړئ)) او ((ناته)).

په کندهار کې د ((کړئ- کی)) شکل (چې مورفولوژيک خصلت هم دی) د واحد غايب د صيغې لپاره د نورو لهجو له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((کړ- که)) سره تقابل لري او ((ناته)) د ((نتل)) له مادي څخه ما په خپله په نورو لهجو کې نه دی اوربدلی او زما له پوهې سره سم دغه شکل هم د کندهار د لهجې مميزه ګڼل کېدی شي.

ج- مورفولوژيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې د ((کا)) او ((را)) شکلونه د ((کړ)) او ((راکړه - راکه)) په ځای؛ ((پاته ده)) د ((پاتې ده))؛ ((دبېلتون په تاريکو کې)) د ((بېلتانه په تاريکيو کې)) په ځای ((کاته، الواته، وخاته، پربواته، وناته)) د ((کوت، الوت، وخوت، پربووت، وکوت (چې مانه دی اوربدلی) په ځای او ((وما ناکام را)) د ((ما ناکام ته راکه)) په ځای ټول د کندهار د لهجې مورفولوژيک مميزات څرګندوي.
په دې غزله کې ((کا)) او ((کړ)) دواړه راغلې دي. په همدې توګه ((نجونه زلمي واړه)) بايد د نورو لهجو په شان ((نجونې زلمي واړه)) وي.
نو د مورفولوژيک جوړښت له مخې د محمد شعر د کندهار د لهجې خورا زيات مميزات لري.

د- سنتاکتيکه پرتله:

د محمد هوتک په غزله کې ((يو ګړۍ دی)) د ((يوه ګړۍ ده)) په ځای؛ او بله پلا ((يو ګړۍ)) د ((يوه ګړۍ)) په ځای؛ ((رڼا لمر)) د روڼ لمر)) په ځای، ((ناکاميو د دنيا)) د ((دنيا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دناکامیو)) په ځای (چې په پټه خزانه کې ډېر زیات راغلی دی) کارونې د کندهار د لهجې او د محمد هوتک د سبک له ممیزاتو څخه دي.

د محمد په غزله کې ((په دوه سترګو)) د ((په دوو سترګو)) په ځای؛ ((د یار ومخ وته)) د ((د یار مخ ته) په ځای ((یار له ما جدا کا)) د ((یار له مانه (څخه شکه))) په ځای او ((ولحد ته)) د ((لحد ته)) په ځای کارونې د کندهار د لهجې د عباراتو د جوړونې ممیزې دي.

له دې پرتلې څخه دا نتیجه لاس ته راځي چې: د محمد په غزله کې د کندهار د لهجې فونولوژیک عنصر نه شته، مګر د لګزیک، مورفولوژیک او سنتاکتیک جوړښتونو او عناصرو له مخې د سیمه ییز واحد سبک دومره کافي ځانګړنې لري چې په پوره یقین سره ووایو: محمد د محمد هوتک په شان کندهاری لهجه لرله او نو ځکه کندهاری دی.

دویم: د فردي سبک په چوکاټ کې

الف- شکلي جوړښت: په متعارفه معنا دواړه ټوټې غزلې دي. د محمد هوتک غزله ((۷)) بیته او د محمد دا ((۶)) لري او وزن له مخې د عبدالحمید مومند د هغې غزلې غبرګون دی چې داسې شروع کېږي:

الهي د محبت سوزو ګداز را

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې اوړ کې د سهي سمندر ساز را

چې د فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن عروضي وزن لري. خو د محمد غزله بېل وزن او بېله قافيه لري او د مفتعن مفتعن مفتعن فع په عروضي وزن که ده.

د محمد هوتک د غزلې د مطلع لومړۍ مصرع او د مقطع وروستۍ مصرع د ((جام)) شايگانه قافيه او د محمد د غزلې مطلع او دويم بيت د ((کاته)) شايگانه قافيه لري. د محمد هوتک د غزلې د دويم بيت دويمه مصرع، يعنې ((پسرلی سو د خوښۍ ښه پيغام را)) د وزن سکته گي لري او بايد داسې ولوستله شي: پسرلی سو د خوښيه ښه پيغام را)). د محمد د غزلې د پنځم بيت دويمه مصرع، يعنې:

((تور اوربل و ځنې و لحد ته پرېواته)) گرامري نيمگړتياوې لري: لومړی دا چې ((تور اوربل و ځنې)) بايد ((تور اوربل او ځنې)) ولوستل شي او دويم دا ((پرېواته)) فعل دوه فاعله: ((تور اوربل او ځنې)) لري، خو فعل مفرد دی او د عدد له نظره د جملې ددې دوو توکونو ترمنځ مطابقت نه شته. د گرامري جوړښت په لحاظ بايد دغه مصرع په دې ډول وي: ((تور اوربل او ځنې و لحد ته پرېوتل)).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د شکلي جوړښت په لحاظ دواړه شعرونه نیمګړتیاوې لري، په تېره بیا په دواړو غزلو کې د شایګانه څخه د ځان ژغورلو پروا نه ده ساتل شوې.

ب- **محتوایي جوړښت:** دواړه غزلې لریک خصلت لري؛ خو د دواړو اصلي تیمونه سره توپیر لري. د محمد هوتک په شعر کې، شاعر ساقي ته خطاب کوي او شراب ترې غواړي او ډېر شراب غواړي او مدام یې غواړي او شراب ځکه غواړي چې شاعر د ساقي له غمه غمجن دی، نو په پسرلي کې هم له ښادۍ نه برخه نه لري. د بېلتانه په تاریکو کې یې زړه شین دی. په دنیا کې ناکامه دی، نشاط، مستي او رندي نه لري او دنیا هم بې بقا ده. په شعر کې د عرفاني روحیې سوز او صمیمیت منعکس شوی دی. د غم او ښادۍ د تضاد موضوع د شعر محتوا ته فلسفي رنګ او د دنیا بې بقاتوب ورته دیني، عرفاني پرداز ورکوي، دغه ټوټه که څه هم غزله ده او په غزلو کې عرفاً د موضوع وحدت، چې شراب غوښتل او د دغې غوښتنې دلایل دي، په ډېره ښه وجه ساتل شوي دي او شعر ته یې منطقي- عاطفي قوت ورکړی دی.

خو محمد په خپل شعر کې ((هجران)) ته خطاب کوي او سر ترپایه دغې موضوع ته انکشاف ورکوي. دغه ټوټه په حقیقت کې ((مرثیه)) ده، ځکه د شاعر محبوبا د اسې تللې ده، چې بیا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه راستنېږي: تور او ربل او څنې يې په لحد کې پربوتې دي. په دغه شعر کې ((هجران)) د ((مرګ)) سمبول دی. شاعر هم د خپلې محبوبې په مرګ کې غمجن دی او هم په خپله خپل ځان ته تسل ورکوي. په دې شعر کې هم عرفاني روحيه منعکسه ده او دا چې وايي نجونې او زلمي واړه تورو خاورو لره درومي د خپل ځان د تسل لپاره منطقي استدلال کوي او د محمد هوتک په شان خپل شعر ته منطقي- عاطفي قوت ورکوي. په دې شعر کې هم د موضوع وحدت او تماميت ساتل شوی دی. نو دواړه شعرونه په سبکي لحاظ عمومي پشانتياوې لري او دا فرضيه قوي کوي، چې دواړه شعرونه به د يوه سړي وي.

د رېيم هنري جوړښت:

په دې برخه کې بايد ددغو دواړو غزلو د خيال صورتونو (يعنې ايماژونو) چې تشبيهاتو، استعاراتو، کناياتو، اساطيرو سمبولونو او تشخيصاتو (يعنې د بېځايه شيانو ذيروح انګارلو) شرحه او پرتله وشي.

د محمد هوتک په شعر کې طباق، تجنيس او استعارې، مګر ډېر لږ راغلي دي، يعنې ايماژونه په کې کم دي، خو د شعر ژبه، وزن، د الفاظو انتخاب او رواني په دې حد کې دي، چې دغه ټوټه ما ته سهل محتنع غوندې برېښي او په نسبي صورت يو ښه مکمل شعر دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د محمد غزل ایماژونه ډېر لري. سمبول لري، تشخیص لري، د اشعات صفت په کې شته او په عمومي توګه د محمد هوتک تر شعر هنري بډالیتوب لري، مګر د محمد هوتک د شعر په شان رواني نه لري. زه د اختصار د رعایت په خاطر له تفصیل نه تېرېږم.

نتیجه:

۱- محمد هوتک او محمد د یوه سیمه ییز سبک پیروان، یعنې دواړه د خپلو شعرونو د فونولوژیک، مورفولوژیک، سنیتا کتیک او لګزیک جوړښتونو په لحاظ ښې مشارکت لري. نو دواړه د یوې سمیې، یعنې د کندهار دي.

۲- دواړه د غزلو په ویلو کې پوره مهارت لري او دواړو د شعر په دې ډول کې د موضوع تمامیت او کلیت سالتی دی.

۳- دواړه په خپلو شعرونو کې په قافیو کې ((شایګان)) لري، یعنې په دې برخه کې بې پروا دي.

۴- د دواړو د غزلو په محتوا کې په فکري، عاطفي لحاظ یو ډول طرز لیدل کېږي.

دغه مشترک وجوهات دې فرضیې ته قوت ورکوي، چې ګوندې دغه دواړه غزلې د یوه شاعر وي. یعنې دواړه د محمد هوتک د قریحې محصولات دي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې فرضيې قوت عجالتاً په سلو کې اتيا و ته رسېږي، شل په سلو کې نور هغه وخت اثباتېدی يا زموږ دغه فرضيه بالکل نفې کېدی شي، چې د محمد هوتک او د محمد نور منظوم يا منثور اثار هم پيدا شي او زموږ د کميت د څېړنې لپاره دومره کافي شي، چې د غوڅ قضاوت علمي امکان ميسر شي.

د مامورينو کارته

کابل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سخنی چند پیرامون ماخذ شناسی پټه خزانه

پټه خزانه تذکرة الشعرای قدیم زبان پښتو است، که نمونه های کلام پنجاه ویک شاعر زبان پښتو با احوال مختصر انها درین تذکره یافت میشود.

تذکرة الشعرای پټه خزانه بین سالهای ۱۱۴۱-۱۱۴۲ھ ق به امر پادشاه فرهنگدوست و شاعر دودمان هوتکی شاه حسین هوتک در کندهار تالیف شده است.

مولف این گنجینه پر بهایی ادبیات پښتو محمد هوتک نام دارد، که منشی ادبی، دربار بود(۱) درباره محمد هوتک بابیست یاد اور شد که وی پس از سقوط قصر نارنج از کندهار به مناطق هوتک نشین رو اورده، و در دامنه های کوه مشهور (سورغر) در منطقه سیوری از توابع کلات مسکن گزیده است. کاریزی و دیهی را اباد ساخته است، که ازین ده هنور هم بنام (مموکلی)) موجود بوده، و کاریز ده نیز بنام مموکاریز مورد استفاده باشنده گان ان دیار است.

مطالعه و ارزیابی دقیق و بیطرفانه پټه خزانه از نظر میتود های معاصر و پیشرفته، سبک شناسی ادبیاتشناسی نشان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میدهد که این اثر کتابیست طبیعی، و بنا بر ضرورت فرهنگی ان روز کار تالیف شده است. پته خزانه را بمعیار های امروزی سبک شناسی و ادبیات شناختی پوهاند داکتر محمد رحیم بر رسی نموده و نتایج بررسی های استاد الهام حاکی از اصالت متن پته خزانه از نظر سبک شناسی تواند بود ، پژوهش نموده استاد الهام مارا باورمند مسیازد ، که متن پته خزانه از لحاظ سبک شناسی به هر گونه پرسشهایی نقادان جواب داده میتواند در پهلوی میتودهای نوین سبک شناسی میتوان پته خزانه را به شیوه های عنعنوي پژوهشهای شرقی نیز مورد ارزشیابی قرار داد.

مطالعه عمیق و بغیر ضانه این اثر و زین اشکار میسازد ، که مولف دانشمند ان از عنعنه های تذکره نگاری مشرق زمین باخبر بود ، و ازین سنت ها سود وافر برده است. نشاندهی تعقیب همه عنعنه های شیوه های تذکره نگاری مشرق زمین در پته خزانه کاریست سود مند و قابل ارج، امامن درین مختصر تنها بر شیوه کاربرد او استفاده از ماخذ درین کتاب سخن خواهم گفت. نشان دادن راویان و ماخذ یک روشن پسندیده در سبک تذکره نگاری است که شماری از دست اندر کاران این رشته کتاب نویسی از دیرینه زمانی به تعقیب ان پرداخته اند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد هوتک صاحب پټه خزانه نیز ازین رسم پیروی کرده، مطالب تذکره اش را با باستناد ماخذ تحریری ضبط نموده و هم به پیروی از پیشینیان بخشی از مطالب را باستناد گفته های راویان شینده و درج کتاب کرده است.

در ماخذ تحریری پټه خزانه شماری از کتب یاد شده در کتاب اکنون موجود است. و بدسترس پژوهشگران قرار دارد.

اما برخی از این کتب تا هنور کشف نه شده و یا هم دور از امکان نیست که محوه گردیده باشند، زمانی مغرضین چنین میگفتند که چرا بخشی از ماخذ پټه خزانه بدسترس نیست، در پاسخ باعتراض های چنین اشخاص استاد بزرگوار پوهاند عبدالحی با استناد کتب معتبر تذکره اشکار ساخت که تذکره پټه خزانه یگانه تذکره یی نیست که برخی از ماخذ ان بدسترس ما قرار ندارد، بلکه ده ها کتاب تذکره رامیتوان سراغ کرد که شماری از ماخذ موجود نیست و یا اینکه تا هنوز کشف نه شده است. شا دروان استاد حبیبی در مقدمه طبع سوم پټه خزانه و نگارنده در اثر (د محمد هوتک ژوند او مزار) چنین کتب را نشان داده ایم. و در اینجا به تکرار ان ضرورتی حس نمیکنم. نکته دیگری راکه بایست در اینجا افزود اینست که در اثار مربوطه به فرهنگ پښتو زبانان نیز

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میتوان اثاری را در یافت که اثار یاد شده در ان وهم شماری از ماخذ ان تاهنوز کشف نگردیده. بگو نه مثال:

علی محمد مخلص شینواری در حالنامه بایزید روشان از کتبی چون مقصود الطالبین خلفیه مودود ، ترین، مراة المحققین ارزانی روښانی، مراه العارفین (نام کتاب درنسخه دستنویس و گستتنر شده حالنامه در جای دیگر سراج العارفین درج است) ابابکر قندهاری و دیوان خواجه محمد اقتباساتی نموده (۵) اما کتب یاد شده تا هنوز بدسترس نیست و دانشمند گرامی قلندر مومند نیز این کتب را از اثار مفقود قلمداد نموده اند (۲) نسخه دستنویس حالنامه نیز چون پته خزانه واحد است. همه پژوهشگران به شمول دانشمند قلندر مومند ازوجود چنین کتب مفقود انکار نمیکنند و قول علی محمد مخلص را در زمینه معتبر میپندارد و بان اعتماد می نمایند درین اواخر کتابی را در یافت نمودم. که در سال ۱۹۸۸ع در پشاور اقبال چاپ یافته است. و من دو سال بعد از چاپ ان، کتاب را مطالعه کردم. مولف ان شخصی دانشمندی و از فرهنگیان نامور پشتونخوا ست. درین کتاب قطور ۳۷۳ صفحه یی پیرامون تذکرة الشعرای با ارزش و پربهای ادبیات پښتو پته خزانه سخنها گفته شده، نا سزایی را به ادرس بعضی از رجل علم و فرهنگ ما حوالت نموده اند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس از خوانش این کتاب دریافتم که سخنی و گپی درین کتاب نیامده که انرا مستدل، علمی و موافق به موازین امروزی دانش ادبیات شناسی رد نتوان کرد. در برابر هر سوال نقاد دانشمند میتوان ده ها سند پیش کرد ، و در جواب ان کتابها نوشت. اما درد و افسوس که مولف دانشمند همان کتاب و قتش را بی جا صرف بحث ب رمسایلی نموده است، که در پژوهشهای ادبیات شناسی نمیتوان بان ارزشی قایل شد. او یک پرابلمی دیگری را در ادبیات شناسی زبان پښتو ایجاد نمود ، وچندان از پژوهشگران را مصروف حل رفع پرابلم ایجاد شده خود کرده است.

ای کاش استاد موصوف عوض این اثر کم ارزش به تالیف تاریخ جامع ادبیات پښتو مې پرداخت، که یکی از ضروریات مبرم فرهنگی ماست و پښتوزبانان در افغانستان، پښتونخوا ، بلوچستان، پاکستان، هندوستان و همینگونه حلقات استشراق بان سخت نیاز دارند.

به هر صورت استاد موصوف کاری را انجام داده و نشر کرده ، من نیز غرض رفع چنین اشتباهات خودرا مکلف میدانم که بپاسخ بپردازم و کتابیرا در جواب کتابش تالیف نمایم، این کار را من به استعانت ایزد متعال شروع کرده ایم. ولی در

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

این مقاله به ارتباط بحث بر ماخذ پته خزانه در کتاب یاد شده میپردازم و بحث کوتا و اجمالی ایرا به پیش میبرم.

در صفحات ۱۷۵-۲۱۴ کتاب بحثی بر ماخذ پته خزانه صورت گرفته و من فرو گذاشت های این بحث راحسب ذیل بر میشماریم:

۱- نوسینده دانشمند در اغاز این سخنهای این بحث دچار اشتباهات پرنسیپی گردیده است. زیرا ایشان اثر تالیف شده، در اخرین دهه نیمه اول قرن دوازدهم هجری را با معیار های امروز ین تالیف یکسان ارزیابی نموده اند. و نقدی را که یک نقاد با بییست بر اثر یک پژوهشگر ادبی امروزی انجام دهد وی چنین معیارها و موازین را در یک اثر تالیف شده در قرن دوازده جستجو نموده است.

به گونه مثال ایشان گفته اند محمد هوتک در نقل فلان مطلب از فلان راوی در کتابش نشان نه داده است که سخنان راوی در کجا ختم شده است؟

بایست خدمت استاد بزرگوار عرض کرد که در گذشته ها چنین رسمی وجود نداشت و نشان دادن شروع و ختم نقل قول ها از شیوه های امروزی پژوهش است، اگر محمد هوتک خلاف رسم اسلاف چنین کار رامی نمود و به نشان دادن (تم کلامه) و یا علامات دیگر اغاز و انجام نقل قولهای راویان و

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا ماخذ تحریری را نشان میداد ، مهمترین اعتراض دانشمند محترم کتاب نویس شاید همین میبود ، که نشان دادن و تفکیک بیانات و مطالب در تحقیق روشن تازه و نو است و در قرن دوازده کجا مروج بود ؟

در باره بایست اضافه کرد که در تذکره های کهن پارسی تذکره نگاران به کثرت از قول راوی و یا ماخذ تحریری نقل قول کرده اند ، بدون اینکه بگوید قول فلان کتاب درینجا ختم شد به گونه مثال:

در کهنترین تذکره تا حال مکشوف ادبیات پارسی لباب الالباب محمد عوفی در شرح حال شرف الدین حسام در بخشی از بحث چنین امده: ((از بزرگی شنیدم که در ان وقت که به سفر قبله رفته بود ، چون به ری برسید ، چنین اتفاق افتاده بود که خاقانی در ری بود ، حسام الدین بزیارت او رغبت کرد ، و به نزدیک او شد و عمر نوقانی...)) (۷) این بحث چنین ادامه میباید و محمد عوفی هیچ جانشان نمیدهد که شنیده گی ام از بزرگی تا اینجا و انجا است.

با ارتباط همین نقل قول تذکره الشعرای لباب الاباب بایست تذکر داد ، که نقل از راویان و شنیده گی تذکر نگاران در بسی مواردو درج کتب تذکره شده اند. و تذکره نگاران اکثر راویان خود را نیز نشان نداده اند ، محمد هوتک در پته

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانه چنین رسمی را پیروی کرده است، شماری از روایان خود را نام گرفته است، در بعضی جاها برسم پییشنیان از ذکر نام راوی یا کسی که قولی شنیده است، صرف نظر نموده، وما نمیتوان محمد هوتک را گناهنکار ثابت ساخت که چرا در بعضی موارد اسم راوی را نیاورده است.

۲- کتاب نویس فاضل گفته است که محمد هوتک در نوشتن شرح حال برخی از شعراء ما خذش را نشان داده ولی نه گفته که شعر همان شاعر را از کدام منبع اخذ کرده، با خوانش چنین مطلب خنده اور بابیست سکوت اختیار کرد، ولی من خدمت استاد عرض میکنم که اگر شخصی با کتب قدیم وروش تحقیق در چنین کتابها اشنایی داشته باشد، هر گز چنین سوالی را مطرح نمیسازد.

زیرا پژوهشگران ابتدایی نیز می فهمند که تذکره نگاران قدیم اگر در یک مورد ماخذ رانشان داده باشد معنی ان اینست که گویا تمام مطالب در مورد همین شخص یا موضوع را از همان کتاب گرفته است. محمد هوتک تذکره نگار بصیری بود، وی اگر شرح حال یک شخص را از یک منبع و کلامش را از منبع دیگر گرفته در هر دو مواردو ماخذش را نشان داده، چون در بخش احوال سلطان بهلول لودهی(رح) احوال این مرد سیاست و فرهنگ را از مخزن افغانی نعمت الله

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هروی و رباعی ناب ویرا از بیاض محمد رسول کلاتوال اخذ کرده (۸). اگر شخصی پته خزانه را بیطرفانه مورد ارزشیابی قرار دهد و دقیق انرا مطالعه فرماید چنین سوالی در ذهنش خطور نخواهد کرد.

۳- دانشمند گرامی در همین بحث کتاب خود نوشته است که سنوات تولد و وفات شماری از سخنواران درج تذکره نسیت. من بار دیگر به نهایت احترام خدمت ان بزرگوار عرض میکنم، اگر ما یان تذکره های قدیم مشرق زمین را ورق بزنیم سنوات تولد و وفات اکثر شعرا در ان یافت نمیشود. اکنون که من این مقاله رامینویسم. بیش از ده دوازده تذکره بدسترسم قرار دارد. از مطالعه همه ان بر می اید که در ضبط سنوات تولد و مرگ شعراء تذکر نگاران بیشتر پابند نیستند و سنوات تولد و مرگ اکثر شعرا درج این تذکره ها نیست. برسبیل مثال در لباب الباب عوفی شرح حال شعراء چنین رسمی راتعقیب نه کرده، بلکه زمان زنده گی برخی از شعرا باساس زمانه های خسروان و امران محلی درج نموده است.

تذکره سرور تالیف نواب اعظم الدوله میرمحمد محمدخان سرور از ضخیمترین تذکرة الشعرای ریخته گویان است. تا جائیکه من برین تذکره مرور کردم ام سنوات تولد و مرگ بیشتر از اکثریت شعرای ذکر شده در تذکره درج نه شده است.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بارتباط همین موضوع بابیست افزود که نقادگرانقدر در برخی از انتقادات خود نبشته است که شماری از شاعران تذکره معاصرین شاعر و دوستان وی بودند ، مگر تاریخ تولد شانرا نه نوشته است؟ در برابر این سوال دانشمند گرامی عرض خواهم کرد ، که درج نه کردن سنه تولد دوستان تذکره نگار از اعتبار و اهمیت تذکره نمیکاهد ، بلکه ارزش پژوهشی انرا متضرر خواهد ساخت. من در تذکره های زبان پارسی، اردو و پشتو صدها مورد را نشان داده میتوانم که تذکره نگار سنوات تولد و مرگ دوستان خود را درج نه کرده است.

بطور مثال بهگونداس هندی در سفینه هندی احوال نواب محبت خان را در کرده، و بهگونداس بانواب محبت خان روابط دوستی داشت. اما سنه تولد نواب را در تذکره اش نه اورده در باره سخنان بهگونداس چنان است: ((... چندروز مجلس مشاعره در خانه خود ترتیب میدادند ، بسیار خلیق، پسندیده مزاج عالی منش، شیرین گفتار اند. با مولف ربط دوستی دارند...)) (۹).

اگر تذکره های کهن را یکسو بگذاریم، و در دوره معاصر تذکره نگاری زبان پښتو را مورد ارزیابی و نقد قرار دهیم، خواهیم دید که با وجود انکشاف شیوه های پژوهشی نوین در

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

حلقات فرهنگی مان تذکره نگاران سال وفات و پیدایش شماری از شعراء را درج نه کرده اند. درین مورد نیز میتوان ده ها مثال پیش نمود، مگر من درین بخش نیز دو سه مثال میاوریم:

د کسی گلان تذکره ماند گاریست از مرحوم حافظ خان محمد کاکړ، در تذکره دکسی گلان در پهلوی شعرا و سخنوران قدیم بیشترینه شاعران معرفی شده ان از معاصران حافظ است، حافظ سنوات دقیق تولد اکثر شعراء را درج تذکره اش نه کرده، و در بعضی موارد حتی هیچ ذکری از سنه و تاریخ و سن شاعر دیده نمیشود (۱۰).

اخونزاده فرمان مسافر تذکره پربهایی را بنام (د پښتو ادب ځلنده ستوري) نگاشته اند در فهرست مطالب این تذکره همراه با سمای شریف فضل حق شیدا، محمد اشرف ځلمی و ولی محمد خان طوفان کلمه مرحوم اضافه شده، ولی در متن تاریخ مرگ یکی از انها به چشم نمیخورد(۱۱).

۴-(کتابنویس محترم در همین بخش در قسمتی از گفته هایی خود دچار سرا سیمگی و تضاد در گفتارهای پیشین و نوین خود شده است. در بخشی ازین بحث گفته اند که غزلیات ضبط شده خوشال خان خټک در پټه خزانه با ضبط های دیگر

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همان غزلها دگر گونیهایی لفظی دارد ، و یک بیت غزل ان کمتر در کتاب ضبط شده است.

من درینمورد نیز باعرض پوزش یاد اور میشوم، اگر کسی اگاهی نهایت ابتدایی ازدانش متن شناسی داشته باشد ، در ضبط های متون را انگشت نخواهد گذاشت. زیرا اگر ماده ها نسخه یک متن واحد را از نظر بگذرانیم خواهیم دید که جز از موارد استثنایی همه یی از نسخه ها طابق النقل بالنقل یک دیگر نیستید ، بل تحریفات تصحیحات، فرو گذاشتها ، حذف و اضافه، سقطات و کمبوتات در نسخه های مختلف همان متن واحد دیده میشود ، و زمانیکه تذکره نگار ضمن اوردن شرح احوال یک شاعر نمونه کلام اورا درج تذکره اش میکند حتماً از یک نسخه استفاده میکند و ضبط های همین نسخه لا بد بانسخه های دیگر تفاوتهای دارد. اگر چنین تفاوتها در ضبط تذکره ها دیده شود ، باعث کاهش اعتبار تذکره نمیگردد ، و نباید دست اندر کاران نقد ادبی برین موضوع خورده گیری کنند. پژوهشگران متن شناس در تصحیح و تحقیق متون در اکثر موارد از ضبط های تذکره بحیث و اریانت استفاده می برند.

من به نقاد محترم عرض میکنم که اگر ایشان تنها منتخب چمن بی عدیل و گلشن بی تمثیل (دستنوس اکادیمی پشتوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پشاور) را از نظر بگذرانند ، منتخبات درج شده در ان مجموعه را با دو اوین همان شعراء مقابله فرمایند ، خواهد دید که تا چه اندازه دگر گونیها در ضبط گلشن و ضبط های دیگر همان متون دیده میشود ، موجودیت چنین تفاوتها و تغییرات لفظی در ضبطهای چمن بی عدیل و متون مشابه دیگر از اعتبار این مجموعه کاسته نمیتواند.

برهمین بخش این اثر گپهایی زیادی گفته شده میتواند ، مگر من درین مختصر همین یاد کرد های کوتاه رابسنده می بینیم، اگر یاری خداوند بزرگ همرا هم باشد ، در تالیف دیگر خود که در جواب کتاب استاد قلندر است حرف حرف این بخش را مستند پاسخ ارایه خواهم کرد.

در اخیر باید یاد اور شد که پټه خزانه از نگاه ماخذ شناسی کدام خلای علمی ندارد ، و برابر به سنت های تذکره نگاری خاور زمین از ماخذ تحریری و همینگونه روایات شفاهی سود برده که شیوه استفاده و کاربرد ازین ماخذ با نورمهای تذکره نگاری همگونی عام و تام دارد ، و ما این تذکره را از نگاه ماخذ شناسی در تناسب باتذکره های دیگر پیشین و پسین پټه خزانه در سطح عالی ازریابی کرده میتوانیم.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذ

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه، به کوشش پوهاند عبدالحی حبیبی، وزارت تعلیم و تربیه، چاپ تهران **۱۳۳۹**هـ ق، ص ۱۰۸.

۲- الهام، پوهاند محمد رحیم، د پټې خزانې پر سبک باندې یو خوځنده نظر، د امیر کروړ یاد، د زلمي هېواد مل په زیار پښتو ټولنه، کابل، د ښوونې او روزنې مطبعه، **۱۳۴۲**هـ ش، **۳۵۴-۳۸۹** مخونه.

۳- حبیبي، پوهاند عبدالحی، پټه خزانه (مقدمه)، طبع سوم، د اطلاعاتو او کلتور وزارت، کابل، دولتي مطبعه، **۱۳۵۴**هـ ش.

۴- رفیع، حبیب الله د پښتو پخوانۍ تذکرې (مقدمه)، تاریخ ټولنه، کابل، دولتی مطبعه، **۱۳۵۰**هـ ش، ب مخ.

۵- هېوادمل، زلمی، د محمد هوتک ژوند او مزار، د بایزید روښان پوهنتون، د لوړو او مسلکي تحصیلاتو مطبعه، **۱۳۶۲**هـ ش، **۲۲- ۲۳** مخونه.

۶- مخلص، علي محمد، حالنامه بایزد روشان، به کوشش نورالله اولسپال، اکادیمی علوم افغانستان، **۱۳۶۴**هـ ش.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- مومند، قلندر، د خیرالبیان تنقیدي مطالعه، چاپ ځی، پېښور، ۱۹۸۸ع، ص ۱۲۴.
۸- محمد عوفی، لباب الالباب، به کوشش سعید نفیسی، تهران، چاپ اتحاد، ۱۳۳۵ هـ ش، ص ۱۴۵.
۹- پټه خزانه، ۷۲ مخ.
۱۰- بهگونداس هندی، سفینه هندی، د عطا کاکوهی په زیار او پټنه، بهار، لیتهو پریس، ۱۹۵۸ع.
۱۱- کاکړ، خان محمد، د کسي ګلان، بلوچستان بکډيپو، عدنان جهانګیر پریس، لاهور، ۱۹۸۹ع، ص ۱۵۰.
۱۲- اخنزاده فرمان مسافر، پښتو ادب ځلنده ستوري، پېښور، ۱۹۸۴ع، ۷۳، ۷۵، ۸۲، ۸۷، ۱۹۹-۲۰۱.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي

د ګورګاني هند او صفوي ایران ترمنځ د افغانستان د موجودیت په ساتلو کې د دوه لویو افغاني قبیلوي اتحادیو نقش

توخي یا توخیان د پښتنو یوه لویه قبیله ده، چې د پنځلسمې، شپاړسمې، اولسمې او اتلسمې پېړۍ په دورانونو کې یې کله له نورو قبیلو سره د موتلفی قبیلې په توګه او کله مستقله خاني درلوده.

دا قبیله چې د غلجیو کانفدریسي (اتحادیې) ته منسوبه ده د سلیمان د غرونو له وادیګانو څخه تر مهاجرت وروسته د کندهار په حوزه کې چې په هغه وخت کې لا د ارغستان پر ورشوګانو اوسېدله د ابدالي قبایلو سره یوځای وه، خو کله چې دغه غلجي او ابدالي پوونده قبایل د ارغنداب په حوزه کې استوګن کېدل او د دوی ترمنځ به کله کله شخړې راوچتېدلې، ولې په جرګو او مرکو به یې خپل منځي متنازع فیها مسایل حلول.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې د کندهار د دوو لویو امپراطوریو ، لویدیځ ته د صفویانو او ختیځ ته د هندي ګورګانیانو د دولتونو ترمنځ د تجارتي او ستراتیژیکي اهمیت له پلوه حساس موقعیت ورپه برخه کېدی، نو ددغو قبایلو ترمنځ هم قبیلوي شخړو د سیاسي تمایلاتو په وجه ژور والی مونده.

دغه منطقوي حساسیت په خاصه توګه د ظهیرالدین محمد بابر له هغه لومړني یرغل سره را اوچت شو، چې په ۱۵۰۷ کې د بابر او شیباني خان اوزبک ترمنځ پر کندهار شخړه وشوه او د یوه دوو کالو په دوران کې د سیمې یو و بل ته دا انتقال بالاخره د بابریانو د تسلط په دایره کې پاته شو.

هغه مهال چې بابر هند ته ولاړ او له هغه ځایه یې د افغانستان اداره په لاس کې ونیوله، نو د کندهار د ابدالیانو او غلجیانو خانانو په داخلي سطح کې ازادي درلوده، کله چې بابر مړ شو او همایون قدرت واخیست او هغه هم په لنډه موده کې د سوري شېرشاه له خوا وشړل شو او همایون هم ایران ته پنا یو وړه، نو د شېرشاه د کورنۍ په وخت کې کندهار د یوه مسلط سیاسي پلوه په یوه خلا کې واقع و ځکه سوریانو په هند کې درانه مصروفیتونه درلودل او دلته لا د قبایلو په کانفدریسیو کې دومره توان نه و موجود شوی، چې ځانته مستقل دولت تاسیس کړي، نو ځکه د باندې له خوا لومړی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایـران او بیـا چـې کلـه ببرتـه د ګورګـاني جـلال الـدین اکبـر د راپورته کېدو سره د هندي بابري دولت ستنې ټینګې شولې نو د ایران او ګورګاني هند ترمنځ پر کندهار کشمکش پیل شو.

یـوازې پـه ۱۲ او ۱۷ مـیلادي پېړیـو کـې (۱۳) ځلـه کنـدهار د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ کله د یوه لاس او کله د بل لاس ته ولوېد او په دا هر ځل کې چې د لویو نظامي سوقیاتو پـه تـرڅ کـې یرغلونـه سرته رسـېدل د ځان سره یې بې شمېره تباهي، تلفات او د سمیې خرابي منځتـه راوړلـه. ددغـو لویـو تاریخي انتقالاتو په ترڅ کې چې ددې ځای قبایـل پـه مـادي او معنوي سطح کې تهدیدل، نو د مسلطو یرغلګرو سیاستونو له خوا ځیني تفتینونه هم د قبایلو ترمنځ عملي کېدل، څو دوی لـه یوه مستحکم اتحاد څخه لرې وساتي او بالاخره د اورنګ زېب پـه خولـه هغـه حقیقت بیـان شو چې ویـل یې مـوږ بایـد د دغـو قبایلو ترمنځ هڅه له هڅه سره په ټکر راولو څو دواړه هڅه مات شي.

د همدغسې توطیو په جریـان کـې د غلجي او ابدالي قبـایلو تـرمنځ د کنـدهار پـر سـیمه ییـز وېش جګړې راپورتـه شـوې، د کندهار مرزباني (سرحد داري) ((چې دا هم یـو محکـوم مابانـه لقب و چې دایران لـه خوا بـه پښـتنو خانـانو تـه ورکول کېده)) کله یوه ته کله بل ته حواله کېده بالاخره دجریانـاتو پـه تـرڅ کـې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی لویې قبیلوي کانفدریسي (اتحادیې) منځته راغلې چې د یوې مشري په ابدالیانو کې سدوزو ته ورپه برخه شوه چې د کندهار ښار صفایي مرکز و او مخ پر لویدیځ یې تر فراه پورې تسلط درلود او د بلې مشري په غلجو کې توخو ته وسپارل شوه چې د زابل څخه تر کابل پورې یې د حکمفرمایۍ ساحه وه.

په ۱۵۵۳ میلادي کې چې ګورګاني همایون کندهار ته راغی، نو د کندهار حکمراني یې بهادرخان سیستاني ته وسپارله، خو دا کار د هغه قبیلوي نورم څخه مخالف و چې په دغه سیمه کې د دوو لویو سرداري قبیلو سدوزو او توخو ترمنځ موجود و، نو ځکه کلاتي شا محمدخان توخي د همایون ترتګ وروسته پر کندهار حمله وکړه او بهادرخان سیستانی یې وشاړه او په خپله حکمران شو.

د همایون تر مرګ وروسته ایران کندهار ته پاملرنه وکړه او له دغه وخته نو د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ د کندهار پر سر شخړې پیل شوې او سم له دغه جریان سره د دغو دوو لویو قبیلو ترمنځ هم زړه بداوی پیدا شو. د دواړو خواوو خانان چې دراک شخصیتونه وو، د مسالې د حل لپاره یې کوښښ کاوه خو متجاوز بېګانه مسلط قدرتونه سخت فعال وو چې د دوی ترمنځ د اختلاف لمن پراخه کړي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بالاخره د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ د کومې مقاولې پر مخ نه، بلکې په یوه فرضي کرښه کې د سیاسي نفوذ ساحه داسې وټاکل شوه چې د اوسني (مقر) له حد څخه مخ پر لویدیځ د صفوي ایران او تر مقر راپورته مخ پر شمال او ختیځ سیمې د ګورګاني دولت د نفوذ په ساحه کې شاملې شي. د ایران شاهانو چې هر څه زور ولګاوه په مستقله توګه یې ونه کولای شول، چې خپل حکمران یا نایب دغو سیمو ته راولېږي، نو په خپله د سیمو خانانو ته یې د (مرزبانانو) په نامه اداره سپارله او هغوی به یې د ایران په دولت کې شریک بلل. خو ددې سیمو خانانو او خلکو په کُلي توګه ځانونه د ایران تابع نه بلل، د ګورګاني دولت سره به یې هم روابط پالل، لکه چې په ۱۲۴۰ کې د سدوزو حکمرانانو ملک مغدود خان او کامران خان چې د ایران له خوا د کندهار د حکمرانانو په صفت پېژندل کېدل او د ایران او ګورګاني هند ترمنځ سخت اختلاف هم و، دغه دوه مشران د شاجهان دربار ته ورغلل او هلته یې ډېر عزت وشو همدارنګه د توخو مشر سلطان ملخی خو پرله پسې د ډهلي په دربار کې عزتمند موقف درلود او د سلطان لقب هم هغه دربار ورکړی و، هند ته تګ راتګ کاوه. په دې کې شک نه شته چې دغسې روابط به پر ایران ښه نه تمامېدل، خو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو سردارانو خپله ازادي ساتله او د وخت د قدرتونو د فشار پروا يې هم نه کوله.

که څه هم ابدالي او غلجي قبايل د پرديو قدرتونو يعنې صفوي ايران او ګورګاني هند د تسلط پر وړاندې په مقاومت کې د يوې متحدې جبهې غړي وو، خو کله کله سيمه ييزې شخړې د دغو قبيلو ترمنځ راپورته کېدې او د دغسې شخړو څخه به متجاوزو قوتونو ګټه اخيستله.

نو د دغسې معضلو د حل لپاره د ابداليانو او غلجيانو ترمنځ يوه ډېره لويه او دوستانه جرګه وشوه، چې د ابداليانو د طرف مشري ملک خضرخان مشرو زوی خدايداد سلطان مشهور په (خودکي) چې د شېرخان (د احمدشاه بابا د نيکه ګانو څخه و) وررور کوله او د غلجو د طرف مشري سلطان ملخي توخي ته سپارل شوې وه. په دې جرګه کې فيصله وشوه چې د جلدک د ګرماو په سيمه کې دې (پل سنګی) چې د کندهار د ښار د ختيځ په پنځوس ميلۍ کې واقع و داسې سرحد وساتل شي چې د دغې سيمې لويديځ ته ابداليان او ختيځ ته غلجيانو د نفوذ ساحه جوړه شي. همدارنګه په کندهار کې چې هم غلجيانو قومونو استوګنه درلوده، د ابداليانو سره دې د ورورۍ په حساب ګډ ژوند وکړي.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ددې دو قبيلوي مشرانو درايت و، چې په يوه سخته حساسه مرحله کې يې د قبيلوي قتلونو د مخ نيوي په طرف کې قدم مخته واخيست ولې دا پر ايران سخته تمامه شوه او له دې وروسته د ايران په ديپلوماسۍ کې دا خبره شامله شوه چې په مستقيمه توګه د کندهار اداره خپلو درباري اداره چيانو ته وسپاري. دغه کار پر ابداليانو سخت تمام شو او د غلجيانو سره په تفاهم کې د خدايداد سلطان شېرخان (د احمد شاه بابا نيکه) د صفوي حکمران سره وموښت او د کوږک په تنګي کې يې د صفويانو لښکر نيست او نابود کړ.

په دغه وخت کې په خپله د ابداليانو د تربرو ترمنځ هم شخړې رواني وې، چې زياتره يې ملتان يا هرات ته مهاجر شول او ايران د خپل نفوذ د قايمولو په خاطر چې کله ګرګين د کندهار حکمران کړ، نو هغه په ۱۷۰۳ميلادي کې د ابداليانو مشر دولت خان او د هغه زوی نظرمحمد خان ووژل او د هغه کشر زوی زمان خان (د احمدشاه بابا پلار) يې يرغمل ايران ته بوت.

تر پل سنګي پورته غلجي اقوام او په کندهار کې اوسېدونکي غلجيان د خپلو ابدالي عزيزانو سره د صفوي ايران په دې جفا کارانه رويه سخت خواشيني وو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توخو مشر سلطان ملخي چې سیمه ییز موقعیت یې د صفوي ایران او ګورګاني هند ترمنځ یو سخت برزخ تشکیل کړی و په قبیلوي سطح کې ده هم تکالیف درلودل.
په زابل کې د توخو په اړخ کې هوتک هم لویه قبیله وه او د توخو د سردارۍ سره یې رقابت کاوه، سلطان ملخی چې د وضع حساسیت ته متوجه و، نو د یو سیاسي مصلحت پر بنا یې د هوتکو و خان ښالم خان ته چې د میرویس خان (نیکه) پلار و خپله لور (نازو) ور واده کړه. دا سیاسي پیوند د ډېرو ښو نتیجو حامل و. سلطان ملخی چې د یوې خوا له ابدالي قبایلو سره د دوستانه تفاهم په وجه ددغو دوو لویو کانفدرسیو (اتحادیو) اتحاد منځته راوړی و، نو په خپله کانفدریسی (د غلجو) په اتحادیه کې یې هوتک هم د ځان ملګري کړل او نور غلجي قبایل لکه سلېمانخېل، اندړ، ناصر، ترکي او داسې نور یې هم یوه مرکز ته راټول کړل.
د ایران صفوي دولت چې د دغسې اتحاد څخه سخت تشویش درلود، نو د غلجو سره یې هم د جنګ بنا وکړه چې په یوه سخت جنګ کې چې د دواړو خواو څخه تلفات زیات وو یو هم مشهور قهرمان جبار خان سلیمانخېل و، په شهادت ورسېد او مړی یې د کابل په جنوب ختیځ خوا کې په یو ځای کې خاورو ته وسپارل شو، چې نن د خاک جبار په نامه یاد بږي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(او نن د کابل په اداري تشکیل کې په دغه نامه یوه علاقه داري ده) سلطان ملخی (د نازو پلار او د میرویس خان مورنی نیکه) د ۱۶۸۸ میلادي کال په حدودو کې په یوه قبیلوي جګړه کې چې د دروازګۍ په سیمه کې پېښه شوې وه ووژل شو. دده تر مرګ وروسته یې زوی حاجي عادل مشر شو او دا هم په یوه قبیلوي جګړه کې مړ شو، تر ده وروسته یې زامن او لمسیان خانان وو، خو زیات نفوذ یې نه درلود او قدرت د هوتکو قبیلې ته انتقال شو.

ښالم خان هوتک د میرویس خان پلار چې د نازو په نسبت د توخو زوم ګڼل کېده د توخو اعتماد یې هم ملګری و او یو دراک مشر و، پر ده هم قوم راټول شو او دده زوی میرویس خان چې د توخو سرداره قبیله یې ماما خېل وه مخصوصاً دده د مور نازو په تدبیر هغوی دده ملاتړ وو، دا رسالت پر غاړه واخیست چې د صفوي ایران نفوذ ته خاتمه ورکړي.

میرویس د خاص تدبیر په لحاظ په ښار صفا کې د یوه پوپلزي خان (چې سدوزی یې یوه پښه ده) لور وغوښته. ده دا کار ځکه وکړ چې د یوې خوا ښار صفا د ابدالیانو (چې پوپلزي او د هغوی پښه سدوزي ورته منسوب دي) مرکز دی د خپل فعالیت مرکز وګرزوي، له بلې خوا په دغه خپلوۍ چې د ابدالیانو ښځه یې غوښتې وه ځان د هغوی زوم کړی ځو په دوه قوته چې د یوې خوا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د توخو سرداران يې ماماګان وي او له بلې خوا ابداليان يې خسر خېل شي، په دې توګه ځان ته دا زمينه برابره کړې چې د دوی په اعتماد يوه لوی ماموريت ته تيار شي. همدا سې وشوه، ځکه د بنار صفا ابداليان چې د ګورګين له خوا مشر دولت خان او د هغه زوی نظرمحمد خان وژل شوي وو سخت عصبي و او دا سې يو ځوک يې غوښت چې د دوی انتقام واخلي او د دغه ستر کار لپاره نو ميرويس خان ډېر مناسب شخصيت و.

ميرويس خان چې په ډېرو مواردو کې يې د باتدبيره مور (نازو) مصلحت ورسره ملګرې و د يوه منظم پروګرام له مخې په کار پيل وکړ، ځو دا و چې په کندهار کې د صفوي دولت تسلط ته سقوط ورکړ. ګرګين يې وواژه او هېواد يې مستقل کړ. ميرويس خان د صفوي قدرت تر ختمېدو وروسته ځان باچا ونه باله او هغه لقب چې قبيلو د مشر په عنوان ورکړی و هغه يې وساته، ځکه دی پوهېده چې قبيلې لا تر دغه وخته د کانفدريسي په مرحله کې وې او په کانفدريسي کې د باچايي عنصر نه يوازې پيوند نه اخيست، بلکې د قبيلو د اتحاد شيرازه يې هم ور ړنګوله.

ده کوښښ وکړ چې دوه لويې کانفدريسي (غلجي او ابدالي) په يوه اتحاد کې راولي او نو د يو دراک شخصيت په توګه يې د مشرۍ موقف وساته.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده (میرویس خان) د مشرۍ عمر د ېر لنډ و، که څه هم ده په کندهار کې ددغو دوو لویو کانفدریسیو ترمنځ د اتحاد مزي قوي کړل خو د ابدالیانو کانفدریسي چې په هرات کې وه د هغې سره د تفاهم په حال کې و چې له دې دنیا یې سترګې پټې کړې، ولې اخلاقو یې سره له دې چې په قبیلوي سطح کې یې ځینې اختلافات درلودل، خو د بېګانه قدرت پر وړاندې یې خپل اتحاد ته وفاداري ساتله، لکه چې کله نادر افشار پر هرات فشار راوړ، نو د کندهار څخه د غلجو او ابدالیانو کومکونه هغوی ته ورولېږل شول، څو د نادر افشار پر وړاندې مقاومت وکړي.

دغه پروسه تر هغه وخته جاري وه څو احمد شاه بابا د لوی افغانستان امپراطوري تاسیس کړه او هغه پخوانۍ وضع د یو نوي او لوی تدبیر له مخې و یوه نوي مسیر ته ورولوېده چې دا د جلا بحث موضوع ده.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل بریالی باجوړی

د کندهار ادبي دربار

تر کومه ځایه چې په پښتو کې د لومړني ادبي دربار خبره رامنځته کېږي، نو هغه د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له نامه سره اړه لري، چې دغه پښتو پالونکی پاچا په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب په برخه کې هلې ځلې کولې. پښتانه شاعران او لیکوالان یې پیدا کول او هغوی به یې په خپلو ادبي کارونو باندې ډېر زیات نازول او تشویقول چې د دغه تشویق په نتیجه کې په دغه ادبي دربار کې ارزښتمن کارونه سرته ورسېدل او مهم اثار رامنځته شول.

شاه حسین هوتک ته دغه ادب پالنه په میراث کې پاتې وه ځکه چې په خپله ملي قاید میرویس خان د پښتو ژبې او ادب سره پوره مینه درلودله او په ډېرو مهمو وختونو کې به یې د رحمان بابا کلام ته پناه وړله او د دغه صوفي شاعر کلام به یې د خپلې لارې مشال باله.

همدارنگه د میرویس نیکه مور په خپله د پښتو ژبې یوه زبردسته شاعره وه او له پښتو ادب سره یې د زړه له تله مینه درلوده. همدارنگه د میرویس نیکه په وخت کې د پښتون سپه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سالار خان ناصر نوم هم د یادونې وړ دی، چې د خپلو پوځي کارونو ترڅنګه د پښتو ژبې ښه شاعر و. په همدې ډول ملا پیر محمد میاجي چې د حاجي میرویس خان نږدی ملګری و او د روم د علماوو له خوا ورته د پیر افغان لقب ورکړ شوی و او دوه کتابونه (افضل الطرایق) او (القرایض فی رد الروافض) په پښتو نظم کړي وو، د دغه ښه شاعر اشعار په پټه خزانه کې راغلې دي. همدارنګه بابه جان بايي چې د میرویس نیکه ډېر ښه ملګری و او پر ۱۱۲۹ل کال یې د ((شها او ګلان)) کیسه په پښتو نظم کړه او نوم یې پرې ((قصص العاشقین)) کېښود.

داود هوتک د پټې خزانې د مولف پلار چې له میرویس نیکه سره همېشه ملګری و د پښتو ژبې ډېر ښه شاعر و چې د کلام نمونه یې په پټه خزانه کې راغلې ده.

ملا نورمحمد غلجی د نافع المسلمین لیکونکی چې د میرویس نیکه په کاله کې د کوچنیانو ښوونکی و او حاجي میرویس خان یې ډېر احترام درلود.

له دغې لنډې یادونې نه زما مقصد دادی، چې په خپله میرویس نیکه هم په خپل وخت کې له عالمانو، لیکوالانو او شاعرانو سره نږدې اړیکي او راشه درشه درلوده. په دغسې یو ماحول کې شاه حسین هوتک سترګې وغړولې او را لوی شو، نو ځکه ویلای شو، چې د هغه په طبیعت او خټه کې له پښتو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبې او ادب سره مينه اخښل شوې وه او له خپلې کورنۍ نه ورته دا مينه په ميراث کې پاتې وه.

شاه حسين هوتک د ۱۱۱۴هـ ق کال د لومړۍ خور په ۲۳مه د غلجيو د کلات د سيوري په سيمه کې د ميرويس نيکه کره دنيا ته راغلی. په ۱۱۳۵. ق کال د خپل ورور شامحمود هوتک له خوا د کندهار او شاوخوا سيمو پاچا وټاکل شو. په ۱۱۵۲هـ ق کال د نادر افشار سره تر اوږدې جګړې وروسته په مازندران کې د تبعيد په حالت کې وفات شو.[1]

کله چې شاه حسين هوتک د خپل ورور شاه محمود له خوا پاچا وټاکل شو، نو له نورو کارونو سره يې د پښتو ژبې او ادب ته هم پوره توجه وکړه. پښتانه شاعران يې پر ځان راغونډ کړل او له هغو سره به يې په ټاکلو وختونو کې ادبي جرګې او مجلسونه کول.

شاعرانو او ليکوالو ته به يې وخت پر وخت جايزې ورکولې او هغوی به يې ادبي کارونو ته تشويقول. د همدغه تشويق په نتيجه کې ډېر شاعران او ليکوال رامنځته شول او ډېر مهم اثار يې ايجاد کړل.

---

[1] ژبپالنه، خيرونکی د افغانستان د علومو اکاډمي د ژبو او ادبياتو مرکز، پښتو ټولنه، ګوندي مطبعه کال ۱۳۶۱، ۷۸مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پټې خزانې د روایت له مخې دغه ادبي غونډې، علمي بحثونه او مشاعرې د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د شاه حسین هوتک تر مشرۍ لاندې جوړېدې چې دغې ټولنې ته به يې ادبي دربار وايه. د پټې خزانې مولف په دې باب ليکي (پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي، هلته په هفته يوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې مجلس کې علما جمع کېږي او فضلا ټولوي))[1]

هغو کسانو چې په دغه ادبي دربار کې يې ګډون کاوه او يا د دغه دربار غړي وو په لاندې ډول يې يادونه کوو.

شاه حسين هوتک چې د غونډو مشر و او په خپله به يې په علمي او ادبي بحثونو کې برخه اخيسته او د پښتو ژبې ښه شاعر و چې د کلام دغه نمونه يې په پټه خزانه کې خوندي وه او د محمد هوتک په قول د دېوان خاوند و چې ده به يې اشعار ليکل:

بېلتانــه دې د غمــو پــه چپــاو چــور کــړم
پــه تيــارو کــې د هجــران يــې لــه تــادور کــړم
بېلتانــه دې هســې اوښــکې راخــورې کــړې
ســتا د فکــر پــه ګــرداب کــې تــل عبــور کــړم

[1] محمد هوتک، پټه خزانه، د پوهاند عبدالحی حبیبي په تحشيه او تعليق، د پښتو انکشاف او تقويې امريت، کال ۱۳۵۴، ۵۵-۵۲ مخونه.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فــراق پــړی مــې کښــېوت و مــری تـــه
پـــه جهـــان کـــې يـــې رســوا لکــه منصــور کـــړم
پـــه وصـــال دې هـــم نابنـــاد يمـــه دلبـــرې
د بېلتـــون فکـــر پـــه زړه کـــې ناصـــبور کـــړم
د بـــاڼو غشـــی مـــې وخـــوړ پـــه ځيګـــر کـــې
غمـــازانو پـــه غمـــزو غمـــزو مهجـــور کـــړم
خلـــق يـــاد زمـــا د عشـــق پـــه لېونـــو کـــا
زه حســـين محبـــت هســـې مشـــهور کـــړم.

ملا يار محمد هوتک چې د خپل وخت لوی عالم او د شاه حسين هوتک استاذ و ده په فقهه کې ((مسايل ارکان خمسه)) په نامه کتاب کښلی دی او د پښتو ژبې ښه اديب و.

ملا محمد يونس توخي چې د کندهار د جامع امام و او په پښتو کې يې د ((جامع فرايض)) په نامه يو کتاب کښلی و او د پټې خزانې مولف يې د ادبي دربار په علماوو کې نوم يادوي.[1]

محمد هوتک چې د دغه پاچا له خوا دربار ته وغوښتل شو او د هغه په هدايت يې پټه خزانه وکښله او هم د دغه ادبي دربار

[1] عبدالروف بېنوا، پښتو روزنه، د پښتو څېړنو بين المللي مرکز، ۱۳۵۷ل کال، دولتي مطبعه، ۹۲مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

منشـي و د محمـد هوتـک خپلـه وینـا ده چې وايـي ((... دا ډېر وقتونه تېر شول چې ما غوښته چې زه د پښـتو شاعرانو تذکره وکاږم او د دوی احوال سره راټول کاندم مګر زمانې ماتـه فـراغ نه راکا او دا هیله مې په زړه کې وچه شوه. ځکه چې پـر قندهار د ظلم او جفا تورتم پـروت و او هېچا ارام نه درلـود... اوس چې حق تعـالی مـوږ خلاص کړو لـه هغـو ظلمو څخـه او فـارغ شـوه زړونـه زمـوږ او ملـک حـاجي میرخـان علیـه الرحمـه دوی لـه قندهار و یاسته او پښتانه یې د دوی د جوره ازاد کړل زما زړه فارغ البال شو له اندوهه او قلم مې راواخیست هغه وخت چې زمـا لـه ارادې خبـر شـو زمـوږ د پښـتنخا د سترګو تـور امـام المسلمین... شاه حسین ادام الله دولته الی یوم الدین... نو یې زه وغوښتم خپـل دربـار تـه او ماتـه یې تشـویق وکـا او الطاف یـې ښـکاره کـا چې دا خپلـه اراده پـوره کانـدم او د پښـتو شـاعرانو حال سره راټول کاندم.))

پـه دې تو ګـه دغـه مهـم کتـاب د شـاه حسـین پـه هـدایت او تشویق وکښل شو چې د پښتو ژبې تر ټولو مهمه او درنه تذکره ده همدا رنګه محمد هوتک د دغه ادبي دربار د منشـي دنده پـه غـاړه درلـوده او د شـاه حسین هوتـک اشـعار بـه یې لیکـل چې دغه مطلب هم دی په خپله په پټه خزانـه کې وایـي ((... زه محمـد هوتـک کاتب د دې کتاب هم پـه دې مجلس کې یـم او د بادشـاه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ظل الله اشعار او ادبيات په قلم کاږم او کتاب د دېوان يې مرتب شوی دی کله په پښتو اشعار وايي او کله پارسي ژبې ته هم ميل کا او استاد العلما ملا يارمحمد ته يې قرائت کا چې سهو و سقم ځنې زايل کا، او د بادشاه په اشعارو کې لږ سهو ليده شي او علما يې په بلاغت او فصاحت قايل دی او سماع ته مايل...))[1]

محمد هوتک د خپل وخت مروجه علوم لوستی وو له شعر او ادب سره اشنا و. په عروضو، قافيه، بيان معانی او د ادب په نورو څانګو کې د مطالعې خاوند و، نو ځکه د شاه حسين د توجه وړ وګرځېد او د پټې خزانې ليکلو ته يې وهڅاوه. د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الطب نومېږي. محمد هوتک د خپل دغه کتاب په باب ليکي ((بل کتاب مې کښلی دی په بيان د طبابت او علاج چې خلاصه الطب يې نوم دی په سنه ۱۱۳۹ هجري چې مې دغه کتاب پادشاه عالم پناه مدظله مخ ته پېش کا سل طلاوې يې ماته صله کا او هر کله داسې مراحم د پادشاه ددې فقير غريب په حق ډېر دی او ارکان د دولت ابدت مدت هم پردی فقير غريب نظر کا خاص بيا بهادرخان عالي مکان چې

---

[1] پښتو روزنه، ۸۹مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن ورځ په قندهار کې د غرباو پر سر ظل د رحمت دی خالق دې عمر ډېر کا))[1]

د محمد هوتک ژوند او مزار د کتاب د لیکوال زلمی هېوادمل د وینا له مخې محمد هوتک دربېیم سړی دی چې د زاړه طب اصول یې په پښتو ژبه د پښتنو لپاره کښلي دي، دده ترمخه د خوشال خان خټک طب نامه او ورپسې د عبدالحليم اختيارات بديعي يادولی شو.[2]

همدارنګه محمد هوتک د دېوان خاوند شاعر و، چې په خپله د خپل دېوان په باره کې لیکي: ((ما له یو دېوان د اشعارو هم شته چې په دې وخت مردف او مدون شوی دی او غزلونه او قصاید او رباعي لري کله چې طبع قاصر میل د شعر او وینا کا شعرونه کاږم او موزونان د روزګار یې خوښوي))[1]

کومه نمونه چې محمد هوتک د خپلې شاعرۍ څخه په پټه خزانه کې ثبت کړې ده په دې ډول ده:

---

[1] زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال ۱۳۶۲، ۱۴ مخ.

(۲) همدا اثر ۱۴مخ

(۱) زلمی هېوادمل، د محمد هوتک ژوند او مزار، خپرونکی د بايزيد روښان پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنځی، د لوړو او مسلکي تحصيلاتو مطبعه، کال ۱۳۶۲، ۱۴مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساقي پاڅه د سرو ملو ډک يو جام را
ستا له غمه نا ارامه يم ارام را
بې له ميو د بهار ننداري څه کړم
پسرلی شو د خوښی ښه پيغام را
دنيا پاته ده څو شپې مو يو ګړی ده
يو ګړی مې خوښ که می کړی انعام را
د بېلتون په تياريکو کې مې زړه شين شو
رڼا لمر د جام د ميو په ظلام را شين شو
ناکاميو د دنيا مې کام راتريخ کا
چې مې خوږ کا کام ترخه و مانا کام را
نه نشاط شته نه مستي شته نه رندي شته
چې سم رند هغه اوبه على الدوام را
په اوبو مې سوړ زړګی لږ څه راتود که
محمد ته د اور ډک يو هسې جام را.

د محمد هوتک بل کتاب خلاصة الفصاحت نومېږي، چې د همدغه ادبي دربار په رڼا کې ليکل شوی دی او دده د وينا له مخې د فصاحت علوم يې د پښتنو طالبانو لپاره خلاصه کړي دي. ددغه ادبي دربار بل ښه عالم او شاعر ملا زعفران تره کی و چې د پټې خزانې مولف د پاچا د کينږ لاس په نامه ياد کړی دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي عالم په حکمت، رياضي او طب کې پوره لاس درلود او يو کتاب يې په طب او حکمت کې ليکلی و چې ((ګلدسته زعفراني)) نومېده او د پټې خزانې مولف ليدلی و [۱]

د دغه ادبي دربار بل برخه وال پښتون سالار بهادرخان و چې د محمد هوتک په قول د پاچا بازو و او شاه حسين به په ((ورور)) ورته خطاب کاوه او د عوامو له خوا د ((امير الامرا)) په لقب يادېده. دا پښتون سالار علاوه پر مېړانه د سخاوت او ښه علم خاوند هم و، ښکلي او خوندور شعرونه به يې ويل او هر کله به چې له جګړې نه فاتح راغی نو شاعران به يې مېلمانه کړل او له هغوی سره به يې ادبي مجلسونه کول.

د دغه تورزن شاعر د يوې بدلې څو بيتونه په دې ډول دي:

بېلتون دې زور دی تر ليمو مې سهار نم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
دا سره ياقوت مې په لمن کې ستا په غم څاڅي
په غم الم څاڅي
ګوره ليلی باران د وښو چم پر چم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
راغله ليلی په شينکي خال نڅا په ګلو کوي
په سرو منګلو کوي

---

(۱) پښتو روزنه، ۹۲مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سهار چې وځي سیل کا ، ږغ په بلبلو کوي
ګل په اوربلو کوي
ملالې سترګې یې کاته په ویرژلو کوي
زېب په کجلو کوي
د ژوبل زړه وینې په هر ګړۍ هر دم څاڅي
لکه شبنم څاڅي
ښکلې نجلۍ د باغ په لور مه ځه نخا مه کوه
عاشق رسوا مه کوه
وریت شوی زړه مې دی مین پورې خندا مه کوه
راشه جفا مه کوه
زه یم پتنګ ته یې ډیوه ما جلبلا مه کوه
نور ظلم بیا مه کوه
یم ستا له عشقه لېونی پر ما ماتم څاڅي
غم و الم څاڅي

ریدی خان مومند هم دغه ادبي دربار ته منسوب شاعر دی چې محمود نامه یې ولیکله او کله چې یې د پاچا په مخ کې ولوستله نو شاحسین زر طلا وي ورکړې. دا شاعر د شاه محمود هوتک سره په ۱۱۳۲ھ کال کې اصفهان ته تللی و او کله چې راغی نو بیا یې محمود نامه ولیکله چې د شاه حسین له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا ونازول شو دا کتاب چې د مثنوي په شکل کې دی یو باب يې محمد هوتک په پټه خزانه کې راخیستی دی.

بل پښتون شاعر چې دغه دربار ته منسوب دی نصرالدین خان اندړ نومېږي. ډېر زړور پښتون و په اصل کې د غزني و د پاچا حسین په وخت کې کندهار ته راغی او د خپلې مېړانې په اثر د پاچا د توجه وړ وګرځېد. دې پښتون شاعر د اشعارو دېوان درلود په شعر کې يې (نصر) تخلص کاوه د کلام نمونه يې په پټه خزانه کې شته.[1]

له دغو څرګندونو څخه زموږ مقصد دادی، چې د کندهار ادبي دربار چې د پښتون پاچا شاه حسین هوتک له خوا جوړېده. په منظم ډول د پښتو ژبې او ادب د غوړېدنې لپاره عملي ګامونه اخیستل او دا ددغه پښتون پاچا هغه پښتو پالنه ده چې په تاریخ کې يې ساری لږ دی. په خپله شاه حسین پښتو پالونکی پاچا او د پښتو ژبې ښه شاعر و، نو همدا رنګه يې پر ځان د هغه وخت ډېر ښه عالمان او شاعران راغونډ کړي وو، لکه محمد هوتک، ملا یارمحمد هوتک، محمد یونس توخی، ملا زعفران تره کی، بهادر خان، ریدی خان مومند، نصرالدین خان اندړ، چې د پښتنو له بېلابېلو قومونو څخه وو، دغه ادبي دربار به په سلطنتي کتابتون جوړېده، هغه قصر

---

(۱) پښتو روزنه، ۹۸ مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې نارنج يې باله په اوونۍ کې به يو ځل د پاچا تر مشرۍ لاندې ټولېدل او ادبي بحثونه او مشاعرې به يې کولې. د پاچا له خوا به دوی تشويقېدل او جايزې به ورکول کېدلې.

د مثال په توګه د پټې خزانې مولف او د دغه ادبي دربار منشي ليکي ((... نو يې زه وغوښتم خپل دربار ته او ماته يې تشويق وکا او الطاف يې ښکاره کا ...))

همدارنګه محمد هوتک چې کله خپل کتاب خلاصة الطب شاحسين هوتک ته ښکاره کړ نو سل طلاوې يې ورکړې. په همدې ډول ريدی خان مومند چې کله خپل کتاب محمود نامه پاچا ته وړاندې کړ، نو زر طلاوې يې ورکړې.

په همدې ارتباط محمد هوتک ليکي: ((چې يوه ورځ د پاچا په قصر کې مجلس و، فضلا او علما سره راټول شوي وو، ناڅاپه احوال وشو چې قاصد راغلی دی او پيغام يې له لرې ځايه راوړی دی. ملا زعفران چې ددې دربار ښه شاعر د باندې ووت يو ګړی پس بېرته راغی او د يوې فتحې زېری وکا چې هغه د شال او ږوب د فتح زېرې و دغه بيتونه يې وويل:

د حسين پادشاه د بخت ننداره ګورئ

چې يې فتح په لښکرو ږوب و شال کا

ددغو بيتونو په اورولو سره پاچا ژېړ زعفراني شال ورکړ او بيا يې د مجلس ټولو حاضرينو ته شالونه وبخښل.))

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا وو د شاه حسین هوتک هغه تشویق چې د پښتنو شاعرانو سره یې کاوه او پر هغو باندې یې تل مهرباني کوله او دغه تشویق په حقیقت کې د شاه حسین هوتک د خپلې ژبې او ادب سره د زړه له تل نه د رښتینې مینې یو ځرګند ثبوت دی.

همدغه وجه وه. چې په دغه ادبي دربار کې د علم او ادب په مختلفو ساحو کې مهم اثار رامنځته شول. د همدغه پاچا په امر د رحمان بابا د دېوان زیاتې نسخې کاتبانو ولیکلې او په خلکو کې خورې شوې چې د پټې خزانې د مولف په قول د دغه کار لپاره یې کاتبان پېښور ته استولي وو. چې دا هم د دغه پاچا بې سارې مینه له پښتو سره ځرګندوي. د ژبپالنې لیکوال د دغه ادبي دربار په باب کښلې دي ((... که څه هم د دې ادبي دربار کومه لیکله شوې کړنلاره مونږ ته نه ده راپاتې خو هغه علمي او ادبي کارونه چې د دې دربار په سیورې کې ترسره شوي دي ځرګندوي چې یو لوی هدف یې د پښتو کتبي ذخیره زیاتول او پښتو ته په هره برخه کې د اثارو منځته راوړل وو لکه د طب په برخه کې ((خلاصة الطب)) د حکمت په برخه کې ((ګلدسته زعفراني)) د تاریخ په برخه کې ((محمودنامه)) د ادبي څېړنو په برخه کې ((پټه خزانه)) د دین په برخه کې ((مسایل ارکان خمسه)) او ((جامع فرایض)) او نور کتابونه یې چې تالیف کړي او یا یې چاته لوړې جایزې پرې ورکړې دي. باور دی چې د شاه حسین هوتک د وخت دې ادبي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دربار به د پښتو په لاره کې ډېرو نور خدمتونه هم کړې وي، خو ځرنګه چې د دې خدمتونو په برخه کې پټه خزانه زموږ یوازنی اخځ دی او بل ځای یې یادونه نه شته او هم ځرنګه چې پټه خزانې تر ۱۱۴۲ هـ ق کال پورې په کندهار کې دوام کړی نو د دې دربار د لسو پاتې کلو له کارونو هم بې خبره پاتې یو))[۱]

په پای کې باید ووایو چې د دغه پښتون واکمن په وخت کې پښتو ژبې او ادب ته بنسټیز کارونه شوي دي او د ادب په بېلابېلو څانګو کې ارزښتمن اثار رامنځته شوي دي. د دغه ادبي دربار له خوا د پښتو ژبې پالنه په ښه ډول سره کېدله، د اثارو په خپرولو کې یې لاس درلود او د لیکوالو او شاعرانو په هڅولو، روزلو او پاللو کې یې هم خپله دنده په ښه توګه سرته رسوله، چې یادونې یې په پورته کرښو کې وشوې.

(۱) ژبپالنه، ۸۲مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنیار اکبر کرګر

د شیخ متي یو شعر:

د پښتو ادب ځلانده عرفاني نمونه

زموږ په لرغوني فرهنګ کې تصوفي- عرفاني فکري جریانونه په دوو پړاوونو کې د څېړنې او مطالعې وړ دي. یو تصوفي، عرفاني فکري جریان په عامه او کُلي مانا چې تر اسلام څخه دمخه فرهنګونو د اغېزو او تاثیراتو مثالونه لري او بل د اسلامي فرهنګ تر خپرېدو وروسته تصوفي، عرفاني جریانونه چې تر زیاته حده د اسلامي او عربي فرهنګ او قراني ایاتونو او احکامو پر بنسټ تفسیر او توجیه شوي دي.

لومړی پړاو:

په تاریخي لحاظ زموږ فرهنګ او فرهنګي شتمني زموږ د ولسونو په مغز او روان کې د پېړیو پېړیو له خوا مدینتونو، فرهنګونو، مذهبونو، کیسونو، نړۍ لیدونو، اسطورو او افسانو داسې ترسب دی، چې د پلټنو په ترڅ کې د هغو په منشاء او سرچینو پوهېدی شو. تصوفي عرفاني فکري

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جریانونه د شرقي فلسفي نړۍ لید سره په ترکیب کې راڅرګند شوي. هېڅکله یې خالص او ناب شکل نه دی غوره کړی، بلکې یو په بل کې او په ګډه سره د یوه فکري سیستم په توګه منځته راغلي، دوام یې کړی او د تر منځه تللو وروسته یې اوس هم نښې نښانې او اغېزې لیدلی شو. په دغه پړاو کې زردشت د چوپاني دورو د افکارو له تکوین څخه راهیسې د زروان (Zar vana) یا ناپایه زمان راهیسې چې نور او ظلمت، رڼا او تورتم د هغه مولود بولي او په فکري لحاظ د اهورا او اهریمن یا اهورا مزدا (یوائینی پوه خدای) او اهریمن د هغه تخلیق بولي، یو ډول مونیزم یا یووالي جوتوي، د څلورو پړاوونو ((یعنې د نېکو افکارو مقام، د ښو خبرو مقام، د ښو کارونو مقام، د ابدي عظمت لومړنی پیغام دی، چې ددې سیمې په فرهنګ کې ډېر لوړ او عالي مقام لري او انسان ښو چارو ته رابولي، انسان په دغو مراحلو کې اهورا ته نژدې کوي.

د زردشت د افکارو د ټوکېدو خاوره د بودایي مدنیت لپاره ښه کرونده شوه. بودا هم د نېکو چارو وعظ وکړ او د هغه زده کړې او تعلیمات له هندوکش څخه اخوا تېر شول، کلونه کلونه یې دوام وکړ. بودا ویل:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ای زاهدانو هغه څوک چې ټول وخت سهار، غرمه او شپه یوازې یوه شېبه خپل زړه له نېکۍ ډک کړي، هغه ثواب چې ترلاسه کوي یې د هغه چا تر ثواب نه ډېر زیات دی چې سهار، غرمه او شپه هره شېبه د خوړو سل لوښي خیرن کړي. د دغې نېکۍ لپاره مینه او غماض لازم دی.)) (۳، ۲۰) د بودا دغه اخلاقي زده کړې د یوه صوفي او عارف لپاره چې خپل زړه یوازې د خدای کور بولي ډېر ښه درس دی.

زموږ په فرهنګ کې له اسلامي مدنیت څخه دمخه د یوناني فلسفي افکارو افلاطوني او نوی افلاطوني افکارو له اغېزو هم سترګې نه شو پټولی. لنډه دا چې شرقي افکارو له هند، چین، ایران، یونان او نورو فرهنګونو او مدنیتو څخه زموږ په فرهنګ او تاریخ کې هم ترسب کړی او خپله اغېزه یې پرې ایښې ده.

دویم پړاو:

زموږ له فرهنګ سره د اسلامي مدنیت او فرهنګ یوځای کېدنه او په دې سیمه کې د اسلام خپرېدل او نفوذ زموږ د سیمې په فکري جریانونو کې یو بل پړاو پیل کړ. دا پړاو د اسلامي فرهنګ پیل دی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دویمه او دریمه هجري پېړۍ کې په بغداد یعنې د خلافت په مرکز او نورو مراکزو کې تصوفي او عرفاني افکار منځته راغلل.

په اسلامي نړۍ کې مشهورو عارفانو او صوفیانو د قرانې احکامو پر بنسټ د خپلې لارې او طرقیت لپاره د ستاویزونه و پلټل د مثال په ډول: په قران کې د میثاق په باب ایت دی، چې صوفي ورته د ((میثې پیمان)) وایي چې د انسان او خدای ترمنځ موجود دی. همدارنګه په قران کې ((امانت)) ته اشاره ده چې نړیوالو ته وړاندې شو (انسان). ځمکې او اسمانونو دغه امانت نه شو ساتلی، بلکې انسان ومانه. په قران کې مومن ته د دیدار وعده ده، چې د قیامت په ورځ خدای له انسان سره ګوري، له دې پرته خدای په دې نړۍ کې هر چېرته وي، په مشرق کې په مغرب کې او هرځای ته چې انسان مخه کړي خدای شته او دا هغه ټکی دی چې انسان هر چېرته مخه کړي، کولای شي دغه مفکوره په انسان کې وګوري او انسان ته د شاه رګ څخه هم نږدې دی.

خو کله چې په پښتو ادب کې دا مساله مطالعه کوو، پښتني فرهنګ هم په دغه پراخه سیمه ییز فرهنګي چوکاټ کې مطالعه کېدی شي او په دغه فرهنګ کې فکري جریانونه هم ګوښي نه شي مطالعه کېدی.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیخ متي یو له دغه ډول مبتکرو عارفانو او د شور او وجد خاوند معلومېږي چې کېدی شي د هغه په یوه شعر کې د وخت د لاسبرۍ فکري جریان اندازه ولګول شي.

لوی استاد مرحوم عبدالحی حبیبي د پټې خزانې په حواله لیکي: ((شیخ متي د عباس زوی و چې عباس د عمر او عمر د خلیل زوی و. خلیل د غوریا او غوریا د کند ابن خرښبون زوی و. دا مشهوره کورنۍ د خرښبون تر مرګ وروسته په ارغستان، پښین او پېښور کې خپره شوه او شیخ متي دوه ورونه نور هم درلودل چې حسن او امران نومېدل د امران مزار تراوسه د کوږک پر غره دی چې هغه غر دده په نامه ((خواجه امران غر)) هم بلل کېږي او یوه خور یې ((بي بي خالده نومېده چې قبر یې تراوسه هم په پښین کې مشهور دی او په کلات کې د ترنګ پر غاړه د ((خالاکلي)) هم ددې په نامه تراوسه باله شي چې دا په ژوند هلته اوسېده.

شیخ متي پر (۶۲۲هـ) زېږېدلی او د (۲۵) کالو په عمر د ترنګ پر غاړه پر ۶۸۸هـ کال وفات شوی دی، دده مزار تراوسه هم د کندهار شمال شرقي خواته تقریباً (۵۰) میله لرې پر یوې غونډۍ واقع دی چې کلات یې بولي او دی په کلات بابا مشهور دی، ده خپل ژوند هم د ترنګ پر غاړو او د غونډان په غره او د کلات په حدودو کې تېر کړی دی.)) (۴، ۱۲).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد حبيبي د نعمت الله هروي د مخزن افغاني په قول چې يو بل مشهور کلاسيک اثر دی را نقلوي چې: ((ان طالب حقايق و کاشف معاني زبده ابراو خلاصه اصرار شيخ متی خليل صاحب عبادت و رياضت بود. ايشانرا سر حلقه دوازده سړبن ميگويند و افغانان بسيار ارادت مى اوردند و مريد ميشدند چنانچه غلغله کرامت ايشان در تمام منتشر شد.)) (۴، ۱۲۴) دغه راز استاد د شيخ متي عارف د عرفاني شخصيت او مقام د اثبات په ترڅ کې په پټه خزانه کې له ((افضل الطرايق)) څخه يو حکايت په دې عبارت را نقلوي: ((يوه ورځ شيخ متي پر لار تېرېده، چې هلته د برې د برې پرتې وې او لار يې بنده کړې وه. چې دغه ځای يې وليد، نو څو شېبې متواتر راغی او له هغې لارې څخه يې د برې او کاڼي ايسته کړل. يوه دهقان د شېبې خپله ځمکه اوبوله ده ته يې وويل: ته د خدای دوست يې او ټول خلق ستا احترام کوي. نو دونې زحمت ولې پر ځان تېروې او دغه لار پاکوې شيخ متي هسې ځواب ورکړ، چې يوه ګړۍ د خلقو خدمت تر هرڅه ښه دی.)) (۴، ۱۲۵)

د پټې خزانې مولف زياتوي، چې شيخ متي يو اثر هم کښلی و چې نوم يې و ((د خدای مينه)) دغه کتاب په کلات کې د شيخ متي په زيارت پروت و او زيارت کوونکو به لوستلو، په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه اثر کې مناجاتونه او دعائيه شعرونه و، خو دغه اثر تراوسه تر لاسه شوی نه دی.

اوس د دې لپاره چې د عارف شيخ په يو ائينې لاسته راغلي شعر څه وو ايو او د هغه د عارفانه او صوفيانه افکارو جاج واخلو نوموړی شعر رانقلوو:

پــر لويــو غـــرو هــم پــه دښـــتو کــې
پــه لــوی ســهار پــه نيمــو شــپو کــې
پــه غـــاړو رېغ او پـــه شـــپېلکو کـــې
يـــاد ويرژليـــو پـــه شـــپېلو کـــې
ټـــول ســـتا د يـــاد نـــارې ســـورې دي
دا ســـــــتا د مينـــــــې ننـــــداري دي

جنـــدې زرغـــون کـــه پـــه بيـــديا دی
د بـــــربڼ خوا تـــــه پـــــه خنـــدا دی
ترنـــګ چـــې خـــړ دی پـــه ژړا دی
دا ټـــول اغېـــز د مينـــې ســـتا دی
ټولـــه ښـــکلا دې ســـتا لـــه لاســـه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای د پاسوالو پاسه پاسه

که لمر روښانه مخ یې سپین دی
یاد سپوږمیه تندی ورین دی
که غر دی ښکلی پرتمین دی
لکه هنداره مخ د سین دی
ستا د ښکلا دا پلوشه ده
دا یې یو سپکه ننداره ده

دلته لوی غرونه زرغونېږي
د ژوند ورېمې په کې چلېږي
بوراوې شاوخوا کرېږي
سترګې لیدو نه یې هېښېږي
تل د نړۍ په ښکلیده یې !
لویه خاونده ! ټوله ته یې !

خاونده ښکلی ستا جمال دی
ښکاره یې لور په لور کمال دی
که ورځ که شپه که پېړۍ کال دی
ستا د قدرت کمکی مثال دی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د لورونو یوه رڼا ده
دلته چې جوړه تماشا ده

زړه مې دا ستا د مینې کور دی
سوی د عشق په سوځند اور دی
رپې و تاته ستا پر لور دی
بې له دې هېڅ دی ورک یې پلور دی
ستا د جمال په لیدو ښاد دی
که نه وي دغه نور برباد دی

په غرو کې ستا د عشق شپېلکی دی
ددې نړۍ په عشق سهی دی
که غټ که وړ که پڼد نری دی
ستا د جمال ځری هر شی دی
چې پر دنیا مې سترګې پرې سوې
ستا د جمال په ننداري سوې

نه هسک نه مځکه وه تورتم
تیاره خپره وه ټول عدم و
نه دا ابلیس نه یې ادم و

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د جمال سوچه پرتمو
چې سوښکاره ښکلې دنیا سوه
د پنځ پر لوري یې رڼا سوه

زه چې څرګند پر دې دنیا سوم
د ښکلي مخ په تماشا سوم
ستا پر جمال باندې شیدا سوم
له خپلې ستې را جلا سوم

په ژړا ژاړم چې بېلتون دی
یمه پرد بسې بل مې تون دی

وګړیوالي (متي) ژاړي
سوري یې دورې غاړې غاړي
څه غواړې څه وایې څه باړي
خپل تون او کور و کلی غواړي
چونې چې بېل سي نیمه خوا سي
تل یې د بن په لور ژړا سي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ د شیخ متي د شعر پوخوالی او شعریت.
ـ د شعر تصوفي او عرفاني اړخ
ـ د شعر فلسفي- عرفاني اړخ

د شعر پوخوالی:

د شعر دا اړخ موږ ته را جوتوي چې په پښتو شعر او شعري کلام کې فکري غنا ان له پخوا موجوده وه. په دې شعر کې موږ دا سې پوخوالی او فکري غنا لیدلی شو، چې د یوې پیاوړې فرهنګي غنا نمایندګي کوي. دا خبره هم را جوتوي، چې پښتانه شاعران له تصوف او عرفان سره اشنا و. په دې برخه کې یې زیاتې شتمني درلودې، خو دا چې لاتراوسه نه دي ترلاسه شوي، یو عمده دلیل دا کېدی شي، چې د پښتنو سیمه تل د لویدیځ او ختیځ او منځنۍ اسیا له خوا د یرغلونو او تاړاکونو د تېرېدو لاره ده او د او سني جنګ په څېر، په تېرو جنګونو کې هم زرګونه فرهنګي اثار د اسونو او کاروانونو په پښو کې لتاړ شوي او له منځه تللي دي. پر دې اساس ده چې موږ د فکري جریانونو د تحلیل له پلوه لږ مواد او اثار لرو.

د شعر تصوفي او عرفاني اړخ:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شیخ متي په پورتني شعر کې یو ډول نه، بلکې په پوره ډول شرقي تصوفي فکري جریان لیدل کېږي. شعر د مولانا د مثنوي په تقلید په ((غاړه ږغ)) یا ((نی)) د فراق په سندره پیل کېږي او ټول موجودات د واحد او یوائیني ذات د موجودیت شهادت ته رابولي.

استاد حبیبي هم د دې خبرې یادونه کوي چې:

((شیخ متي له هغو لومړیو حلقو څخه دی، چې پښتو شعر ته یې یو فلسفي ښکلی رنګ ورکړی او د جمالیت ټکی یې ښه روڼ کړی دی مګر دده فکر تل له مادي خوا څخه معنوي او الهي افکارو ته میل لري. له مادي اشعارو څخه تل معنوي او مافوق الطبیعه نتایج اخلي او یوازې د مادې په ستاینه کې ځان نه ډوبوي.)) (۴، ۱۲۸) سره له دې چې د شیخ متي ټول اثر نه شته، خو موږ کله چې د حد اقل تحلیل په لټه کې یو. په همدې مطلوب شعر کې چې له طبیعت او د طبیعي ښکلا له ستاینې پیل کوي، په جزئیاتو غرونه، شپه او ورځ (زمان) غاړه (نی) د غمجنو اوازونه، شنه شوي، بڼونه، ترنګ سیند او هر څه چې ښکلا او جمال لري، په واقعیت کې یو تمثیل کوي.

دغه راز د لمر مخ، د سپوږمۍ ورین تندی، پرتمین غرونه، د سیند د هنداري په څېر مخ، زرغون غرونه، د ژوند ورېمه،

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوراګان او د هغو سندرې ټول او ټول د لوی ذات د يو واحد وجود په هستۍ شهادت ورکوي. شاعر له دغه توصيف او تمثيل څخه د لوی ذات خاوند تعالی جمال، ښکلا، زمان او مکان د خدای له قدر ته بولي. کوم چې ځای يې زړه کې دی، زړه چې د سير او ((قلب)) د خاوندانو په فکر د خدای د مينې کور دی. خو د شاعر ټوله اندېښنه او غمنامه په دې کې ده چې له بېلتونه ژاړي.

بشنو از نی چون حکايت ميکند
از جدايی ها شکايت ميکند

پــه ژړا ژاړم چې بېلتــون دی
يمه پرد پسې بل مې تون دی

نوموړی هم په فراق کې د چوني (بلبل) په څېر په دې خاطر په ژړا او ماتم کې دی، چې جلا دی او دغه فراق او جلاوالی د هغه د رواني رنځ او نارامۍ منبع ده چې يوازې په وصال سره رفع کېدی شي.

د شعر فلسفي- عرفاني اړخ:

پورتنی شعر په شرقي دود فلسفي رنګ هم لري. لکه څرنګه چې د ډاکټر عبدالحکيم په قول مولانا هېڅ کله د لرغونو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوناني فلاسفه وو لکه ارستو، اپلاتون نوم نه یادوي او نه هم له قران پرته په بل څه استناد کوي. د شیخ متي په شعر کې هم په ظاهر کې هېڅ نه شته خو بیا هم لولو:

نــه هســک نــه ځمکــه وه تــورتم و
تیــاره خپــره وه ټــول عــدم و
نــه دا ابلــیس نــه یــې ادم و
ســتا د جمــال ســوچه پــرتم و
چــې ســو ښــکاره ښــکلې دنیــا ســوه
د پــنځ پــر لــوري یــې رڼــا ســوه.

((په اریایي افکارو کې چې روح او فکر یې د واحد خدای اهورا مزدا په باب و، په ستاینه یې پیل وکړ واحد خدای یې د (اهورا) او پوه (مزدا) وباله چې ځمکه او اسمان یې هست کړه. د هخامنشیانو په کتیبو کې لولو چې اهورا مزدا ځمکه دلته... اسمان هلته... انسان... او د انسان لپاره خوښي هست کړه، زردشت د سینا په ۴، ۴۴ بند کې هغه د اوبو، ګیاوو، باد، اسمان، رڼا او تورتم او په لنډه توګه د ټولو موجوداتو هستوونکی بولي.)) (۵، ۱۰۵) افلاطونیان هم نړۍ او موجودات مثل بولي. نور فلاسفه هم دغه ډول عقاید وړاندې کوي. یوناني فلسفه په شرقي تصوف کې بې اغېزې نه ده ان په

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامي فرهنګ کې يې ژورې ريښې درلودې، په دويمه او دريمه هجري پېړۍ کې زيات شمېر يوناني فلسفي اثار په بغداد او اسکندريه کې په عربي وژباړل شول، زياتره فلاسفه وو په ارسطو او فلسفي افکارو د توضيح او تشريح کار وکړ، ستر اسلامي پوهان له ابن سينا، فارابي امکندي، مهر وروی او نور د يوناني- اسلامي فلسفې افکارو ښه متشرحين وو، خو تصوفي او عرفاني افکارو په اسلامي نړۍ کې د ازادۍ غزونې وس درلود. شعر او ادب دغه ډلې يعنې عارف او صوفي د خپل پيغام بستر کړ. شعر فلسفه، عرفان او تصوف وروزه، چې د شيخ متي شعر يو له دغو دی. اوس چې خپلې خبرې راټولې کړو ويلی شو چې:

پښتني فرهنګ په فکري او معنوي لحاظ د ډېرو ژورو فلسفي، عرفاني او تصوفي افکارو جوګه دی، چې کتبي اثار يې په دې سيمه کې د کوچېدلو، لېږدېدنو او جنګونو او خونړيو پېښو په ترڅ کې له منځه تللي، هر کله چې د راوروسته فرهنګ د بيا زرغونېدو لپاره بيا او بيا ماضي ته اړه پيدا شوې ده. فرهنګي جريان له انقطاع سره مخامخ شوی او تر کلونو وروسته راټوکېدلی دی.

پښتو شعر د لسيزو او پېړيو په جريان کې د فکري جريانونو حاصل و او دی. دې شتمنۍ په خپله ځولۍ کې درې سيمې او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرهنګي حوزې افکار له ځانه سره ساتلي، روزلي او وروسته نسلونو ته يې انتقال کړي دي. په دې ترڅ کې د شيخ متي مناجات داسې کوچنۍ نمونه ده، چې هم عرفاني او تصوفي رنګ لري او هم فلسفي مفاهيم او فکري فلسفې جريان راڅرګندوي. موږ په نهايت کې دې ته رابولي، چې په پښتو کتبي کلاسيکو متونو کې د فکري جريانونو څېړنه، د معنوي خوندي ارزښتونو په نوي مطالعې موږ لاسبري کوي. نويو نتايجو ته مو رسوي هغه څه چې تراوسه پورې ورته لږه پاملرنه شوې ده.

يادښتونه

۱- داکتر محمد اقبال، سير فلسفه در ايران. ((ترجمه امين حسين اريانپور)) تهران ۲۴مخ.

۲- هنر و مردم شماره سي ويکم ، تهران

۳- عبدالحسين زرين کوب، ارزش ميراث صوفيه، (تهران)

۴- عبدالحی حبيبي، د پښتو ادبياتو تاريخ ۲ ټوک (کابل: پښتو ټولنه، (۱۳۸۲)ل کال.

۵- ديانت زردشتی، ترجمه فريدون وصحن – مقاله دوم، تهران، بنياد فرهنګ ، ۱۳۴۸.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل شاه محمود ((محمود))

روابط میرویس هوتکی با شاهان گورگانی هند

مقدمه:

طوفان مغول و تاتار از جمله وقایعی بود که مثل اکثر بلاد مشرق بر پیکر افغانستان صدمات بزرگی وارد کرد و ملت شجیع افغان برای مدمت تقریباً پنج قرن با حکام مربوطه انها پنجه نرم کرد و پیوسته در کوشش بود تا حکومات ملی خود را مجدداً تاسیس نماید.

حکام مغول و تیموری در طول قرنها با مردم افغانستان در مجادله بسر برده و صدمات بزرگی را متحمل شدند و بعضاً با امتیازاتی که به افغانها دادند تا حدی توانستند خود را از صدماتی نجات دهند ، در قرن دهم هجری، صفوی های فارس و اوزبک های ماوراء النهر به تهاجمات خود به افغانستان شروع نموده در تجزیه ولایات افغانستان به اقداماتی متوسل شدند. بابر که در کابل پای خود را محکم کرد پسانتر با اشغال هند از خانواده افغان (لودی ها) پایتخت را به انجا انتقال داد

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

و در نتیجه شکست اوزبکها از صفویان قسمت های غربی افغانستان بدست صفوي ها افتاد. و به اینصورت در طول دوصد سال دیگر ولایات شرقی و کابل، بدخشان و مضافات ان در دست گورگانی های هند و ولایت هرات و سیستان در قبشه صفوی ها بود ، ولایت قندهار منطقه متنازع فیه هر دو دولت بو که زمانی بدست یکی و مدتی بدست دیگری بود.

در سال **۹۵۲** هجري همایون پسر بابر در بدل معاونتی که از طهماسب صفوی برای بدست اوردن اقتدار از دست رفته حاصل داشت قندهار را به فارس گذاشت ولی پس از چندی دوباره این ولایت به دولت گورگانی هند مربوط گردید در دوران جلال الدین اکبر قندهار در دست گورگانی ها بود ولی در سال **۱۶۲۲**م در عهد جانگیر، شاه عباس پادشاه فارس (**۹۵۸ - ۱۰۳۸** هجري) اراده اشغال قندهار نمود و با اردوی بزرگی عازم قندهار شد پس از محاصره چهل روز این شهر را بدست اورد و در عهد جهانگیر گورگان ها کدام اقدام دیگر برای اشغال مجدد قندهار بعمل نیاوردند و تا هنگام قیام میرویس خان هوتکی تسلط صفوی ها بر قندهار بود.

قیام میرویس خان و تشکیل دولت هوتکی:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس پسر شاه عالم متولد در سال ۱۲۷۳م است مادرش نازو دختر یکی از خان های عشیره توخی بود ، میرویس در محیط شهری قندهار رشد کرد. این شهر از نظر صنعت و تجارت و پیشه وری و فرهنگ رونق داشت و نسبت به فقر و عسرت زندگی مردمان کوهستان شرق، مردم جنوب نسبتاً مرفه تر بودند و قندهار که در سر راه تجارتی بین هند و ایران قرار داشت برای تشکیل یک دولت ملی مساعد تر بود.

میرویس از نزدیک شاهد استبداد و ظلم و تبعیض حکومت خارجی نسبت به هموطنانش گردید (۱) میرویس بخاطر رهایی مردم و کشور خویش از دست صفویان چهار بار به دربار شاه حسین صفوي داد خواهی نمود و ضمناً اوضاع دربار را مطالعه کرد. چون میرویس از فریاد رسی و داد شنوی دربار اصفهان مایوس گشت از انجا عزم بیت الله نمود و از علمای عرب فتوا قتل گرگین و جواز جنگ را بدست اورد. و بدربار اصفهان نیز انقدر نفوذ کرد که درباریان را نسبت به گرگین ظنین تر ساخت بعد ازین میرویس خان به قندهار برگشت و جرگه ملی بزرگ را در کوکران، مانجه جمع و سوگند نمودند تا تسلط اجنبی را از کشور خویش بر اندازند.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بعد از ان میرویس خان به مدد تمام اقوام قندهار گرگین خان بیگلر بیگی صفویان را با تمام لشکر او قتل کرده و شهر قندهار را بدست اوردند.(۲)

روابط میرویس با دربار گورگان هند:

قندهار از حیث جغرافیای در بین دو سلطنت ایران و هند اهمیتی به سزا داشت و وقتیکه مبارزین ملی به قیادت میرویس خان پرچم استقلال را بر ان دیار افراشتند از یکطرف دربار گورگانی هند از استماع این خبر به تزلزل افتاد و استقلال افغانها را برای خود خطری بزرگ دانست زیرا که حکمداران گورگانی هند از تجدید عظمت و امپراطوری غوریان، خلیجان و لودیان ترسیدند.

پوهاند عبدالحی حبیبي به نقل از صمصام الدوله و خافی خان می نویسد.

وقتیکه خبر اعلان استقلال افغانها را تا جای به رسمیت شناختند ولی با دربار اصفهان مفاهمه کردند تابدفع این واقعه که برای ملک و ملت طرفین خلاف رای صایب است به زودی بکوشند(۳) اما حاجی میرویس خان که موقعیت خطرناک خود را در بین دو سلطنت قوی بخوبی درک کرده بود بزرگان ملت را در جرگه سومین فراهم اورد و بعد از انکه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

موقف سیاسی ملت افغان را در بین دو دولت شرقی و غربی
با قوای ایشان نشان داد گفت: ((اگر با من متفق باشید و
یاوری کنید. همواره پرچم حریت را بلند خواهیم داشت و
نخواهیم گذاشت که باز (ربقه) غلامی اجانب بگردن ما افتد.
کسانیکه غلامی اجانب را می پذیرند، ما را با ایشان ربطی و
مودتی نیست و در دیار ما سکونت نکنند)) (۴)

جرگه ملی بعد از شنیدن خطابه زعیم ملی با وی موافقت
کرده و مواعید موکدی دادند که تا دم واپسین از ازادی و
استقلال ملی خویش دفاع کنند. (۵)

اخبار وقایع قندهار بزودی بدربار صفوی رسانیده شد و
میرویس خان هم نامه ای را به پادشاه صفوی ارسال داشت.
مرحوم حبیبی به نقل از اثر جنگ افغان و فارس می نگارد:
میرویس در نامه خویش یاد اور شده بود: بادشاه از تدبیر کار
بگیرد و قشونی را به قندهار نفرستد. زیرا تمام افغانان به
کشتار ایشان دست بر قبضه شمشیر ایستاده اند و اگر مجبور
شوند شاید قندهار را به پادشاه دهلي بسپارند، بنا بر ان
پادشاه صفوی باید موقع سیاسی این کشور را ملحوظ دارد.
(۲)

تلاش صفوی ها بخاطر اشغال دوباره قندهار به ثمر نرسید
و میرویس خان درین هنگام از یک طرف جنگ را باصفوی ها

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادامه داد و از جانبی روابط سیاسی خود را بادربار گورگانی هند بهتر ساخت. و برای تشیید روابط دوستانه سیاسی حاجی امکو برادر خود را بحیث سفیر بدربار دهلی نزد فرخ شیرگورگانی فرستاد و هدایای دوستانه را بذریعه وی ارسال داشت. (۷)

فرستادن سفیر به هند ، فهم سیاسی و مهارت نظامی میرویس را نشان میدهد بخاطر انکه ترس این بود که دولت صفوی نیز با هند همدست شود و خاک افغانی را بین خود تقسیم نماید. از این رو میرویس نیکه با اینکه از نیت دربار گورگانی هند نسبت به افغانها بی اطلاع نبود وی باز هم برای اینکه وضعیت را خوبتر بخود روشن کند و هم بنابر تقاضا و وجیبه همسایگی خواست نیات دوستانه افغانان را به شاهان متذکره روشن بسازد و وهمیکه از استقلال افغانها برای دربار هند تولید شده بود رفع نماید و حتی یکقدم فراتر گذاشته از دربار هند در وقت ضرورت استعانت کند.

به اساس همین مفکوره سفیر افغانی مکتوبی را مبنی بر خواهشات دوستانه افغانان و اطلاع تصمیم ازادی خواهان نسبت به استقلال خاک خود در سال (۱۷۰۹م) به عنوان شهزاده دربار هند نوشت.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ما افغانان نسبت به تمام همجواران به همسایگی شاه هندوستان افتخار داریم، زیرا همکیش و هم مذهب هستیم. و به همین نسبت اعتماد قوی داریم که در موقع ضرورت با ما معاونت خواهد کرد.

ما علیه شاه فارس تصمیم گرفته ایم زیرا او برای تجاوز و برای محاربه بر ضد مذهب ما قشون می فرستند ازین جهت ما از مقتدر ترین شهزاده خواهش میکنیم تا حقیقت حال ما را در پیشگاه معظم ترین پادشاه هند تقدیم و روشن نمایند)).

چون فعلاً در ان ولا (هند) امنیت به کلی حکمفرماست هر گاه در وقت ضرورت یکدسته قشون برای معاونت و پشتیبانی ما فرستاده شود به یمن و رحمت خداوند بر ضد دشمنان مذهب خود غالب و مظفر خواهیم شد.

افغانها شجیع هستند و شاید بعض مقتضیات ما را مساعد نماید که در هنگام یکجا شدن دو قشون (افغان و هند) بعض از توابع فارس را تحریک نمایم (۸) و پادشاه هند انها را مدد نمایند و اگر به هیچ حال طاقت مقاومت نیارند جمع تجدریف افغان کوچیده و رو به هندوستان اورند.(۹)

وقتیکه این مکتوب به شاه هند رسید تو هم خطریکه از استقلال افغانها نزدشان تولید شده بود رفع گردید ، نامه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوران را مـورد نـوازش قـرار دادنـد بـاجواب اطمينـان بخـش مرخص نمودند.

دربـار دهلـی حکمـران قندهار بـه رسـميت شـناخت و خطـاب (حاجي امير خانی) را با تحف شمشـير و فيـل بدربار ميـرويس گسـيل داشت. (۱۰) امـا عمـر ايـن زمامـدار بـزرگ افغـان انقدر طول نکشـيد کـه مقاصد بزرگ خود را در راه توحيـد ولايـات افغانستان عملي کند وی در طول هشت سال حکومـت قندهار و ولايات نزديک انرا متحد ساخت تـا اينکـه در نـومبر ۱۷۱۵م وفات يافت.

روح ازادی خـواهی و جذبـه ملی را کـه او در ملت خود احيـا نمود از بيـن نرفت قيـام ملی را کـه او بعمـل اورد و احسـاساتی را کـه در ملت قهرمان افغان احيا نمـود موجب تشـکيل مجدد سلطنت بزرگ افغانها گرديد.

ماخذ

۱- غبـار، ميـرغلام محمـد، افغانسـتان در مسـير تـاريخ، کابل، ۱۳۴۲) ص ۳۱۷

۲- حبيبی، عبدالحی، تاريخ مختصر افغانسـتان جلد دوم، کابل ۱۳۴۹، ص ۷۳-۷۴

۳- حبيبي، عبدالحی، ايضاً، ص

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- بېنوا ، عبدالروف، هوتکی ها ، کابل، ۱۳۳۵، ص۵۲-۵۲

۵- افغانی سید جمال الدین، تتمة البیان فی التاریخ الافغان، ترجمه محمد امین خوگیانی ، کابل، ۱۳۱۷، ص ۷۹

۶- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص۲۴

۷- ایضاً، ص ۷۵

۸- بېنوا ، اثر قبل الذکر، ص۲۴

۹- کروینسکی، تاریخ سیاح مسیحی، کابل، ۱۳۶۳، ص۲۲

۱۰- حبیبی، اثر قبل الذکر، ص ۷۸

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنمل اصف بهاند

د پښتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دریځ

کلونه پخوا علامه عبدالحی حبیبي په ټولنیز ژوند کې د پښتني مېرمنې د رول په باب لیکلي وو: ((پښتنه مېرمن د پښتنو د ټولنې او اجتماعي سازمان شمری وه.))[1] خو د پښتنو د ژوند په تاریخ کې داسې وختونه هم راغلي دي، چې پښتنه مېرمن کله کله د نورو قومونو تر ښځو زیاته نازوله شوې او کله یې بیا حقوق تر پښو لاندې شوي دي.

سره له دې چې د ټولنیز ژوندانه پېښو پښتانه له ادب او هنر څخه لرې ساتلي وو، خو بیا هم دوی لیک او لوست نه دی هېر کړی، د هنر او علم په ډګر کې یې د قدر وړ تجربې کړې دي. که د پښتو ادب په تاریخ کې په ځیر سره وکتل شي د مېرمنو برخه په کې ځلنده ده. په دې مقاله کې به په لنډ ډول د پښتو ژبې او ادب د سترې وثیقې یعنې پټې خزانې په استناد د پښتنو د

(۱) پوهاند عبدالحی حبیبي، د زېږي کالنۍ ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه، پښتو ټولنه، ۱۳۵۷کال، ۱مخ

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې د نازو انا پر دریځ خبرې وشي.

د پټې خزانې د روایت له مخې د پښتو ادبیاتو په لرغونې دوره کې دغه مېرمنې شاعرانې تېرې شوې دي:

۱- زرغونه کاکړ
۲- رابعه
۳- نیکبخته
۴- نازو انا
۵- حلیمه حافظ
۶- بي بي زینب

خو پرته له دغو ښځمنو شاعرانو د پښتو ادبیاتو په لرغونو شاعرانو کې نورې ښځمنې شاعرانې هم تېرې شوې دي، چې ښایي تراوسه پورې یې حال موږ ته معلوم نه وي او یا د نورو ماخذونو په ارتباط هغه وپېژنو لکه شهزاد ګله چې د حالنامې له مخې یې پېژنو.

د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې تر ټولو قدیمه شاعره زرغونه کاکړ ده، چې د کندهار په پنجوایي کې اوسېده.[1] د دغې سترې شاعرې د ژوندانه موده تر ۸۵ هجري څخه وروسته اټکل شوې ده. زرغونې کاکړې د نورو ادبي

(۱) عبدالحی حبیبي، د پښتو ادبیاتو تاریخ، دویم ټوک، پښتو ټولنه، ۱۸۷مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارونو ترځنګ په ۹۰۳ هـ کال د شیخ سعدي بوستان په پښتو نظم واړاوه.[۱] د پښتو ادب د لرغونو دورې ددې شاعرې نور څه نه دي راپاتې، یوازې محمد هوتک یې له ژباړل شوي بوستان څخه یو حکایت رانقل کړی دی، چې د زرغونې د ادبي قدرت ځرنګوالی ورنه ښه ترا څرګند بدلای شي.

بله پښتنه شاعره چې د پښتو ادب لرغونې دوره کې اوسېده رابعه نومېده. د پټې خزانې د روایت له مخې دغه شاعره د بابر په زمانه کې په کندهار کې اوسېده[۲] له بده مرغه چې پرته له یوې رباعي څخه یې بله څه نه دی راپاتې.

ددې دورې بله شاعره او پوه ښځه نېکبخته وه چې په اشنغر کې اوسېدلې ده. د ژوندانه زمانه یې د ۹۲۰ هجري په شاوخوا کې اټکل شوې ده. علامه حبیبي لیکي چې ددې مدبرې او پوه مېرمنې احوال شیخ امام الدین په خپل کتاب اولیای افغان کې لیکلي دي.[۳] نېک بختې د خپل ادبي ژوند په موده کې یو شمېر موعظې او پندونه نظم کړل چې له هغه څخه یو کتاب جوړ شو او نوم یې ارشاد الفقرا ورباندې کېښود. د پټې خزانې

(۱) محمد هوتک، پټه خزانه، څلورم چاپ، د کابل پوهنتون خپروني، ۱۳۵۲ کال، ۱۱۱مخ.
(۲) همدا اثر، ۱۱۳مخ.
(۳) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کال، ۱۴مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د روایت له مخې دغه کتاب د محمد هوتک په لاس کې و او له هغه ځخه یې په خپله تذکره کې یو څو ټوټې خوندي کړې دي.(۱)

د پښتو ادبیاتو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې بله شاعره بي بي زینبه ده چې د میرویس خان لور او یوه هوښیاره او عالمه ښځه وه. دغې اغلې مېرمنې د نورو پښتنو مېرمنو په تدریس کې لویه برخه درلوده. له بي بي زینبې ځخه یوه مرثیه راپاتې ده، چې پټې خزانې خوندي کړې ده. له دغې مرثیې ځخه د زینبې ادبي ځواک ښه ځرګند ېدلای شي.

شهزاد ګله ددې دورې بله باتدبیره او پوهه ښځه وه چې شعرونه یې هم ویل د ((فرهنګ ادبیات پښتو)) لیکوال لیکي چې پلار یې د روښن داد نومېده او د تیراه له اوسېدونکو ځخه و، چې د جلال الدین اکبر په زمانې کې یې ژوند کاوه.(۲)

ددې باتقوا او پرهېزګارې ښځې د کلام نمونه استاد هېوادمل په فرهنګ ادبیات پښتو کې خوندي کړې ده.

ددغو ښځمنو شاعرانو په ځنګ کې د پښتو ادب او پښتنو لویه شاعره او مدبره ښځه نازو انا نومېده. نازو انا د پښتو ادبیاتو د لرغونو ښځمنو شاعرانو په ډله کې ډېره مشهوره،

(۱) پټه خزانه، ۱۰۲ مخ.
(۲) زلمی هېوادمل، فرهنګ ادبیات پښتو، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۵ کال، ۲۲۷ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدبره او پوهه ښځه وه. پلار یې د پښتنو مشر و. دی هم په خپله سپېڅلې غېږه کې لکه میرویس نیکه ستر لارښود وروزه. نازو د علم ادب او تورې خاونده وه او د خپل پلار د ریاست په قلمرو کې په شجاعت او سخاوت مشهوره وه، لوست یې په خپل محیط کې له لویو علماوو څخه کړی وی.[1]

د نازو انا د مېړانې، سخاوت او خلاص لاس توب ذکر نورو اثارو او لیکوالو هم ثبت کړی[2] نازو انا که له یوې خوا د قیادت، پوهې او وطن دوستۍ ښه سمبول وه، نو له بلې خوا د لوړ او نفیس ادبي ذوق خاونده هم وه. د پټې خزانې لیکوال د نازو انا د ادبي دریځ په برخه کې داسې ویلي دي: ((زما پلار هسې ویل چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتینه وه چې د خدای تعالی څخه په مناجات یې ډېر اشعار ویل او یو دیوان یې درلود چې دوه زره بیتونه په کې وو او هلته یې ښه نکات ادا کړي وو او داسې یې ویلي و چې نارینه یې هم نه شي ویلای.))[1]

د نازو انا د راپاتې رباعي په برخه کې که چېرې د نورو لیکوالو او ځینو اثارو له توصیفي خبرو تېر شو او د نازو انا د

---

(۱) د زېري کالنۍ، ۱۳۵۷ کا، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۲) کبرا مظهري ملورو، پښتنې لیکوالې او شاعرانې، لومړی ټولک د علومو اکاډمي خپرونه، ۱۳۶۶ کال، ۲۰ مخ.
(۱) پټه خزانه، ځلورم چاپ، ۱۰۳ مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبي توان د معلومولو لپاره په خپله رباعي تر څېړنې لاندې ونيسو ښه به وي:

سحر ګه وه د نرګس ليمه لانده
څاڅکي څاڅکي يې له سترګو څڅېده
ما ويل څه دي ښکلي ګله ولې ژاړې
دې ويل ژوند مې دی يوه خوله خندېده.

په دې رباعي کې نازو انا د ژوند يو عمومي انځور په هنرمندانه ډول وړاندې کوي. د نرګس د ګل غوړېدل او تر غوړېدو نه يو څو لنډې شېبې وروسته يې د ژوند پای ته رسېدل، ددې سبب شول چې نرګس د خپل ژوند پر لږه موده باندې وژاړي. که چېرې د نازو انا په دې شعر کې د شعر د جوليز جوړښت له مخې شعري انځورونه ولټول شي داسې به وي:

په دې شعر کې ګل له انسان سره تشبيه شوی دی. ګل مشبه انسان مشبه به، ښکلا لطافت نازکي او لنډه موده ژوند يې وجه شبه ده، چې يو عالي شعري انځور يې بللای شو.

دغه راز په دې شعر کې ژوند له يوې خولې خندا سره تشبيه شوی دی. ژوند مشبه، يوه خوله خندا مشبه به، لنډوالی او لږوالی يې وجه شبه کېدلای شي. څنګه چې دغه انځور د تشبيه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اداتو پرته راوړل شوي دي، ځکه لوړ او عالي یې ارزیابي کولای شو.

د نازو انا په دغه شعر کې هم معنی او مفهوم شته، هم د شعري انځورونو له پلوه غني دي او د تخیل رنګیني او بداعت په کې ښه ښکاري، ځکه نو د نازو انا ادبي دریځ د نورو ښځمنو شاعرانو په ډله کې لوړ ارزیابي کوو. که چېرې نازو انا د هغه وخت له نورو ښځمنو شاعرانو سره په جلا جلا ډول پرتله شي هلته هم د نازو انا دریځ څرګند او ښکاره دی. نازو انا له نورو ښځمنو شاعرانو څخه ځکه لوړه او ښه ارزیابي کېږي، چې دا له یوې خوا په یوه ستره ادبي او سیاسي کورنۍ کې زېږېدلې او لویه شوې ده، ځکه یې ښوونه او روزنه ضروري او ډېره ښه وه، چې د لوړې پوهې او ښې مطالعې درلودونکې وه، له بلې خوا دې ته ډېر ښه علمي ادبي او سیاسي چاپېریال مساعد و او دغه چاپېریال ددې سبب شو، چې نازو انا د لوړې او ښې قریحې او ښه شعري ذوق خاونده شي، په دې صورت کې نو ښکاره خبره ده، چې دغسې یوې پوه او با مطالعې او د ښې قریحې خاوندې تخلیق به هم ښه او لوړ وي. نازو انا که له یوې خوا دلوړ ادبي ذوق خاونده وه، له بلې خوا د خپل قام او خلکو په روحیه پوه او په درد یې متالمه وه او ددغه حالت انعکاس ددې په تخلیقاتو کې څرګند و، چې ددې په راپاتې

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رباعي کې يې ښه ليدلای شو ، ځکه نو د پښتنو په لرغونو ښځمنو شاعرانو کې د نازو انا دريځ ډېر لوړ او ښه ارزيابي کوو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افضل ټکور

د نازو انا په کورنۍ کې د پښتو شاعرۍ عنعنه

نازو انا د پښتنو د ملي قايد او مشر ميرويس خان نيکه عالمه او فاضله مور ده. دا د خپل وخت د پښتو مېرمنو يوه مېړنۍ او باتوره ښځه وه او د ژوند تر پايه پورې يې د پښتنو د يووالي او برياليتوب مينې په زړه کې ټوپونه وهل. زه د دغې تلپاتې پښتنې مېرمنې د ژوند او کارنامو په باب د دې لپاره نه غږېږم، چې يو خو زما د بحث موضوع نه ده او بله دا چې دا کار ډېر زيات لټون ته اړتيا لري، زه يوازې د دغې فاضلې مېرمنې په شمول د دې د کورنۍ د پښتنو شاعرانو په باب څو لنډې يادونې کوم.

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د مطالعې او څېړنې تکل وکړو، نو پيلامه يې په خپله له همدې فاضلې او عالمې مېرمنې نه راشروع کېږي. نازو انا په خپله يوه خوږژبې او نازکخياله شاعره وه. په پټه خزانه کې د دغې مېرمنې په هکله لولو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((هسې نقل کا: چې نازو د سلطان ملخی توخي لور وه چې تولد يې په ۱۰۲۱ هجري کې هغه ځای ته نږدې و ، چې تازی نومېږي. سلطان ملخی په هغه وخت د غزني تر جلدکه د اقوامو مشر و او په استقلال يې حکومت کا. معارض او ساری يې نه درلود او نازو په کوچنيوالي له مېرمنو پښتنو او سپين ږيرو علماوو څخه لوست وکا او مېړ مخی ارتينه وه چې نارينه يې مېړانې او شجاعت ته حيران و.(۱)

نازو انا په دغسې يوه عالمه او فاضله کورنۍ کې زېږېدلې وه او د خپل وخت مروج علوم يې لوستلي وو. د پټې خزانې په حواله نازو انا په پښتو ژبه شاعري هم کوله او ددې يوه مشهوره رباعي يې د بېلګې په توګه هم ثبت کړې ده. دا ډول د پټې خزانې مولف د خپل پلار په حواله د نازو انا د شاعرۍ په هکله ليکي:

((چې نازو انا علاوه پر سخاوت او شجاعت او عبادت هسې ارتينه ده. چې د خدای تعالی څخه په مناجات يې ډېر اشعار ويل او يو ديوان يې درلود چې دوه زره بيتونه په کې وو او هلته يې ښه نکات ادا کړي وو او داسې يې ويلي وو چې نارينه يې هم نسي ويلی او دغه رباعي چې د نازو انا ده ما له خپله پلاره اورېدلې وه الحق چې ښه رباعي ده.)) (۲)

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نازو انا د شاعرۍ د دوه زره بیتو څخه موږ ته یوازې یوه رباعي راپاتې ده او هغه هم په پټه خزانه کې خوندي ده، خو د هغې د دېوان پته تراوسه نه ده لګېدلې د هغې دغه رباعي د شعري تلازماتو له مخې دومره قوي او زړه وړونکې ده، چې که هغې نوره شاعري هم نه وي کړي موږ یې د پښتو ژبې د ښو شاعرانو په کتار کې درولی شو.

سحر کــه وه د نـــرګس لیمــه لانــــده
څـاڅکي څـاڅکي یــې لــه سـترګو څڅېـده
مـا ویــل څــه دې ښــکلي ګلــه ولــې ژاړې؟
ده ویـل ژوند مـې دی یـوه خولـه خندېده.(۳)

ددغې رباعي د شعري قوت له مخې ویلی شو، چې نازو انا به د خپل عمر په اوږدو کې ښه او په زړه پورې شاعري کړې وي، لوی استاد اروانباد علامه حبیبي ددغې پښتنې مېرمنې د شاعرۍ په هکله په خپله یوه لیکنه کې داسې لیکي: ((دنازو ادبي مقام او هنري لیاقت هم د کتلو وړ دی. محمد هوتک په پټه خزانه کې د نازو انا فقط یوه رباعي د خپل پلار له خولې رانقل کړې ده، خو دغه یوه رباعي هم د نازو د ادب او هنر ارزښت ښکاره کوي او هم د معنا او مفهوم له پلوه ښه شعر دی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم د صفت په ښکلا مزین دی، د تخیل رنګیني او بداعت په کې ښکاري، سلاست يې په لوړه پوړې کې دی.)) (۴)

د نازو انا په کورنۍ کې که د پښتو شاعرۍ د عنعنې جاج اخلو نو د دغې کورنۍ دويم پښتون شاعر د دغې عالمې او فاضلې نوميالۍ زوی ميرويس خان نيکه دی. تر ډېره وخته پورې ميرويس نيکه يوازې د يوه پښتون ملي قايد او نوميالي په توګه د پښتنو تاريخ ليکونکو له خوا د تاريخ په پاڼو کې ثبت و او هغه د خپلو پښتني خصوصياتو او کارنامو له مخې زموږ د تاريخ پاڼې ښکلې کړې وې، خو له نيکه مرغه د محترم استاد زلمي هېوادمل د لټون او زيار له مخې دا ثابته شوه چې دغه باتور پښتون د خپلو سياسي او ملي مبارزو په څنګ کې ځينې منظوم اثار هم ليکلي او شعرونه يې هم ويلي دي. د دغه نوميالي پښتون مشر د شاعرۍ په هکله استاد هېوادمل د ژوندون مجلې د ۱۳۲۸ ل کال په په دويمه او درېيمه ګڼه کې يوه ګټوره او ارزښتناکه مقاله کښلې ده، چې موږ د همدغې مقالې په حواله ميرويس نيکه د خپل وخت ډېر ښه شاعر بللی شو.

محترم استاد زلمی هېوادمل په خپله مقاله کې يو ځای کاږي: ((... لنډه دا چې د ميرويس نيکه اسلاف او اخلاف ټول له شرقي او اسلامي فرهنګ سره اشنا وو او په يوه فرهنګي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماحول کې رالوی شوي او دوی ددې فرهنګ په وده کې برخه درلوده، خپله يې هم له فرهنګي مشاغلو سره مينه ښووله او نور يې هم دې خواته هڅول، د شاعرۍ او فرهنګيالۍ نازو انا زوی ميرويس چې پر سياسي او ملي کارنامو يې نه يوازې زموږ د هېواد، بلکې د سيمې دهېوادو تاريخونه ډک دي تر سياسي او ملي مسايلو سربېره يې له فرهنګي مسايلو سره هم مينه درلوده او اوس ځينې داسې څرکونه له موږ سره شته چې دا ترې ښکاري چې زموږ دغه ملي مشر په خپله ملي ژبه ځينې منظومې هم ويلې وې چې يوه نيمه بېلګه لا د ځينو خطي اثارو په زړونو کې خوندي ده.(۵)

محترم استاد زلمي هېوادمل په خپله دغه مقاله کې د ميرويس نيکه يو بيت هم راوړی، چې زه يې دلته دده د شاعرۍ د نمونې په توګه رانقلوم بيت دادی:

عرض مې نه لګي پر ناتمام پاچا
څو به کومه پر يادونه (۶)

داډول ليکوال په خپلې ليکنې کې د ميرويس نيکه د شاعرۍ په هکله ځينې ګټورې خبرې هم کړې دي ددې ليکنې په يوه برخه کې يې داسې لولو:

اما دا يو بيت هم موږ ته ډېر غنيمت دی او دا ځکه چې د پښتو تاريخ د يو لوی قهرمان د سخنورۍ څرک ځينې ايستل

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي او دا موږ ته ښکاروي چې زموږ مرحوم ملي قايد حاجي میرویس نیکه د شعر طبع درلوده او په پښتو یې نظمونه هم ویل، موږ د میرویس نیکه د همدې یوه ترلاسه شوي بیت په استناد دده د شاعرۍ په باب خبرې وکړې....(۷)

ددغو ویناوو په حواله ویلی شو، چې د نازو انا د کورنۍ دویم شاعر ددې نومیالی او فرهنګیالی زوی میرویس نیکه دی او دده دغه یو بیت او د ده مینه د فرهنګیانو او شاعرانو سره دا ثابتوي، چې دغه لوی او تلپاتې پښتون به د خپل ژوند په اوږدو کې زیات شعرونه لیکلي وي، چې له بده مرغه د زمانې ناخوالو لاتراوسه له موږ نه لرې ساتلی او که پلټنه وشي، نو هغه د محترم هېوادمل خبره چې دده زیاته منظومه وینا به ومومندل شي او دده شعري عظمت به هم پښتنو ته ثرګند او روښانه شي.

د نازو انا په کورنۍ کې بله ادبي او فرهنګي څېره چې هم یې ژوند او هم یې شعر د ډېرې ستاینې او یادونې وړ دی هغه شاه حسین هوتک دی. دی د نازو انا لمسی او د حاجي میرویس خان نیکه زوی دی. دی د خپل وخت یو عالم، عادل او فاضل پاچا و په خپل دربار کې د علم او ادب د ودې او پرمختګ لپاره یو فرهنګي مرکز هم جوړ کړی و او شاعران او لیکوال به یې په کې روزل. محمد هوتک چې پټه خزانه کښلې نو دغه لوی

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتون پاچا دعمر له پلوه ځوان و د پټې خزانه مولف د شاه حسين هوتک په هکله ليکي: ((پادشاه جمجاه ضل الله شاه حسين ښالم خېل هوتک او د مغفور جنت مکان حاجي ميرخان زوی دی چې اوس په ځوانۍ کې پادشاهي کا او پښتانه يې په سيوري ارام دي، پادشاه عالم پناه په ۲۳ د ربيع الاول په ۱۱۱۴ سنه هجري په سيوري کې د کلات پيدا شو، هغه وخت چې ميرخان د بيت الله او اصفهان سفر وکا، پادشاه ضل الله کوچنی و او له اعلم علما ملا يارمحمد هوتک څخه يې درس ولوست. او تر دولسو کالو پورې د عمر يې د فقه او تفسير او منطق او د بلاغت کتب ولوستل او په کندهار کې له پلاره يې مصالح د امور زده کړل...)) (۸)

دا ډول د پټې خزانې مولف زياتوي: ((د پادشاه عالم پناه په دربار کې تل علما او صالحان لار لري افضل العلما ملا يارمحمد هوتک چې د پادشاه استاد دی لوی عالم دی، په فقه کې يې کتاب مسايل ارکان خمسه کښلی دی... پادشاه عالم پناه په ارګ کې د قندهار هغه قصر چې نارنج باله شي هلته په هفته کې يوه ورځ دربار کا په کتب خانه کې او شعرا او فضلاء ټولوي، زه محمد هوتک کاتب د دې کتاب هم په دې مجلس کې يم او د پادشاه ضل الله اشعار او ادبيات په قلم کاږم او کتاب د دېوان يې مرتب شوی دی. کله په پښتو اشعار وايي او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله فارسي ژبې ته هم میل کا او استاد العلما ملا یارمحمد ته یې قرائت کا چې سهو وسقم ځني زایل کا او د پادشاه په اشعارو کې لږ سهوه لیده سي او علما یې ټول په بلاغت او فصاحت قایل دي او سماع ته مایل.)) (۹)

دا ډول لوی استاد علامه عبدالحی حبیبي په پښتانه شعرا لومړی ټوک کې هم ددغه لوی شاعر د ژوند او اثارو په باب خبرې کړي او دده یوه سندره یې هلته ثبت کړې. په پښتانه شعرا کې لوی استاد حبیبي د شاه حسین د شاعرۍ په هکله لیکي: (دا زموږ مړنی او ننګیالی پاچا د ملي ژبې یو ښه شاعر هم دی، چې په ملي لهجه یې بدلې ویلې دي. دده اشعار عشقي دي او سپېڅلتوب او خوږوالی په کې لیدل کېږي.)) (۱۰)

د پټې خزانې مولف د وینا له مخې شاه حسین هوتک د شعرونو یو مکمل دیوان درلود او هغه یې ترتیب کړی هم و چې له بده مرغه تر اوسه ورک دی. دده یوه شعري بېلګه یې په پټه خزانه کې خوندي کړې چې دلته یې راوړل ضروري بولم.

بېلتانــه دې د غمــو پــه چپــاو چــور کــړم
پــه تیــارو کــې د هجــران یــې لــه تــا دور کــړم
بېلتانــه دې هســې اوښــکې راخپــرې کــړې
ســتا د فکــر پــه ګــرداب کــې تــل عبــور کــړم
د فــراق پــړی مــې کښــېوت و مــرۍ تــه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جهان کې يې رسوا لکه منصور کړم
په وصال دې هم ناښاد يمه دلبرې
د بېلتون فکر په زړه کې ناصبور کړم
د بانو عشق مې وخوړ په ځيګر کې
غمازانو په غمزو غمزو مهجور کړم
خلق ياد زما د عشق په لېونو کا
زه حسين محبت هسې مشهور کړم(۱۱)

د ميرويس نيکه نوم او دده کورنۍ د پښتنو د تاريخ يو رنګين او سمسور څپرکی دی د دوی مبارزې او سربښندنې د پښتون ولس په زړونو کې خاص ځای لري. دغې عالمې او فاضلې کورنۍ د خپلو سياسي جدو جهد او هلو ځلو په څنګ کې د پښتو ادب لپاره نه هېرېدونکې کارنامې موږ ته په ميراث پرې ايښې دي. ددغې کورنۍ بله عالمه او فاضله مېرمن زينبه هوتکه ده، لوی استاد علامه حبيبي په خپله يوه ليکنه کې کاږي: ((د هوتکو په دغه درنې کورنۍ کې موږ دوی د علم او ادب خاوندې مېرمنې هم پېژنو، چې يوه مېرمن نازو د حاجي ميرويس خان مور وه... بله عالمه او اديبه مېرمن بي بي زينبه د حاجي ميرويس خان لور ده، چې د ملا نورمحمد غلجي ښځه يې لوست کړی و او د محمد هوتک په قول يوه هوښياره او

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

عالمه ښځه وه... دې مېرمن د خپل عصر مروج علوم او ادبي او ديني کتب ټول لوستي وو د شعراو پر دېوانو او اشعارو يې پوره عبور لاره او د موذونانو او شاعرانو قدردانه وه.)) (۱۲)

دا ډول محمد هوتک په پټه خزانه کې ددغې خوږ ژبې شاعر د ژوند او شاعرۍ په هکله ګټورې خبرې کړې دي. ددغو خبرو په يوه برخه کې لولو: ((هسې روايت کا: چې بي بي زينب ډېره هوښياره او په مهماتو د امورو عالمه ښځه وه او د پادشاه جمجاه شاه حسين په امورو کې تدبير کا او هر کله په راى صايب مشکلات د امورو حل کا او پادشاه د زمان يې په خبرو عمل کا او نصايح يې اوري دا درشهوار د صدف عظمت ښه ښه شعرونه هم وايي او د موزنانو او شاعراو قدر کا دو او يڼ د شعرا هم کله لولي او له مضامين شيرين بې کام شيرين کا...(۱۳)

ددغې پښتنې مېرمنې په هکله که پلټنه وشي، دا سې ښکاري چې دې به هم د خپل عمر په اوږدو کې ډېر شعرونه ويلي وي د پښتو شعر په تاريخ کې ددې مقام ځکه زيات روښانه او ځلېدونکى دى، چې دې د خپل ورور په مړينه داسې ويرنه کښلې چې د پښتو ويرنو په تاريخ کې هم زيات ارزښت لري. موږ به دلته ددغې پښتنې مېرمنې د شعر د بېلګې د راوړلو په خاطر ددغې مرثيې څو بيتونه راوړو:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږغ سو چې وروړ تېر له دنیا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا
زړه مې په ویر کې مبتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا
دا روڼ جهان راته تورتم دی نا
زړه د بېلتون په تېغ کړم دی نا
هوتک غمجن په دې ماتم دی نا
د پاچهی تاج مو برهم دی نا
چې شاه محمود تېر له دنیا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا...(۱۳)

په لنډېز سره ویلی شو، چې د نازو انا په کورنۍ کې ددې په شمول څلور تنه پښتانه شاعران نازو انا، میرویس نیکه، شاه حسین هوتک او زینبه هوتکه تېر شوي، چې موږ په دېره مختصره توګه ددغو څلورتنو خوږژبو شاعرانو یادونه وکړه.

اخځونه

۱- هوتک، محمد، پټه خزانه لومړی چاپ، ۱۳۵۲ل کال، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، ۱۰۱مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- همدغه اثر ۱۰۲مخ
۳- همدغه اثر ۱۰۳مخ
۴- د زېري کالنۍ، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۵۷ل کال چاپ، په پښتو ادب کې د مېرمنې برخه د لوی استاد علامه حبیبي مقاله، ۵۱مخ
۵- زلمی، هېوادمل، ژوندون مجله د افغانستان د لیکوالو انجمن خپرنی ارګان، ۱۳۲۸ل کال دویمه او درېیمه ګڼه ۲۸مخ.
۶- همدغه اثر همدا مخ
۷- همدغه اثر ۲۹ مخ
۸- پټه خزانه، یاد شوی اثر، شاه حسین هوتک ۵۷ مخ.
۹- همدغه اثر ۵۸ مخ
۱۰- حبیبي، عبدالحی، پښتانه شعرا لومړی ټوک، ۱۳۲۰ل پښتو ټولنه ۱۲۸مخ.
۱۱- پټه خزانه، یاد شوی اثر ۵۸مخ
۱۲- د زېري کالنۍ یاد شوی اثر یاد شوی مخ.
۱۳- پټه خزانه ۱۰۷مخ.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسمعیل یون

د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه

(۱۱۱۹-۱۱۵۱هـ ق) کلونه د هوتکیانو د واکمنۍ عصر دی. له نوموړې نېټې څخه بیا تر ننه پورې د هوتکیانو د عصر د سیاسي، فرهنګي او ټولنیزو پېښو په باب بېلابېل اثار لیکل شوي دي. په دې کې د کورنیو لیکوالو اثار هم شته او د بهرنیو هغو هم. پر پښتو او دري ژبو سربېره په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو هم په دې برخه کې اثار لیکل شوي دي. زما د مقالې نوم دی، د هوتکیانو په باب چاپ شوي پښتو کتابونه. څرنګه چې پر ۱۳۵۷ل کال د ((هوتکیان کتابشناسی توصیفی)) په نوم یو کتابښود ترتیب شوی او په هغه کې یې ټول هغه اثار چې د هوتکیانو په باب په پښتو، دري او هم په بهرنیو ژبو لیکل شوي، معرفي شوي، نو زه د هغو کتابونو بیا معرفۍ څخه ډډه کوم، یوازې هغه اثر چې ((د خپلواکۍ لمر څرک)) نومېږي او د هوتکیانو په باب نسبتاً جامع اثر دی او نوی چاپ شوی، معرفي کوم. لومړی به په خپله د (هوتکیان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابشناسی توصیفی)) اثر معرفي کړم او بیا به ((د خپلواکۍ لمر ځرک)).

هوتکیان کتابشناسی توصیفي:

دا د هغه اثر نوم دی، چې د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسي له خوا تالیف شوی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ل کال د کابل پوهنتون له خوا د پوهنتون په چاپخونه کې چاپ شوی دی. د کتاب د ټوکونو شمېر ځرګند نه دی، خو د مخونو ټول شمېر یې ۱۵۲ مخونو ته رسېږي. په دې اثر کې هغه اثار، سرچینې او ماخذونه ښودل شوي، چې د هوتکو د سیاسي او ادبي کارنامو په باب په کې څه راغلي دي. د اثر په پیل کې د ((مقدمه)) په نوم په دوو مخونو کې د پوهندوی دوکتور عبدالرشید جلیلي یوه لیکنه راغلې ده. ورپسې ((دهوتکیانو توصیفي کتابښود)) په نوم په دوو مخونو کې د لوی استاد پوهاند علامه عبدالحی حبیبي لیکنه راغلې، چې د کتاب پر ځرنګوالي، لنډې خو جامع خبرې کوي. بیا د کتاب د ځرنګوالي په باب د ((پیشگفتار)) په نوم په لسو مخونو کې په خپله د محمد ابراهیم ستوده او احمدضیا مدرسي خبرې راغلې دي.

دغه کتابښود په څلورو برخو کې سره اوډل شوی دی:

لومړۍ برخه: کتابونه او کتابګوټي (رسالې).

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه: مجلې، جریدې او ورځپاڼې.
دریمه برخه ضمیمې:
۱- د ملا خیرالله هوتک کتابښود، چې سرخېړونکی محترم زلمی هېوادمل ترتیب کړی دی.
۲- د مولوي صالح محمد کتابښود، چې محترم عبدالکریم پتنګ ترتیب کړی دی.
۳- د شېرمحمد کتابښود، چې محترم حبیب الله رفیع ترتیب کړی دی.
ځلورمه برخه: ځینې انګرېزي، جرمني، روسي، فرانسوي او نورې خپرونې دي.
په لومړۍ برخه (د کتابونو) په برخه کې (۱۰۱) ټوکه بېلابېل کتابونه، چې د هوتکیانو په باب یادونې په کې راغلي، معرفي شوي دي.
په دویمه برخه (جریدو، مجلو او ورځپاڼو) کې ټولو (**۵۷**) ماخذونو ته ګوته نیول شوې ده.
د اثر دریمه برخه (ضمیمې):
۱- لومړۍ برخه د ملا خیرالله کتابښود دی، چې سرخېړونکی محترم زلمي هېوادمل د ملا خیرالله پر ژوند لیک سربېره، د هغه د دېوان لومړی، دویم او دریم ټوک، د دېوان قلمي نسخه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همدارنګه د ملا خیرالله ازبکی پښتو فرهنګ هم معرفي کړي دي.

۲- د شېرمحمد هوتک کتابښود، چې محترم رفیع صیب ترتیب کړی، د شېرمحمد هوتک پر ژوند لیک سربېره یې د هغه دا لاندې اثار معرفي کړي دي:

۱- اسرار لسالکین یا (اسرار العارفین).

۲- تجوید الافغانی، ۳- رساله میت، ۴- د مستخلص د ادبیاتو شرح، ۵- د بردی د قصیدې ژباړه، ۶- معجزات.

۳- د مولوي صالح محمد هوتک کتاب پېژندنه.

محترم عبدالکریم پتنګ لومړی د مولوي ژوند لیک لیکلی او بیا یې د هغه دا لاندې اثار راپېژندلي دي:

الف- منظوم اثار:

۱- پښتو مثنوي.

۲- پاشلې ویناوې.

۳- پښتو عسکري لنډۍ

ب- منثور اثار:

۱- لومړی کتاب د پښتو

۲- دویم کتاب د پښتو

۳- دریم کتاب د پښتو

۴- پښتو اطاعت اولی الامر

۵- پښتو ژبه لومړی ټوک

۶- پښتو ژبه دویم ټوک

۷- حصه اول رهنما یا خود اموز پښتو.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- حصه دوم رهنما یا خود
اموز پښتو.

د کتاب په وروستۍ برخه کې د هغو (۴۲) اثارو معرفي راغلې، چې په انګلیسي، جرمني، فرانسوي او روسي ژبو لیکل شوي دي.
یو بل ټکی چې ددې اثر په باب یې یادول ضروري دي، هغه دادی، چې هغو کتابونو او لیکنو ته یې د انتقاد ګوته نیولې، چې د بهرنیو لیکوالو خصوصاً د ایراني لیکوالو له کینې، تعصب، جعل او غلبېل څخه منځته راغلی او د هوتکو د دورې پېښو ته یې بل ډول رنګ ورکړی دی.

د خپلواکۍ لمر ځرک:

لمر ځرک د هوتکیانو په باب ډېر نوی او جامع اثر دی، چې د محترم الحاج امان الله هوتک له خوا لیکل شوی، ددې اثر د بشپړېدو نېټه د ۱۳۶۸ل کال د وري د میاشتې ۸مه نېټه ښودل شوې او پر همدې کال په افسیت ډول په کوزه پښتونخوا کې چاپ شوی دی.
د کتاب د چاپ معین ځای (چاپخونه) او د ټوکونو شمېر معلوم نه دی. د مخونو شمېر یې ۳۳۳ دی، په معیاري لیکدود او د لیکوال په خپل سیمه ییز ګرډود لیکل شوی. دا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثر د هېواد تاريخ د (**۱۱۱۹-۱۱۵۱**هـ. ق) ياني د هوتكو د افغاني دولت عروج او نزول تر څېړنې لاندې نيسي. دا اثر د خپلواکۍ د لارې مبارز ((د غازي سپه سالار سيد ال خان ناصر په نوم چې د افغاني عزمت په لاره کې يې توره او قلم په مېړانه او ايمانداری چلولي دي) اهدا شوی دی. په دې تاريخي اثر کې ليکوال د کورنيو او بهرنيو اخځونو له نويو سرچينو او هغو رواياتو څخه چې د هوتکو له وخته بيا تر ننه پورې سينه په سينه رارسېدلي، ګټه اخيستې ده. د ليکوال له ليکنې څخه ښکاري، چې په زياته کچه د بېطرفۍ او بې غرضې تاريخ ليکنې اصل ته وفادار پاتې شوی او پېښې، چې څنګه پېښې شوي، ده په همغه ډول ثبت کړې دي.

حاجي صيب امان الله د هغو بهرنيو ليکوالو په ځانګړي ډول د ايراني ليکوالو له غرض او کينې نه ډکې ليکنې، چې د افغانانو د اتلوليو او وياړونو د نه زغملو له کبله منځته راغلي، تر انتقاد لاندې نيولې او د قناعت ښوونکو دلايلو په راوړلو يې، هغه رد کړې دي.

ددې اثر په پيل کې په دولسو مخونو کې د هېواد د نوښتګر ليکوال او څېړونکي حبيب الله رفيع يوه ګټوره سريزه راغلې، وايي: ((پخوانی او غير عادي حالات که له يوې خوا ملتونو ته زيانونه اړوي او ورانې ويجاړې ورپېښوي له بلې خوا

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا سې حالات د ملي قهرمانانو او اتلانو د تبارز او ودې لپاره لاره هواروي او د ملي بهير د مخکښۍ په لاره کې ملي مشران او نوابغ رامنځته کوي...

د میرویس نیکه مبارزې د افغانستان د اسمان له افق نه د دونیمو پېړیو په اوږدو کې غایب شوې د ازادۍ لمریو ځل بیا ددې هېواد په یوه برخه کې وځلاوه او ملي، د عدل او د ولس د خپلې خوښې حکومت پیل شو، د صفوي بې کفایته او حریصو واکمنو غېچ اخیستونکې وسله والې هڅې یې هم وار په وار شنډې کړې او د ملي او جمهوري حکومت د ودې او پرمختګ په لور یې ګامونه اخیستل.

زموږ د تاریخ دا روښانه دوره ډېره تاریکه پاتې وه، لکه د هر ناکام شوي نهضت خاصه چې ده، د هغه ډېرې کارنامې پټې شوې دي، په دې باب افغاني اسناد ډېر لږ وو او هغه هم زیاته برخه یې ورک وو، چې ورو ورو رابرسېره شول او لا د رابرسېره کېدو په حال کې دي، ایرانیانو چې په دې باب څه لیکلي وو مغرضانه او دښمنانه او حتی کله کله لوچکانه او بې ادبانه وو، دخارجیانو اثار زموږ په لاس کې نه وو او اوس که په لاس کې شته هم د ایرانیانو تر غلبېل راتېر شوي یعنې د هغو له خوا له ناروا تصرف سره ژباړل شوي او خپاره شوي دي. چې پر دې کتاب کې پرې خبرې کېږي.))

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا اثر چې د هوتکو په باب نسبتاً جامع معلومات په لاس راکوي، په دې لاندې موضوعګانو بحث کوي:

لومړی څپرکی:

د میرویس نیکه پاڅون، افغانستان په لویدیځ کې د ازادۍ هلې ځلې، شجرة النسب، میرویس نیکه، میرویس ځوک و او څه یې وکړل، د نازو انا خوب لیدل، د میرویس نیکه ازدواج، د میرویس نیکه کسب و کار، د میرویس نیکه شخصي صفتونه، دمیرویس نیکه مقام د پښتنو په نزد، ګرګین څوک و او څنګه کندهار ته راغی، حج ته د میرویس نیکه تګ، د میرویس نیکه خوب لیدل، د حاجي میرویس نیکه بېرته راګرځېدل له حج څخه، له موقع څخه د میرویس نیکه استفاده، د ملي قاید راتګ قندهار ته، د حاجي میرویس نیکه رسېدل قندهار ته، دوهمه ملي جرګه، په کار پیل، په اصفهان ددې اقدام تاثیر، د ملي قاید مراوده د هند له دربار سره، د پارس ۳۱ زره عسکر د خسروخان تر قوماندې لاندې، د خسرو خان نفاق اچول، د میرویس نیکه اماده ګي، د پارسیانو د بل لښکر ماتې، د ملي قاید وفات، د ملي قاید وروستۍ خبرې، د حاجي میرخان نیکه ورور عبدالعزیز.

دوهم څپرکی، د شاه محمود هوتک سوبې:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اصفهان محاصره، د محاصرې شدت، د شاهي سرای سنګ باران، د شاهي اشپزخانې چور کول، په اصفهان قحطي، خارجي سفيران، د اصفهان د مړو شمېره، د محاصرې په دوران کې جګړه، د شاه حسين ګوښه کېدل، د قحطۍ اثار و له منځه وړل، د افغانانو له خوا د اصفهان شاوخوا سيمو نيول، د شاه محمود سلطنت، د شاه محمود د حکومت لومړۍ شپې، د شيراز فتح، د ګل يګان فتح، د کاشان فتح، د امان الله خان مرور بېدل، د پادشاه د خپلوانو وژل، په ايران کې روسي مداخله، د ترکانو او روسانو ترمنځ د تشنج زياتېدل، د خطرناک جنګ سيوری، د ايران په شمال کې د روسانو نور اقدامات، د اعليحضرت شاه اشرف د سلطنت دوره، اعليحضرت شاه اشرف هوتک، له صفوي شاه حسين سره د شاه شرف وضع، طهماسپ ته د شاه اشرف خط ليکل، بېرته افغانستان ته د امان الله خان تګ، د شاه اشرف او طهماسپ جنګ، له ترکانو او روسانو سره د شاه اشرف جنګونه، د شاه اشرف او روسانو ترميان جنګ، طهماسپ ځان روسانو ته سپاري، د نادر او طهماسپ اختلاف، د ابداليانو تعهد او د صفوي حکومت تجريد، له نادر او طهماسپ سره د مقابلې ترتيبات.

دريیم څپرکی:

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نادر یرغل، اشرف خان توخی، د ولس خلک له خپلو کورو را
ایستل. د هوتکي دورې مشاهیر.
ضمیمه:
له جمیل بیګ سره د میرویس نیکه ملاقات.

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد تکل

د چا بدل

انا تتېر دې څيرې
انا د کور له دالانو نه دې لمبې جګېږي
انا منګي کې د ملالې کوم چا زهر ګډ کړل
او دا خبره نه ده
ګوره ډوډۍ کې دې کوم لاس دی چې رانجه ګډوي
چې ستا اواز د خونړۍ پېړۍ د غبرګو دېوالونو له شا
ماته را ونه رسي
انا دا څه پېښ شوي...
چې پښتانه لمسیان دې
له یخدانو کلیمه دارې مشهدي پټوي
او د مغولو په بازار کې يې په نیمه، نیمه بیه پلوري
انا دا څه پېښ شوي

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د جرګو کړۍ کې
د ښو درنو خبرو پر ځای
سپکې کنځلې کېږي
انا دا څه پېښې شوي
چا درته ښېرې کړې دي؟
الله د چا بدل له تا نه اخلي؟

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یـون د حـاجي محمدخان زوی پـر ۱۳۴۲ل کـال، د لغمان ولایت د الینګــــار ولســــوالۍ دنیازیو په یوې روښـــنفکرې کـــورنۍ کـــې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینګار ولسوالۍ د سلینګار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳۶۲ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانګې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته د پښتو څانګې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانګه

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره، استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدا رنګه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی.

استاد یون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال اباد کې بېړنۍ لویې جرګې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرګې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرګې غړی، بیا د جرګې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرګې دلومړي منشي په توګه انتخاب شو. استاد یون په دې جرګه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرګې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرګې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرګه
کې د نوموړې جرګې د دارالانشا د غړي په توګه خپل فعال رول ادا
کړ. ټاکل شوې وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان
د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په
کابل کې د لویو جنګسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر
حکومت او ملګرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره ګوښه
شو.ملګرو ملتونو(UNAMA) استاد یون ته وړاندیز وکړ، چې په
کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو ، خو استاد یون ونه منله او
خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د
جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د
ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر
اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او
پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په
توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلو اکیډمیکو او لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ
شمېر فرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي،
راډیویي او ټلویزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د
څرګندبیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختې مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه د دې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي.

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته اېښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی. استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی، په پېښور کې يې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې) او (د پښتني فرهنګ د ودې پراختيا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو ليکوالو په لسګونو اثار، ايډيټ او چاپ کړي دي. دغه راز يې په سلګونو کورنيو مشاعرو، ادبي غونډو او سيمينارونو کې ونډه اخيستې ده، خپله يې هم په لسګونو مشاعرې، سيمينارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په يو زيات شمېر، ملي او نړيوالو کنفرانسونو کې يې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به يې د اثارو يادونه وکړو:

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم	خرنګوالی	چاپکال
• مټکور	لومړی شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• په اورونو کې سندرې	دويمه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

• هيلې	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• نيمګړي ارمانونه	د حيران شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د لوونو فصل	ګډه شعري ټولګه	دويم ۱۳۸۷
• د نازو انا ياد	د سيمينار د ليکنو ټولګه	دويم ۱۳۸۷

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استاد الفت نثري کليات   د استاد الفت نثرونه   دريم ۱۳۸۷
- سيندونه هم مري   د اسحق ننګيال شعري منتخبات   دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دويم ۱۳۸۷
- .د افغانستان فرهنګي ميراثونو ته يوه کتنه
  د نينسي دوپرې اثر   دويم ۱۳۸۷
- په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه
  د پوهنوال روستار تره کي اثر   دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر   د اماراتو يونليک   دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی   د اروپا يونليک   لومړی ۱۳۸۷
- دپښتناګون ترڅنډو   د امريکا يونليک   لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمد ګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه   دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری   دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود   دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه   دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت   شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل   دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې   دويم ۱۳۸۷
- بيړني لويه جرګه ولسواکي او زورواکي   دويم ۱۳۸۷

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اندیال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري یون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷
- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په ورېمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کرېلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای(ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري، الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته د نور زغم او وسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Downloaded from: www.ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

də nāzo ānā yād

(Memory of Nazo Ana)

The collection of seminar's articles

collected by:
M. Ismael yoon

ISBN 978-9936-500-04-4
9 789936 500044 >

د خپرونو لړ: (۵)

Downloaded from: www.ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library